

DE ZWARTE

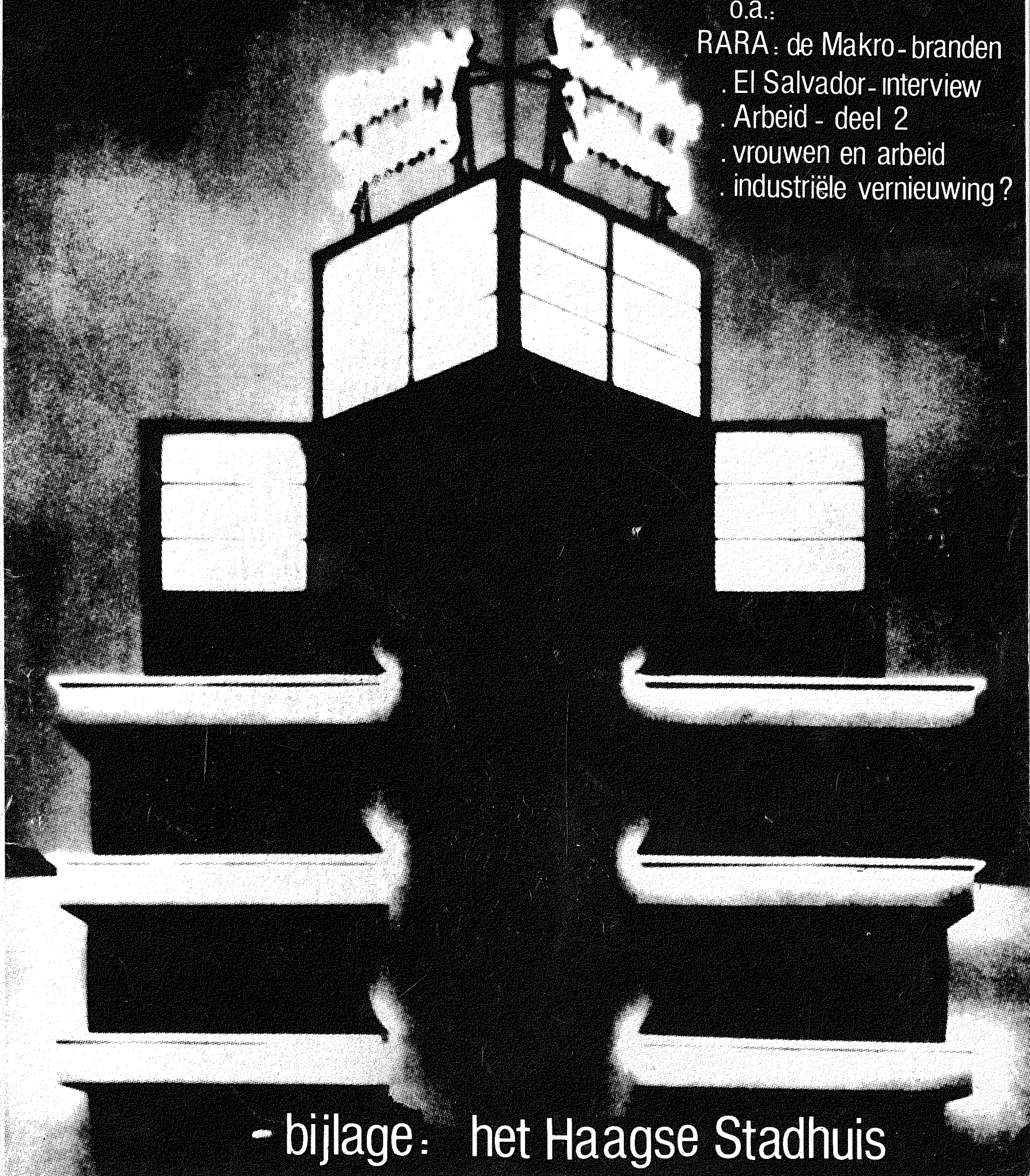
nr. 69

blad voor meer kadobonnen

30 dec 86 fl. 3,-

o.a.:

- . RARA: de Makro-branden
- . El Salvador-interview
- . Arbeid - deel 2
- . vrouwen en arbeid
- . industriële vernieuwing?

- bijlage: het Haagse Stadhuis

makro

Hoofdkantoor Makro Nederland
Mogenda 1v
Glabbeirav zand Amsterdam, Htg 100120

Branches
Breda
1000 ES Amsterdam
Tel: 10717 // MDK (2=een nu) of
10007 // MDK (2=een nu)

Branches
Amsterdam, Utrecht
Post. nr. 21.24.05.287

1000 CS Amsterdam, Postbus 4327

Onderwerp

Ref. JD/avd

Datum 1986 12 22

Zeer geachte Makro-klant,

Wij danken u van harte voor de grote mate van steun en vertrouwen die u deser dagen in Makro heeft getoond. Dat is hartverwarmend.

Wij zullen de Makro in Delft snel herbouwen en een nieuw Makro in Hengelo openen. Wij hebben uitgebreide verdere veiligheidsmaatregelen getroffen.

Natuurlijk kregen wij ook vragen over ons moederbedrijf SHV en Zuid-Afrika. Mocht u daarover meer willen weten, dan kunt u zich richten tot SHV Holdings B.V., postbus 2314, 3500 GS Utrecht.

De aandacht van Makro Nederland blijft gericht op de beste verzorging van u, onze klant. Wij verzekeren u, dat dit ook in 1987 voorop staat.

Wij wensen u een gelukkig en vrolijk 1987 met allen die u dierbaar zijn.

Makro Nederland,

Kopij naar Postbus 10233 in Den Haag. De drukkerij is nog steeds de Bijstand, Buitenvorm 213 in Den Haag. De samenstellersters zijn via de post en op dinsdag en woensdag, voor het uitkomen van de ZWARTE, telefonisch bereikbaar 070-892098.

Abo's door bezorgersters langgebracht kosten f12,50 per 10 nummers; postabo's en instellingen dubbel tarief. Politieke gevangenen nix. Dit alles te verkrijgen door geld te storten op giro 3442401 t.n.v. DE ZWARTE, Leiden.

DE INHOUD

- 3 Stille Nacht Gepakt?
- 4 MAKRO-KOMMUNIKEE
- 5 Gedichten
- 6 V&D-KOMMUNIKEE
- 7 De Plak-A.P.V.
- 8 Marienburg- Proces
- 9 De Borsele-aktie
- 10 Unilever - deel II
- 12 ARBEID- deel II:
Nieuwe perspectieven in het
productieproces
- 17 Vrouwen & Arbeid
- 24 El Salvador - interview met
comadante Maria

EXTRA BIJLAGE

- 2 De STADHUISKWESTIE
- 5 Filisteijn
- 6 Het zwarte gat van Duivesteijn
- 9 Postmodernisme verklaard
- 10 Op een terrasje in Kijkduin
- 12 Poster van Adri D. Kong

ZWARTE 70 komt gezien de omvang van dit nummer (en de renovatieplannen van de drukkerij) een week later uit. Kopij voor dat nummer moet uiterlijk dinsdag 20 januari binnen zijn.

DE ZWARTE 2

KOLOFON

Voor één piek en een half kan je de ZWARTE kopen in: Groningen, Slagersicht; Leuwarden, Roodgeboekt; Arnhem, Rooie Amhemmer; Utrecht, Rooie Rat; Haarlem, Agora; Amsterdam, Fort van Sjakoo en Athenaeum; Gouda, Jongerenbeweging; Leiden, Alarm, Manifest, Wereldwinkel, PSP winkel, Sigarenhandel Lange Mare. De tijdschriftenhandel in het faculteitengebouw van de universiteit; Den Haag, Roode Hond, Ruward en Brullend Breekijzer; Delft, Kraakkafe en Wereldwinkel; Rotterdam, Van Gennep en Krities Boekwerk; Dordrecht, De Zwarte Zaag; Sittard, Katastrofe.

In de Rivierenbuurt in Amsterdam heeft het speciale rechteam een inval gedaan in een woning. Volgens de politie zijn vanuit deze woning politiemensen bedreigd. De bewoner werd gearresteerd en zit nog steeds vast. Naast de beschuldiging van bedreiging wordt hij vastgehouden voor het in bezit hebben van de zogenaamde "Wij pakken jullie"-affiches en de originele buit van Stille nacht, heilige vracht. Het rechteam gaat al een aantal weken vrij openlijk de gangen na van een groot aantal aktievoerders. Dat het niet alleen om het affiche gaat bleek uit opmerkingen van de politie in een Telegraafserie over de kraakbeweging. Daarin stelde een politiefunctionaris dat ook de inbraak van Stille nacht, heilige vracht en de branden bij de Makro bij het onderzoek worden betrokken. Om dit te rechtvaardigen wordt gesteld dat het wellicht om één en dezelfde groep gaat. Ondertussen hebben ze dus toestemming om honderden mensen in kaart te brengen, telefoons af te tappen en mensen te fotograferen. Zonder enig bewijs van strafbare feiten wordt in mensen hun privéleven gegraven. En wat leverde het op?

baar. Het zou weleens net zo kunnen gaan als destijds met AMOK. Toen bleek dat 95% van de spullen ten behoeve van de BVD zijn afgevoerd, dus niet om enig bewijs rond te krijgen. Een les voor een ieder moet zijn dat een inval nooit onverwacht mag komen. Handig is om af en toe zelf een huiszoeking in je kamer te houden om overbodige informatie op te ruimen.

NICARAGUA-NIEUWS

Van eind december tot half februari gaan 18 Nederlanders helpen met het binnenhalen van de koffieoogst in Nicaragua. De brigade die georganiseerd is door het Nederlandse Nicaragua Komitee en de Maastrichtse studentenvakbond NSEM, zal deze ervaring vastleggen in een aantal nieuwsbrieven. Gedurende hun verblijf aldaar zullen zij brieven schrijven waar in Nederland in totaal 4 nieuwsbrieven van gemaakt zullen worden. Belangstellenden kunnen zich abonneren door overmaking van f10,- op gironummer 5486989 tnv Nicaragua Komitee Utrecht o/v Nieuwsbrief koffiepluk '87. In de maanden januari en februari ontvangt u dan deze 4 nieuwsbrieven.

Vijftien arrestaties van mensen die affiches voor hun raam hadden. Van de affiches zelf is trouwens nog steeds niet juridisch vast komen te staan dat ze opruiend zijn. De politie gaat daarvan uit. Maar zij zijn juist het doelwit dus van hun kan nauwelijks objectiviteit verwacht worden.

De inval van afgelopen week wordt door de politie gerechtigd met argumenten die op z'n zachts gezegd ook nogal dubieus zijn. Men heeft het over een kopstuk van de kraakbeweging en over belangrijke informatie die ze over de kraakbeweging gevonden zouden hebben. Wat is dat voor een onzin? Kraken is nog altijd legaal! Informatie over kraken kun je bij elk kraakspreekuur krijgen. Daar is niets geheims aan. Is het politiek aktief zijn tegenwoordig ook al reden om iemand vast te zetten? Schijnbaar wel want ze hebben z'n hele huis overhoop gehaald. Plafonds en meubilair zijn opengesneden op zoek naar bewijsmateriaal. Uiteindelijk hebben ze de originele buit van Stille nacht, heilige vracht meegenomen en allemaal papieren die ze interessant vonden. De politie vindt natuurlijk een heleboel dingen interessant maar dat maakt ze nog niet straf-

In de nacht van woensdag 10 op donderdag 11 december hebben wij een aanslag gepleegd op de Pontonnierskazerne, gelegen aan de (Treurenburg) autoweg tussen Den Bosch en Hedel. We hebben 7 vrachtwagens gesaboteerd. Ook hebben we deze voertuigen en de omringende gebouwen beklad met leuzen als

de Leger
Bestrijdings
Dienst

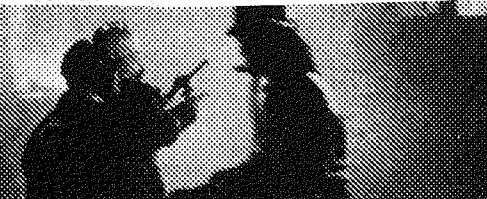
"Anarchie in Duketown", "Fuck the army", "Maak het leger" en "Saboteer het leger". Van diverse andere voertuigen zijn de bedradingen vernield en banden lek gestoken. Met deze aktie hebben we het militarisme direkt aangepakt, en protesteren we tegen de steeds verdergaande militarisering van de provincie Brabant. Met twee kernwapenbases (Volkel en Woensdrecht), tal van kazernes, oefenterreinen en militaire vestigingen is Brabant een militaristies bolwerk geworden. Het steeds groeiende 'defensie-apparaat' is konstant in de aanval. Tegen stakingen, blokkades, kraak-akties en demonstraties van wat zij noemen de 'binnenlandse vijand'. Ieder opkomend verzet vanuit de bevolking wordt gekriminaliseerd. Het leger zelf is de grootste binnenlandse vijand. Wij willen stukje bij beetje haar wapens vernietigen.

KOMMUNIKEE — AKTIES TEGEN DE MAKRO

December 1986. Met de meest draconische maatregelen probeert het Zuid-Afrikaanse regime de tragedie de zware en bloedige repressie tegen de bevolking van Zuid-Afrika letterlijk te verbergen voor de ogen en de oren van de wereld. Rond Soweto wordt een muur opgetrokken. Er geldt een totaalverbod voor alle berichtgeving over de strijd tegen het apartheidsregime. Namen van gearresteerde, gemartelde of gedode mensen mogen niet meer afgedrukt worden. De machthebbers in Zuid-Afrika hebben geleerd van de golf van verontwaardiging die begin dit jaar de wereld overspoelde na het uitvaardigen van de noodtoestand. En brengen dit (op z'n minst ten dele effectief) in de praktijk met de jongste maatregelen. Er zijn geen beelden, er is geen informatie. De wereld zwijgt zonder toe te zien. De verontwaardiging zakt weg, zo ook de ondersteuning van het verzet.

Om die wurgende stilte te doorbreken hebben wij akties uitgevoerd in twee Makro-vestigingen. Ongeveer tegelijkertijd ontstaken wij rookbommen in de bedrijven te Duiven en Amsterdam.

Wij hopen met deze akties tevens de winsten van de lukratieve decemberomzet flink te hebben afgeëroomd.

Moedermultinational SHV is één van de Nederlandse bedrijven die ongebreedeld zaken blijven doen in en met Zuid-Afrika.

De belangen in Zuid-Afrika bestaan uit 5 vestigingen van de winkelsketen Makro én activiteiten in de steenkoolindustrie middels het be-

drijf SSM Coal (SA) Ltd. Dit bedrijf is de laatste jaren steeds meer steenkool uit Zuid-Afrika gaan importeren (via de Nederlandse SSM).

Onze akties zijn uitgevoerd in solidariteit met de bevrijdingsstrijd in Zuid-Afrika, een strijd tegen het bewind in Pretoria, dat een onderdeel is van het imperialistisch systeem.

Het is dát wereldwijde net van politieke en zakelijke belangen dat het apartheidsregime tot nu toe overeind heeft gehouden. En dat zal blijven doen net zo lang tot er een werkbaar alternatief gecreëerd is.

Onze akties zijn tevens gericht tegen het imperialistische systeem als zodanig dat niet alleen in Zuid-Afrika maar overal ter wereld honger, armoede, ziekte, dood, oorlog en afhankelijkheid creëert.

Met onze akties willen we de samenhang uitdrukken tussen de strijd hier en daar en overal ter wereld.

In die samenhang ligt onze drijfveer en onze onvoorwaardelijke solidariteit met de strijders/sters in Zuid-Afrika.

Het internationale kapitaal in Zuid-Afrika staat onder zware druk. Aan de ene kant de - ondanks de repressie - toenemende kracht van het zwarte verzet, aan de andere kant de solidariteitsbewegingen in de rest van de wereld, veelal de moederlanden van de multinationals. Onder die druk wordt het internationale bedrijfsleven in Zuid-Afrika gedwongen tot ingrijpende reorganisaties.

In slechts enkele gevallen heeft dit geleid tot het werkelijk terugtrekken van belangen uit Zuid-Afrika. Zeer risikodragende investeringen worden niet meer gedaan, of worden ongedaan gemaakt.

Daartegenover zien we juist een uitbreiding van de strategische investeringen die de economische politieke en militaire invloed van het Westen in Zuidelijk Afrika groter maken in plaats van kleiner.

De met veel tam-tam omgeven uittocht van Amerikaanse bedrijven verbergt de derde variant waarin

de herstructurering zich verpakt. Bij verdere analyse van de wijze waarop dat 'vertrek' georganiseerd

wordt, blijkt al bijzonder snel dat dit alles niets met terugtrekking van belangen te maken heeft en slechts neerkomt op verdergaande

"afrikanisering" van het internationale kapitaal.

Geldstromen, produktiemiddelen en infrastructuur worden onder verantwoordelijkheid en controle van

de bezittende klasse in Zuid-Afrika gebracht. Arbeidsconflicten worden daardoor gelokaliseerd, waarmee het de bedrijven in Zuid-Afrika makkelijk gemaakt wordt om reorganisaties door te voeren, stakers te ontslaan en het verzet van de arbeiders bloedig te onderdrukken. De gebeurtenissen bij General Motors spreken wat dat betreft boekdelen. Het is duidelijk dat de multinationals op deze manier proberen af te komen van de beschuldiging direkt betrokken te zijn bij de onderdrukking.

De feitelijke macht, de werkelijke klasseverhoudingen blijven onaangetast. Middels handelskontrakten, toelevering, afname en opties voor terugkoop blijven de ver-zuid-afrikaanse bedrijven afhankelijk van de multinationals.

Een dergelijke konstruktie betekent geen economische sanktie maar is een manier om de winstkansen te vergroten en de positie van het ka-

pitaal te versterken in de eindfase van de strijd die zal leiden tot de omverwerping van het apartheidsregime. Een regelrechte interventie van het kapitaal in de strijd voor nieuwe maatschappelijke verhoudingen.

Een nieuwe poging om de uitkomst van die strijd beslissend te beïnvloeden, ervoor te zorgen dat de kapitalistische structuur overeind blijft.

De laatste tijd zijn er toenemende geruchten en aanwijzingen dat Nederlandse multinationals middels gelijksoortige konstrukties zullen gaan proberen hun posities in Zuid-Afrika te verstevigen (b.v. Shell).

Juist nu willen we daarom met onze akties al diegenen die vechten tegen apartheid en imperialisme oproepen om de strijd tegen vestigingen van die bedrijven in Nederland te verheviggen. Zoals voor de bevrijdingsstrijd in

Zuid-Afrika de V.S. en Europa delen zijn van het probleem, zo is voor iedereen die revolutionaire

verandering wil de bevrijding van Zuid-Afrika een deel van de oplossing. Het is mogelijk die strijd te ondersteunen en de censuur te

doorbreken. Tegenover de censuur moeten we onze solidariteit plaatsen, die alleen maar vorm kan krijgen door hier in het Westen alle politieke, militaire en economische instituties te bevechten die

de onderdrukking daar en hier in stand houden. Daarin ligt de gezamenlijkheid van de strijd en ons perspectief.

**Revolutionaire
Anti
Racistiese
Aktie**

Tenslotte een paar opmerkingen om de veiligheid van personeel en klanten te waarborgen. De rookbommen zijn verspreid over de bedrijven verstopt op een zodanige wijze dat ze niet per vergissing door klanten kunnen worden meegenomen. Wel zullen politie en brandweer moeten vaststellen of ze allemaal zijn afgegaan.

Tot dat gebeurd is is het voor personeel en klanten niet veilig om rond te lopen in de vestigingen. Een rookbom die afgaat veroorzaakt grote hitte en mogelijk brand.

Deze verklaring is de enige waarschuwing die we geven en die verspreid zal worden via het ANP en de pers.

HET RAPPORT

Diep donker
was die nacht
als
om de schuldigen
een veilig
en onzichtbaar heenkomen
te verschaffen
toen het rapport
over de dood
van Hans Kok
werd uitgebracht
verpakt
in een omhulling
van laffe schijnheiligheid
de -nog altijd- wachtenden
achterlatend
met hun ijdele hoop
aan scherven
hun gevoelens striemend
zoals de opgejaagde
ijzig koude regen
daken en ramen geselt
wanneer de decemberstorm
door de straten huilt.

Maar
toen de morgen
dan eindelijk
aanbrak
en de wind
de wolken -
gekleurd
door de winterzon
als met het bloed
van onschuldigen -
uiteen blies
kon je het weer zien
tussen de regels door
maar toch heel duidelijk
was het te lezen:
de staat
heeft altijd
gelijk ....
gelijk ....
gelijk ....
.... lijk.

- JOHAN -
december 1986

THEATER VAN DE LACH

Tieners, wandelende reclamezuilen
voor de aktie "Gast aan tafel"
door het legioen van meeëters
dat wordt meegetorst
trachten hun gebroken harten
te repareren door
lijm te snuiven of verschonen
hun geblakerde zieltjes
met pakken waspoeder versneden
met hooguit een mespuntje coke

De zo hoopvolle slogan
"De jeugd heeft de toekomst"
heeft reeds jaren
een nostalgische klank
Het rampenplan is
dagelijkse realiteit

Het eens gesubsidieerde
schouwtoneel dat wereld heet
is in het circuit van
vrije produkties opgenomen

We zijn blijven steken
in het laatste bedrijf
maar er zal geen applaus
klateren voor een encore
met uitzondering van
die anderhalve gelovige
die panisch blijven hopen
op een ereplaats in
een transcendent zwart gat:
De Hemel

Een vertierpaleis waarvoor je
ooit via gebeden op de
gastenlijst werd geplaatst
Maar ook daar heeft de
twintigste eeuw hard toegeslagen
Petrus is van douanebeambte
gedegradeerd tot nachtclubportier
die op basis van provisie
iedere argeloze voorbijganger
naar binnen hoopt te smoezen

Engelen als animeermeisjes
in een tent zonder leiding
want het driekoppig bestuur
heeft zijn biezen gepakt:
god weet wat voor tuig
je tegenwoordig binnenkrijgt

- ADRIAAN BONTEBAL -

BEST WISHES

Roses are red &
violets are blue
If I had a hammer
I'd smash them in two

- ADRIAN T. FURRYBALL esq -
(T. for Thelonius)

FOTO:

Madonna,
zangeres,
mag geen naam hebben.

KOMMU

In de afgelopen weken hebben wij ongeveer 16.000 kadobonnen van Vroom & Dreesmann verspreid met waarden van f25,- en f50,- gulden.

Via vele "distributeurs" overal in het land is geprobeerd deze bonnen zoveel mogelijk geschenk te geven aan allerlei mensen die moeten leven van een minimum-uitkering of -loon.

't Spreekt voor zich dat we met dit aantal bonnen eigenlijk maar een klein gedeelte van de nederlandse "minima" een "kerstgratificatie" hebben kunnen bezorgen.

December is van oorsprong de maand waarin op walgelijke wijze een sfeer wordt gekreëerd van warmte, geluk en christelijke schijnheiligheid. Gepropageerd door de media, de reclame en de grootwinkelbedrijven wordt deze sfeer afhankelijk gemaakt van een kennelijk noodzakelijke voorwaarde: het mee kunnen doen aan het opgevoerde klimaat van kopen en consumeren.

Maar daar moet je wel de centen voor hebben.

In schrille tegenstelling daarmee staan de vele groepen van mensen die met hun maandelijkse fooi van de sociale dienst niet eens de "pakjesavond" hebben gehaald. De mensen bij wie gas en licht worden afgesloten, die niets extra's hebben, die de telefoon de deur uit moeten doen ..... enz.

"Die moeten het maar met wat minder doen" zoals een bewindsman nog in de afgelopen weken cinies stelde toen hij bekendmaakte dat de leeftijd voor het minimumloon verhoogd ging worden.

Net deze weken wordt bekend gemaakt dat WWers en WAOers er dik op achteruit gaan als het nieuwe sociaal stelsel wordt ingevoerd.

De controles van de regionale Arbeidsbureaus op de ingeschrevenen worden van Rijksweg verscherpt. De sollicitatieplicht wordt verscherpt en de uitkeringen worden in 1987 bevroren.

Allemaal maatregelen bestemd voor mensen die maandelijks alleen al zo'n 60 á 70 % van de schamele uitkering kwijt zijn voor huur, gas en licht.

De paar honderd gulden die we overhouden zijn echt niet meer dan het spreekwoordelijke "teveel om te sterven en te weinig om te leven".

Staat en bedrijfsleven doen niets anders dan het kreëren van een steeds groter wordende groep van maatschappelijke junk: elke dag moeten rondkomen van een paar tientjes die je nog in je zak hebt, je nog dieper in de schulden steken waar je zo goed als zeker in verzuipt.

Natuurlijk is het allemaal niets nieuws.

Je scheidt een crisis en je moet 'm beheersen.

Hoe erger de crisis, hoe groter de winsten, dus des te belangrijker de beheersing van die crisis.

Dat betekent verscherping van de repressie in allerlei opzichten.

Een intensivering van de kontrôle over mensen. Zo worden de regels van de uitkeringsinstanties zwaarder en moeten buitenlanders, die toch al niet meer waarde hebben dan een hinderlijke financiële post, in de toekomst een persoonsbewijs

VERZET IS GEEN LUXE, MAAR NO

REAKTIE

OP

ZWARTE

68

DE ZWARTE 6

Soms staan m'n haren recht overeind bij het lezen van de Zwarte. Met name om die "incidenten", die dan opduiken. Ik doel op het artikel "wanneer gaan mannen rokken dragen".

Over rolbevestigend gedrag in eigen kring. In heldere taal zet de schrijfster uiteen dat 't haar nog veel moeite kost om serieus genomen te worden. In werkelijkheid, dat ze als vrouw volwaardig is. Helaas. Onzekerheid maakt haar meester en wij haten dit gebeuren.

Ik noemde het "incidenten", maar zo langzamerhand ga ik me echt afvragen of het incidenten zijn. Voor mij zijn het allang geen incidenten meer, maar eerder een versluiering van wezenlijke zaken, die voor mij bepalend zijn in het streven naar afmaak van de zgn. witte heteromannendominantie.

Namelijk, het ter discussie stellen van je eigen gedrag. En 't is juist wanneer de schrijfster zegt, dat dit heel bedreigend is. Dat weten we, daar wordt misschien ook wel over gepraat, maar tot wezenlijke stappen komen we niet.

Angst om gekonfronteerd te worden met jezelf? Lullig, wanneer een vrouw tegen je zegt dat je misschien nu, vandaag, een anti-seksist bent, maar morgen tussen al je vrienden weer de "oude" bent! Ik kan en wil niet aksepteren, dat we nu eenmaal zo zijn. Een makkelijk ekskuus.

We moeten er vanaf, dat aan veranderingen te werken, uiteindelijk schijnveranderingen ontstaan. En daarvan herbergt de geschiedenis vele aanwijsbare voorbeelden!

NIEKE

dragen.

De situatie in Nederland is allesbehalve uniek. In heel West-Europa speelt zich min of meer hetzelfde proces af.

Het is de drang naar superwinsten het streven naar een totale economische hegemonie die de achtergrond vormt van het huidige beleid.

De hele manier waarop ons de gevolgen van de crisis dagelijks wordt gepresenteerd, moeten ons doen geloven dat het economies gezien zo slecht gaat, dat er geen geld is, dat er bezuinigd moet worden.

Zonder direkt in details te treden willen we stellen dat dit niet zo is. De zogenaamde crisis heeft alles te maken met politieke keuzes. Het geld dat er is, wordt besteed aan miljardenverslindende projekten voor technologische vernieuwing, instandhouding en uitbreiding van het militaire en politionele apparaat, genetechnologie, computerisering en robotisering om tot een nog efficiëntere produktie en repressie te komen.

Het is belangrijk er voor te zorgen dat iedere vorm van verzet tegen

het crisisbeleid, tegen het systeem, efficiënt de kop in wordt gedrukt. Hiertoe zijn alle middelen geoorloofd. De mensen moeten tot op de laatste draad worden uitgekleed en om deze reden worden hun problemen op morele gronden gemarginaliseerd en geïndividualiseerd. Of in andere woorden: de maatschappelijke passiviteit van de zgn. niet-aktieven wordt bevorderd. Zorg dat mensen elke dag bezig zijn met overleven, met warmte, een huis en hun dagelijks eten, dan houden ze zich voor de rest niet bezig met verzet tegen de omstandigheden waaronder ze leven.

Dit crisisbeleid heeft elk moreel en politiek recht verloren om mensen te vragen zich aan de wet te houden. We weigeren om te berusten in machteloosheid. Tegen dit systeem vinden wij het noodzakelijk om verzet te plegen en het te saboteren.

Als een maatschappij als deze systematies en op grote schaal alles uitstoot wat voor hem niet meer bruikbaar is binnen dit systeem en in de vergaarbak voor uitschot,

nuttelozen en echte minima stort; dan is de tijd voorbij van hopen op beter of jammeren om een ietsje meer.

De realiteit is dat een steeds groter deel van de mensen nooit meer profijt zal hebben van 's Neerlands welvaartsaandeel in de vaart der volkeren, en de vergaarbak steeds voller zal worden. Dus organiseren we onze armoede offensief en gezamenlijk tot verzet!

Met deze aktie willen we de oplichting van dit systeem en de fraude propageren: **haal wat je nodig hebt daar waar het voor het grijpen ligt!**

Elk middel om te stelen van welke elite dan ook is wat ons betreft geoorloofd. Als zij geen middel ongemeoid laten om ons te tillen, dan doen wij dat ook niet bij hen. Licht de verzekering op, betaal je rekeningen niet, maak waardepapieren na, kantel de gasmeter, haal de grootwinkelbedrijven leeg, of ... doe elkaar een valse kado-bon kado.

ODZAAK!!! revolutionaire cellen

Ergens las ik: "mannen moeten af van het macho-gedrag". Nu vind ik mannengedrag niet per definitie macho. Zou ik de "ware" nooit tegenkomen!

Ergens las ik: "Als ik een hetero-man vraag waarom hij niet in een jurk loopt of zich opmaakt, kortom waarom hij er net als iedere man in de beweging in hetzelfde stoere, zwarte punk/no wave uniform loopt, is het antwoord meestal dat uiterlijk nu eenmaal niet belangrijk mag zijn en dat ze geen behoefte hebben .....

Ik las ook: "Wij zullen slechts "mannen" of "vrouwen" tegenkomen zolang wij ons alleen "mannen" of "vrouwen" kunnen voorstellen."

Je vraagt je natuurlijk af: wat moet ik met citaten? Misschien moet je er niets mee. Maar voor mij geven ze de kern weer, waar het bij ons mannen aan ontbreekt: loskomen van de zelfonderdrukking. Ons stereotype mannengedrag.

Misschien moeten we daarom in jurken/rokken gaan lopen. Hang je zwarte punk/no wave uniform aan de kapstok en duik eens in de kast van je vriendin. Die heeft vast wel een fleurig rokje.

Kortom, zet je over die normerende angsten en toon je vrouwelijke eigenschappen.

Een aanzet tot wezenlijke doorbreking van machtsstructuren? Ik moet het antwoord daarop schuldig blijven.

Man-zijn zie ik niet als een tekortkoming, maar wel het opgedrongen gedrag dat hier bij hoort. En voor je gevoelens, hoe tegenstrijdig ook hoef je je niet te schamen.

GOUDA (en de rest van nederland) PLAKT VRIJ !

Je kunt je afvragen of het allemaal de moeite waard is, maar dat een aktie niet altijd op een juridies steekspel hoeft kapot te lopen is weer gebleken.

Ruim 5 (!) jaar geleden hebben wij in Gouda een plakaktie op touw gezet om direkt de A.P.V. van Gouda aan te pakken en indirekt om het recht op "vrije meningsuiting" weer wat meer inhoud te geven.

In de APV van Gouda is het verboden om aan te plakken op plaatsen anders dan door de gemeente aangewezen en niet zonder toestemming van de rechthebbende (standaard APV van de Ver. van Nederlandse Gemeenten).

In Gouda kon dus nergens worden aangeplakt en deed je het toch dan kon je rekenen op op z'n minst een prent en al naar gelang de willekeur en subjektieve instelling van de kit op een nachtje cel, (het liefst zonder dekens). En reken maar dat Gouda hier sterk in was.

Nu ging het er ons niet om om onze willekeur over die van de politie heen te leggen door bijv. op partikuliere woningen aan te plakken, want dan verlies je het bij voorbaat. Je weet wel: eigendom is heilig. Het spitste zich toe op twee punten, allereerst voldoende plaatsen om vrij te kunnen plakken en discussie over wat voldoende en geschikt hiervoor is. En ten tweede plakken op je eigen pand, om in dit geval aangemerkt te worden

als rechthebbende of je nu kraker bent of niet.

Let wel we hebben het hier nog steeds alleen maar over het recht om te kunnen plakken. De inhoud van de affiches (denk aan Hans) stond niet ter discussie! Het zogenaamd bepalen van het "opruïend karakter" is weer een heel ander hoofdstuk. Dit schijnt nog steeds het voorrecht van de kit te zijn. Zonder discussie kan hier nog ingegrepen worden.

Tijdens de aktie werden we snel opgepakt en begon voor ons de "juridiese lijdensweg" via kanton-gerecht, arrondisementsrechtbank Rotterdam naar de Hoge Raad en weer terug naar de arrondisements-rechtsbank Den Haag. Deze laatste schijnt belangrijk te zijn als de Hoge Raad een zaak terugverwijst omdat het niet goed uitgezocht is. In Den Haag nu is de uitspraak gedaan dat de APV van Gouda niet voldoet aan de grondwet en het recht op vrije meningsuiting. In principe is Nederland nu plak-vrij. Slechts verwijzen naar de zaak Boer c.s., uitspraak gedaan op 18 dec '86 is voldoende om vrij te kunnen plakken op gemeente-eigendommen, met uitzondering van woonhuizen, want daar heb je toestemming nodig van de "rechthebbende".

Hoe de kit nu gaat reageren is nog een verrassing, dus: **PLAK ZE!**

Even ter inleiding... De Mariënburcht is een giganties kantoorgebouw in het centrum van Nijmegen. Het maakt deel uit van het Mariënburcht-komplex (NMB, postbank, rijks-politie, parkeergarage, winkel-passage) dat eigendom is van de Stichting Shell Pensioen-fonds. 16 sept. jl., prinsjesdag, is het gebouw door ca. 150 mensen gekraakt, na bijna een jaar

om op 17 dec. voor de arrondis-sements rechtbank in Arnhem te verschijnen. Shell beschuldigt deze mensen ervan te wonen en

leegstand. Het gebouw bestaat uit 4 verdiepingen, waarvan er 3 bewoond worden door 14 mensen. De 4e verdieping wordt gebruikt als atelierruimte, vergaderruimte en redaktieruimte. Bovendien is er op deze verdieping een grote zaal die ruimte biedt voor feesten, manifestaties e.d. In de bij het pand horende portiersloge wordt ge-oefend door verschillende mu-zikanten/es.

De Nijmeegse zetbaas van Shell, Verbeek (Verbeek Vastgoedbeheer BV, St. Annastraat 67/69), heeft direkt na de kraak ver-warming en elektriciteit afge-slotten. Een herhaald verzoek om aansluiting heeft niet mo-ger baten. Leef- en werkomstandig-heden worden hierdoor danig be-moeilijkt en gezien de dalende buiten-(en binnen)temperaturen bestaat de kans dat het uitge-brede airconditioningssysteem en de waterleidingen kapot zul-len vriezen.

Ondanks dit probleem werd er door de bewonersters e.a. be-trokkenen hard gewerkt aan het uitvoeren en smeden van plan-ner. Een en ander werd echter op 12 dec. jl. ruw verstoord... 3 personen op FOTO GEDAGVAARD

wel in Mariënburcht. Zij eist dat gedaagden en de hunnen het pand verlaten en een kraakver-bod dat een jaar geldig moet blijven... In de dagvaarding wordt beweerd dat er een prin-cipe-overeenkomst' is met 'een potentieele huurster'. Dat wij hier onze vraagtekens bijzetter moge duidelijk zijn, zeker ge-zien het geëiste kraakverbod dat een jaar leegstand kan le-galiseren!

Het geëiste kraakverbod en de min of meer anonieme dagvaar-ding zijn vast een voorproef-je op het laatste gedeelte van de leegstandswet, die 1 jan. a.s. ingaat. Sterker nog; uit 'informele' bronnen is reeds vernomen dat Shell -indien no-dig- de krakersters zo snel mogelijk anoniem zal dagvaar-den. In eerste instantie lijkt de fotodagvaarding voor 17 dec dus vrij zinloos, mede omdat er een redelijke kans bestaat dat Shell het kort geding ver-liest. Echter, een voorwaarde

voor het anoniem dagvaarden is dat de betreffende eigenaar aan moet kunnen tonen dat hij/zij moeite heeft gedaan om ach-ter de identiteit van de kra-kersters te komen. De fotodag-

vaarding van nu kan daar in januari evt. goed voor gebruikt worden.

Kortom: als Shell dit kort ge-ding verliest is het nog 'nut-tig' geweest als voorbereiding

op de anonieme dagvaarding!!! Dat fotodagvaarding een wel zeer twijfelachtige manier van dagvaarden is, blijkt uit het feit dat men willekeurige per-sonen kan dagvaarden en hier-door een ontruimingsvonnis kan versieren. Immers, als de per-sonen op de foto onbekenden zijn en dus niet verschijnen, zullen zij bij verstek veroor-deeld worden en kan het pand, waar zij niets mee te maken hebben, ontruimd worden!

Dat de Mariënburcht binnen-kort ontruimd wordt is dus (helaas) vrij zeker. De kra-kersters en sympatisanten/es bereiden zich in ieder geval al voor. De Mariënburcht zal niet zomaar ontruimd worden! Er zal KEIHARD VERZET geleverd worden. Omdat we bovendien waarschijnlijk de eerste sla-chtoffers van de leegstandswet dreigen te worden, hopen we ook in aantal groot te zijn bij een ontruiming.

Als het zover is zullen wij groot (landelijk) alarm slaan. Bel ons dus als je op de alarm-lijst wilt staan. We houden je in ieder geval op de hoogte van de verdere gebeurtenissen. Tijdens het kort geding op 17 december, haalden de twee ad-vokatenes van de gedagvaarde-nes de dagvaarding onderuit. De drie wonen niet in de Mari-ënburcht. Bovendien kon Shell de spoedeisendheid niet aan-tonen. Over de huurster werd niets gezegd. SHELL beweerde dat het pand grote schade had opgelopen, dit terwijl de be-wonersters het pand juist be-woonbaar hebben gemaakt en het onderhouden. SHELL beweerde ook dat hun getuigenes, waar-onder drie winkeliersters niet durfden komen uit angst voor repressailles van de kant van de krakersters. De winkelier-sters lieten ons echter weten dat zij niet bang waren maar bovendien niet van plan waren tegen ons te getuigen.

Bij het kort geding was veel politie aanwezig, inclusief een kamerploeg en stillen op de perstribune, die ijverig zaten te pennen. Dit tot grote ergenis van de aanwezige pers. De ongeveer 100 sympathisante-nes konden alleen de tribune op als ze het toestonden dat ze gefouilleerd werden.

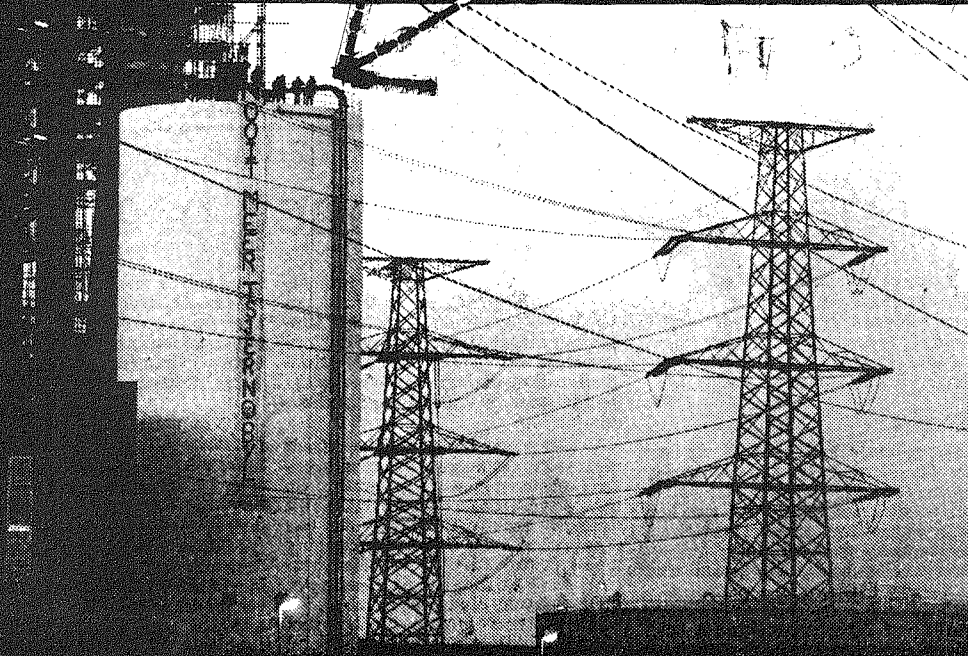
de afzonderlijke krakersters van de Mariënburcht

p.s. Dit stuk is ongeveer naar 15 stedelijke en regionale blaadjes gestuurd. Als je een uitgebreide lijst van blaadjes hebt neem dan even contact met ons op Telefoon 080-223011 of passage Mariënburcht 8 Nijmegen.

Actievoerders bezetten deel terrein centrale in Borssele

en axievoersters

Spandoeken worden neergelaten van de kerncentrale in Borssele uit protest tegen het kernenergieprogramma van het kabinet.

Zondagochtend hebben we Tsjernobyl - ik bedoel Borssele - bezet. De koelwaterinlaat, en 2 gebouwen op het terrein van de kerncentrale werden door ons overgenomen. Het geheel speelde zich zondagochtend vroeg af. De combinatie van sterren, de maan, de drelgende wolkenmassa's, de groep schimmige, zich voorthaastende figuren met op de achtergrond het Borssele Monster was indrukwekkend. De beveiliging & bewaking bleek nix voor te stellen, alle objecten werden zonder moeite bezet, en pas na lange tijd had men door dat er iets mis was. Bewaker + hond kwamen een kijkje nemen en snapte er niets van. Na weer een tijdje kwam er een hoge van de politie langs, die bijzonder verontwaardigd was. Om te beginnen zou hier pas wat gaan gebeuren in April, dus dat we nu al kwamen was onsportief, en bovendien was het niet netjes om op zondag te komen, want dan was er zo weinig politie op de been. Nou ja, doe je door de week iets, dan krijg je het verwijt zeker geen baan te hebben, doe je het op zondag, dan hebben zij weer te weinig mensen op de been. Het is ook nooit goed. Na het genereuze aanbod, om de axie verder te zetten buiten de hekken (en dan ongemoeid te worden gelaten), vriendelijk doch resoluut van de hand te hebben gewezen, wachtten wij de beloofde politieverstening

king + arrestatie af. Een inspectie van de koelwaterinlaat leerde dat-ie absoluut onveilig is. De koelwaterinlaat is verantwoordelijk voor de koeling van het reaktorvat; als de koelwaterinlaat onbruikbaar wordt, levert dat levensgevaarlijke situaties op: of een melt-down, of een noodstop van de kerncentrale met alle risico's vandien. De hele koelwaterinstallatie bleek makkelijk te saboteren, op vele manieren. Bovendien stonden er ook nog eens twee grote jerrycans Hydrazine, een erg giftige en brandbare vloeistof, die o.a. wordt gebruikt voor de nabranders van de F-16. De inmiddels gearriveerde plaatselijke stillen (windjacks, visserspetten, pijp, laarzen, verrekijkers) probeerden tevergeefs gaten in de hekken of andere vernielingen (openbare geweldpleging!) te vinden. Hoe waren we daar toch binnengekomen? Aftijn, na vele uren in de kou te hebben doorgebracht, voldoende aandacht van de media te hebben gekregen, en aarzeloze pogingen van de politie om ons te verwijderen te hebben verhindert (dak op, ladders weg), verlieten wij rond 12 uur de fraai opgeschilderde koelwaterinlaat. De politie keek hulpeloos toe hoe wij, on het kielzog van de pers, de andere bezettingsgroepen afhaalden en vertrokken. Borssele is gevaarlijk, en makkelijk te pakken.

PERSBERICHT

Vanmorgen vroeg, zondag 21 december 1986, heeft de aktiegroep 'de Geest van Tsjernobyl' enkele punten op het terrein van de kerncentrale en kolencentrale van de Provinciale Elektriciteitsmaatschappij in Borssele bezet. De groep doet dit uit protest tegen het feit dat de Nederlandse overheid, met in haar kielzog de elektriciteitsproducenten, de ontwikkeling en toepassing van kernenergie nog steeds niet heeft stopgezet.

Dit ondanks de ramp in Tsjernobyl in april van dit jaar en ondanks het feit dat 58% van de Nederlandse bevolking voorstander blijkt te zijn van sluiting van de kerncentrales Borssele en Dodewaard. Bovendien is onlangs uit rapporten van het Internationaal Atoomagentschap (IAEA) te Wenen gebleken dat de kerncentrale in Borssele niet voldoet aan een aantal cruciale veiligheidseisen.

Zo blijkt de regelkamer van de centrale structureel onderbezet te zijn en onvoldoende beschermd in geval van calamiteiten. Veiligheidsvoorzieningen verkeren in staat van aftakeling en noodgeneratoren zijn voorzien van te weinig brandstof. In geval van een ongeluk bestaan er geen regelingen voor het nemen van monsters.

Ook uit de IAEA kritiek op de rampenplannen. Er zijn wel wat deelplannen maar er is geen dokument dat een totaaloverzicht geeft. Nog nooit is bekeken of de rampenplannen van gemeente, provincie en rijksoverheid wel in elkaar passen.

De eis bij deze bezetting luidt dan ook: onmiddellijke stopzetting van de Nederlandse kerncentrales.

De bezetting is tevens bedoeld als voorschot op de akties die op 24, 25 en 26 april bij de kerncentrale Borssele zullen worden gehouden. Dan wordt de op die datum 1 jaar oude ramp in Tsjernobyl herdacht door de kerncentrale gedurende 28 uur te blokkeren.

Tevens wordt er in dat weekend een demonstratie en manifestatie in Borssele georganiseerd ter herdenking van de nukleaire ramp.

**nooit meer
tsjernobyl**

DE ZWARTE 9

UNILEVER

het VERGETEN PROCES DEEL 2

UNILEVER, SLECHT VOOR MENS EN
DIER

Op 27 juni 1986 kregen in Groot-Brittannië zeventwintig dierenbevrijdingsactivisten totaal vijfenveertig jaar gevangenisstraf voor het binnentreden van het Unilever-onderzoekscentrum Colworth House in Bedford en het naar buiten brengen van de gewelddadige dierenmishandelingen die daar plaatsvonden.

Dit stuk is vertaald uit het boekje 'AGAINST ALL ODDS' over ANIMAL LIBERATION van 1972 tot 1986. Gedrukt en uitgegeven door ARC PRINT, Seven Sisters Road, Finsbury Park, London N4 en opgedragen aan allen in de bak vanwege de aanval op Unilever.

DE PROCESSEN.

Tijdens de rechtzaak werden ze beschuldigd van: samenzwering tot inbraak.

De verdachten kwamen uit verschillende streken, Bristol, Londen, Northampton, Sheffield, Huddersfield en Manchester. Allen werden op borgtocht vrijgelaten. Er was weinig bewijs tegen de verdachten en als de zaak goed verdedigd was, had bijna iedereen vrijgesproken kunnen worden.

Het bewijs tegen de mensen die in de buurt van het laboratorium zijn opgepakt was: "het zijn mensen van de Animal Liberation beweging die ten tijde van de aanval in het gebied waren, dus ook schuldig." Enkelen hadden glassplinters in hun schoenen. Een aangehouden bus had de huurovereenkomst van de drillboor die het hek had opengemaakt bij zich.

Vanaf het begin dachten velen dat er niet genoeg bewijs was om mensen te veroordelen.

De tweeënveertig aangeklaagden hadden weinig ervaring met rechtszaken en men wist geen arrestantengroep te vormen. Er was dus geen enkele basis voor een gezamenlijke verdediging.

De BALL als zijnde de groep die de actie georganiseerd had hield op te bestaan en gaf geen steun aan deze mensen.....

DE ZWARTE 10

Een aantal mensen liepen tijdens de processen 's nachts op straat omdat ze geen plaats hadden om te overnachten en 'bed and breakfast' niet konden betalen! Niemand nam de coördinatie van de verdediging op zich en de Animal Liberation beweging gaf niet tot nauwelijks steun aan de tweeënveertig aangeklaagden. Een week na de aanval op Unilever deed de South Eastern Animal League (SEALL) een succesvolle inval bij het Royal College of Surgeons, daarbij werd veel bruikbaar video-materiaal opgenomen dat 's avonds op het nationale t.v. nieuws werd uitgezonden. Mede hierdoor was er weinig aandacht voor de Unilever arrestanten. Zonder brieven, rapporten en acties als steun aan de Unilever tweeënveertig werden ze de vergeten verdachten in een vergeten proces.

In heel de rechtsgang ligt een verbeterde poging van de staat om nu eindelijk eens wat Animal Liberation activisten in de gevangenis te krijgen. Tot nu toe waren er na twee grote 'league'-processen slechts negen gevangenisstraffen gevolgd tegenover veertig aangeklaagden. Om de succesvolle dierenbevrijdingsbeweging een flinke slag toe te brengen moesten de Unilever-processen een afschrikkend effect hebben.

Drie maanden voor het eerste proces was er nog geen gezamenlijke bijeenkomst geweest en stond men voor een proces dat duidelijk een politieke bedoeling had. Men wist niet hoe hierop voorbereid moest worden. Ondertussen zat de rest van de dierenbevrijdingsbeweging deze aankomende ramp nog steeds te negeren.

HET EERSTE PROCES.

De rechtszaken werden gesplitst in drie processen, vanwege het gemak daarvan voor de kroon. In het eerste proces werden dertien mensen aangeklaagd. Deze geloofden allemaal nog steeds dat het belangrijkste was dat niemand een verklaring had afgelegd bij de politie, daarom besloot de meerderheid om zich niet voor het gerecht te verdedigen.

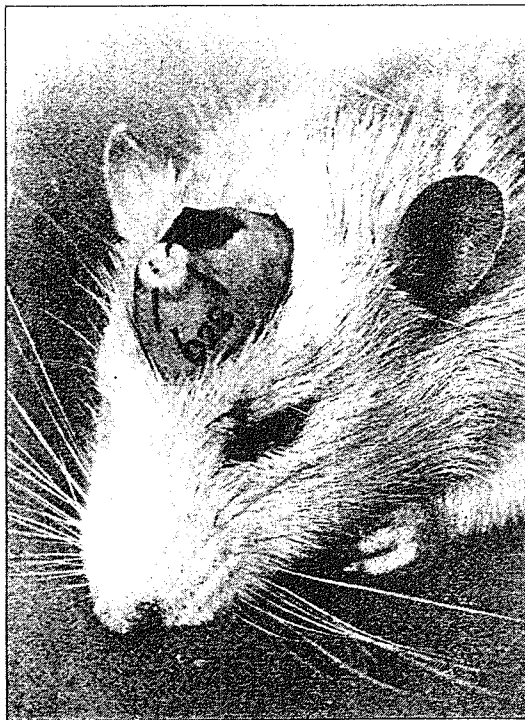
Men was bang een meer compleet beeld van de gebeurtenissen te geven door zich te verdedigen en daarmee gaten in de bewijsvoering op te vullen. De jury hoorde van de aanklagers dat er een inval bij het Unilever-onderzoekscentrum had plaatsgevonden, dat de aangeklaagden op het terrein of in de onmiddellijke omgeving waren opgepakt, dat velen glassplinters in hun schoenen hadden gehad en dat niemand uitleg over zijn gedrag had gegeven.

HET TWEEDE PROCES.

Een week later begon het tweede proces. In tegenstelling tot het eerste proces wilde de meerderheid zich nu wel verdedigen. Ondanks het feit dat een weekend niet echt lang genoeg is om een goede verdediging voor te bereiden sprak de jury dit keer elf mensen vrij en werden er maar drie veroordeeld.

HET DERDE PROCES.

Voor het derde proces besloten de mensen zich ook te verdedigen, maar de aanklager had inmiddels meer bewijsmateriaal verzameld. Dit extra bewijs moest er voor zorgen dat er meer veroordelingen zouden volgen als bij het tweede proces. De jury vond dertien mensen schuldig en slechts één werd vrijgesproken.

Na ieder proces werden de beschuldigen in verzekerde bewaring gehouden. Aan het eind van het derde proces vroeg de rechter om sociale onderzoeksrapporten over hun te maken. Degenen die in het eerste proces veroordeeld waren hadden inmiddels drie maanden vastgezeten voordat ze naar het Leicester Crown Court moesten voor de definitieve uitspraak. Van de zeventwintig veroordeelden kwamen er twee vrij met twee jaar voorwaardelijke gevangenisstraf en de rest kreeg gevangenisstraffen van zes maanden tot tweeënhalf jaar.

HOE REAGEERDE DE ANIMAL LIBERATION MOVEMENT?

Veel dierenrecht-activisten dachten dat de Unilever-processen een goed bewijs waren dat de inbraak op klaarlichte dag met veel mensen een niet meer werkende methode was. Dit is echter een verkeerde conclusie, de zaak bewees dat slecht voorbereide plannen, op een klungelige manier uitgevoerd,

hetgeen in rechtzaken resulteerde die niemand van de beweging serieus nam, aan de overheid een perfecte mogelijkheid gaf om wraak te nemen en afschrikkende voorbeelden te stellen. Er is niets zwart op wit bewezen in de rechtzaken en er waren ook geen keiharde bewijzen tegen de meeste van de beschuldigen.

De jury bij het tweede proces was waarschijnlijk minder van plan mensen te veroordelen, maar ook bij de andere processen sprak de jury een paar mensen vrij tegen wie ongeveer dezelfde bewijslast gold als tegen anderen die wel veroordeeld werden. In alle drie processen konden de uitspraken alle kanten op. Bij een goed georganiseerde verdediging hadden waarschijnlijk vijftig mensen (i.p.v. vijftien) vrijgesproken kunnen worden.

Er was niets in de zaak dat bewees dat de beschuldigen enige vooraf kennis van de gebeurtenissen die dag hadden. Van een groot aantal was geen bewijs dat ze het gebouwen-complex bereikt hadden en dat ze aan de inbraak hadden deelgenomen. Dit alles terwijl de veroordeling luidde: medeplichtigheid aan samenzwering tot inbraak.

NUCLEAR WEAPONS KILL ANIMALS TOO

De verdachten die wel verdediging voerden namen allen de verklaring over dat ze naar de laboratoria waren gegaan om te protesteren en dat ze het tof vonden om als onderdeel van hun protest het terrein te betreden, omdat ze wisten dat het toegang verschaft tot verboden terrein geen misdrijf is maar slechts een overtreding.

Het treurige is dat dit voor een aantal mensen echt de waarheid was. In de achttien maanden voor de processen was de overheid druk bezig er voor te zorgen dat de dierenbevrijdingsbeweging dit keer eens goed afgeschrokken zou worden, en er een eind zou komen aan de serie massale aanvallen op laboratoria waar dieren mishandeld worden. Helaas deed de beweging zelf niets dan wachten op de processen.

Sinds de Unilever-aanval raakten de massale overdag aanvallen uit de mode en een organisatie van militante cellen werd overheersend in de dierenbevrijdingsstrijd. De Animal Liberation beweging stopte na de Unilever-actie tijdelijk de pogingen om een massa-beweging op te bouwen.

Tevens verklaarden ze dat ze niets wisten van een geplande inbraak en ook niet mee hadden gedaan als ze van het inbraak plan hadden gehoord. De jury in het eerste en derde proces geloofde hen simpelweg niet.

De tweeëntwintig mensen die nog steeds vastzitten als gevolg van de actie hebben inmiddels allemaal een brief ontvangen met in het kort informatie over de ondersteunende picket bij het Unilever hoofdkantoor in Rotterdam op 27 november.

GREENPEACE (LONDON) 6 ENDSLEIGH STREET WC1

DE ZWARTE 11

Little Ltd.

Deze bijdrage aan het thema 'arbeid' van Serena Lauzi, is een erg theoretische maar desalniettemin heel belangrijke analyse van een model van herstructurering van arbeidsplaatsen, zoals die op grote schaal in kleine stappen ingang vindt in onze samenleving.

Sinds enige tijd doen allerlei plannen en experimenten voor een verandering van de arbeidsorganisatie, bedrijfsleiding en haar industriële functies de ronde in alle geïndustrialiseerde landen en vooral in de v.s.

Het zou te overhaast zijn om nu al te bevestigen dat het gaat over situaties die nu al betiteld worden als het einde van het tayloristische model van arbeidsorganisatie; en het zou net zo prematuur zijn, te beweren dat er in een beeld van de werkelijkheid te zien is, waaruit konklusies op lange of korte termijn zouden kunnen worden getrokken.

Weinig bruikbaar is het, wanneer verschillen en faseringen over het hoofd worden gezien - zelfs hele omvangrijke -, die binnen deze vernieuwingen heel systematies als een serie konstante kenmerken worden gepresenteerd, terwijl die zonder meer ook gezien kunnen worden als varianten van een nieuw model voor de manier van functioneren en structureren van de fabriek in verhouding tot de beruchte omvormingsprocessen van deze jaren, en voor het hele ondernemersklimaat.

Het is een feit, dat een groot deel van de economische factoren, de crisis dus, zoals die aan het begin van de jaren 70 zich begon af te tekenen door expansie en interna-

tionale groei, door progressieve versterking van de markten en de continue schommelingen van vraag en aanbod (zoals dat genoemd wordt), zich structureel begint te stabiliseren en dan bijna onmiddellijk door de burgerlijke sociologie gehanteerd gaan worden als 'ontwikkeling' (stormachtige ontwikkeling, om precieser te zijn, die in staat is een wisselwerking te weeg te brengen met en een duidelijke stempel te drukken op het productiesysteem.

Daarom moeten we van juist uitgaan van deze jaren, waarin de tayloristische rigiditeit van de productie die de fabriek tot één gesloten systeem laat worden, scheuren begon te vertonen, terwijl om het systeem te laten voortbestaan het noodzakelijk werd over te gaan van het zoeken naar een balance in de expansie naar een zoeken naar de aanpassingscapaciteit en het aanpassingsvermogen aan de grote verandering - de beruchte herstructurering.

De socio-techniese benadering met schema's van deelneming van de vakbonden, de projecten van demokratiesering van de arbeid die nog al vaag sinds '73 her en der uitgeprobeerd zijn, bleek slechts een deeloplossing te zijn geweest en slechts een taktiese oplossing in het toenemende bewustzijn van de noodzaak tot verandering.

Terwijl de technies-specialistische kant van de zaak, voor zover die de politieke draagkracht van de arbeidersstrijd tegen de rigiditeit onderschat, de wetenschappelijke benadering en de pseudo-neutraliteit van de kapitalistische arbeidsorganisatie de overhand hebben, heeft de socio-techniese benadering nooit resultaat gehad in de zin van de

ontwikkeling van een zelfstandig en eigen model.

Misschien zou dit ook gebeurd zijn met het - nu gevestigde - tayloristische model, wanneer men om de effectiviteit van het systeem te garanderen toendertijd de materialiteit van de arbeidersmacht van dat ogenblik, namelijk het beroepsbewustzijn, niet zou hebben overvallen.

Het model dat we nu nader willen bekijken is door F. en M. Emery voorgesteld op de Konferentie van Toronto in 1982, die ging over 'de kwaliteit van de werkomstandigheden'.

In dit model wordt gesteld, dat aan het eind van een cyclus van arbeidersstrijd en beweging er nu wordt gewerkt aan een strategie van 'veralgemenisering' van de sociale en politieke vruchten van de strijd van de afgelopen 20 jaar. De belangstelling voor het Emery-model komt voort uit twee feiten: de sluitendheid van het geheel, waarover het eerst werd gesproken; dit hield een analyse in van feiten en voorstellen, die onmiddellijk duidelijk zijn (men kan ze al 'significanten' van het model beschouwen), maar tevens een analyse van de visie erachter en van de filosofische, anthropologische en ideologische vooronderstellingen, waarop deze stellingen baseren en die zonder twijfel de meest interessante 'signifikanten' opleveren. Zij geven veel nauwkeuriger de procesmatige veranderingen aan, die op zich al als heel ingrijpend worden ervaren. En dat zonder het eigenlijke doel te verloochenen, die evenals het tayloristische systeem bestaat uit winstmaximalisering en beheersing van de arbeidersklasse, maar wél met een blauwdruk van

NIEUWE PERSPEKTIEVEN

de verandering van vormen, verhoudingen en grondslagen, die de fabriek zal gaan beheersen. Het tweede punt is, dat dit model vanuit een duidelijke en kritische verwerking van de opgedane ervaringen uit de 70er jaren - zowel de positieve feiten als de fouten worden meegenomen - tot een tamelijk duidelijk beeld komt van hoe en wat er te verwachten valt van de eerste participatiemodellen, die de matrix leveren. Het gaat niet om de invoering van structurele elementen in de fabriek bij wijze van aanval op de strijdbare macht van de arbeidersklasse - hierbij wordt verwezen naar participatiemodellen bij de Britse Chrysler in 1975, het Noorse Industrial Democracy Program, Volvo enz.; daar werden in participatieprogramma's de shop-stewards binnen en de vakbondbestuurders buiten de fabriek betrokken, nadat hierover overeenstemming was bereikt. Het punt waar het hier om draait, en dat duidelijk verwoord is in het Ryder Rapport (inzake de spanningen bij British Leyland), is altijd en alleen maar deze: hoe kom je van het zuiver taktische erbijbetrekken van de vakbonden (want dat is ter zake wél een noodzakelijk element, maar geenszins voldoende) tot een voorstel op lange termijn dat de betrokkenheid van alle arbeiders beoogt, wat de strategie is: uit de participatie van iedere afzonderlijke arbeider een structureel en permanent onderdeel van de fabriek maken. In dit opzicht schijnt de traditionele rol van de vakbond, geïnsti-

tutionaliseerd in functies, verantwoordelijkheden en heel naukeurige spelregels, herwonnen te zijn en in samenhang met de aanval van onderaf heel bruikbaar. In het Emery-model is bij ieder voorstel dan ook als direkte gesprekspartner elke afzonderlijke arbeider die in een met de directie overeengekomen periodiek overleg, het zogenaamde 'open overleg' (search-conference), bijeenkomen en waarbij de vernieuwingsvoorstellen in aanwezigheid van het management worden toegelicht. In het kader van deze bijeenkomsten kan iedereen zijn/haar bezwaren uiten, nadere toelichting vragen, wijzigingen voorstellen: iedereen neemt zo deel aan de fase van het 'job-design', het samen eens worden over de invoering van nieuwe automatiseringssystemen. Wat kenmerkend is voor dit soort bijeenkomsten is, dat het onderwerp open is; elementen van het systeem kunnen worden vervangen of veranderd, al naar gelang de flexibiliteit ervan, evenals de samenstelling van de werk-eenheden (work-units). De methode van benadering, ontleend aan de sociaal-psychologie is op haar beurt 'participierend'; dit is een eerste resultaat van de kritiek op de beperkingen van de sociaal-technische benadering. Want de in participatie uitgewerkte strategieën zijn een antwoord op het intrinsieke karakter van de groep... tevens verrijkt met de mogelijkheid van een daarop volgende werkzame invoering". Alle vernieuwingen die via de sociaal-

technische benadering zijn ingevoerd met participatie van de arbeiders gaan mank door de onzekerheid van hun lange termijn-effecten, omdat ze van boven af werden ingevoerd en uitsluitend op door specialisten uitgewerkte gronden. Daarentegen kan in de ingecalculerde dynamiek van de interactie, die stabiliserend werkt op de deelnemers aan de bijeenkomsten, een voedingsbodem ontstaan voor een "gemotiveerde stemming, die beschikbaarheid voor verandering in activiteit, samenstelling en functie los maakt." De ideologie van de openheid van de informatie, die typies is voor het participatiemodel (aangenaam gelul over niets tussen vakbond en directie) presenteert zich in deze geheel verschillende samenhang als totale openheid inzake het project, heel typies omdat hierdoor het karakter van het contact met de werknemers wordt veranderd: "Misschien is de meest opmerkelijke vernieuwing met betrekking tot de kwestie van de openheid (waarvoor we nu de rekening gepresenteerd krijgen) het gebruik van kaarten geweest, waarmee systematies en in eenvoudige en heldere taal al het langzaam maar zeker veranderende werk in beeld werd gebracht. Voorzover het direct toegankelijke documentatie betreft, die in aanwezigheid van allen werd getoond, waren deze stukjes van de puzzle de garantie voor de openheid en het ontbreken van manipulatie van onze kant..."

IN HET PRODUCTIE-PROCES

DE ZWARTE 13

Voor zover het een bewuste keuze is, heeft deze toewending naar de werknemersters tot doel, dat aldus theoreties wordt verklaard: "de muur van weerstand" die door de werknemersters tegen de participatiemodellen van het Industrial De- opgebouwd en die de vernieuwing- en liet stranden, ondanks het feit dat de vakbonden volledig achter de veranderingen stonden, was zo sterk, dat daaruit "een arbeiders- verzet tegen het gehele systeem, dat gebaseerd is op gewoontes en ongeschreven maar gerespekterde regels, groeide, zodat men gedwon- gen werd iedere verandering die door de direktie was voorgesteld, te ervaren als negatieve verande- ring". Binnen dit opmerkelijke methodologische verschil met de socia- al-techniese benadering valt dus een belangrijk punt op: 'demo- kratisering' en 'participatie' in de verkennende gesprekken zijn wel zeker kenmerken van een consen- sus-ideologie, maar zijn óók, binnen deze ideologie, reële mid- delen die aantoonbaar effectief zijn om de muur van arbeidersver- zet te breken.

In de fase die volgt op de aktua- lisering en het experimenteren met het job-design vraagt de herha- ling van een identiek mechanisme van het er-bij-betrekken van de werknemersters op zijn beurt om een verklaring, vanaf het moment dus dat de voorstellen in feite al weer tot hulpmiddel zijn geworden. Dat si dan ook een heel delikate overgang, omdat het gaat over het klaarmaken van de overgang van voorstel tot vernieuwing naar de work-unit, en niet meer naar de afzonderlijke werknemerster. Een gevoelige overgang in een Amerika, dat altijd het individu- ele verschil en het egoïsme heeft gepropageerd; allebei fundamente- le principes die de grondslag voor de tayloristische arbeidsdeling zijn geweest. Anders dan in het taylor- isme moet hier het konsept van de arbeider worden ingevoerd als verantwoordelijk en bewust wezen dat geestelijk in staat is tot sa- menwerking en tot medeverantwoor- delijkheid binnen de work-unit. In de voortgang van het gesprek, waarbij het mechanisme van de 'sturende kommunikatie' wordt ge- hanteerd (en niet dus het princi- pe van de autoriteit, want die zou alles kapot maken), legt het

team dat binnen de unit psych- ologies-dynamies blijft manipuleren, de bijzondere nadruk op zowel persoonlijke motieven als ook op eisen, aspiraties en idealen. Te- vens wordt, nadat in de vorige fase een maximum aan transparen- tie en samenwerking tussen team en de werknemersters was gescha- pen, in deze fase een krachtige input gegeven voor een streven naar tolerantie en bevrediging in de deelname met anderen aan gezamenlijke visies. Laten we hier even de scène voor wat die is. Misschien is die na- melijk slechts een fantasie-kon- struktie van 2 sociologen, maar verdient desalniettemin een kant- tekening. In feite zijn soortgelij- ke scenario's allang werkelijkheid geworden; wanneer men tien jaar geleden zou hebben gezegd, dat de direktie van een fabriek haar werknemersters heeft uitgenodigd om op zondag met het hele gezin de fabriek te komen bezoeken, zou niemand dat hebben willen ge- loven; nu daarentegen gebeurt dit ook werkelijk en het moet duide- lijk zijn, dat het bij uitstek goed werkende mechanismen van konsen- sus en van integratie zijn, die niet onderschat mogen worden. Nieuw is, dat om deze scenario's voor te bereiden en dit stuk op te voeren, men een derde sektor laat groeien en expanderen, dui- zende teams, die deze manipula- tie- en kontroletechnieken (kontro- le van de groepsdynamika) han- teren, die klaar staan voor de markt. De impasse, waar hooglo- pende konflikten en aktuele her- inneringen daaraan ontbreken, kan belangrijk zijn. Met het ver- mogen van een dermate gesytema- tiseerde benadering naar vastge- legd model - het is nog al wat anders, een psycholoog in de fa- briek! - moet wel danig rekening worden gehouden. Er zit een gi- gantiese ontwikkeling achter van het interventievermogen op psy- chologies en menselijk nivó, een uitwerking van geraffineerde tech- nieken, een uitbreiding van ad- hoc in het leven geroepen 'dien- sten', die nu blijvend zijn gewor- den, ingecalculereerd in innovatie- en herstrukturierungsprogramma's; het moet je wel op de gedachte zetten, dat de psychologie, nu ze eenmaal een integrerende rol be- gint te vervullen, het ook een ka-

pitalisties produktief gebruik van de wetenschap is.

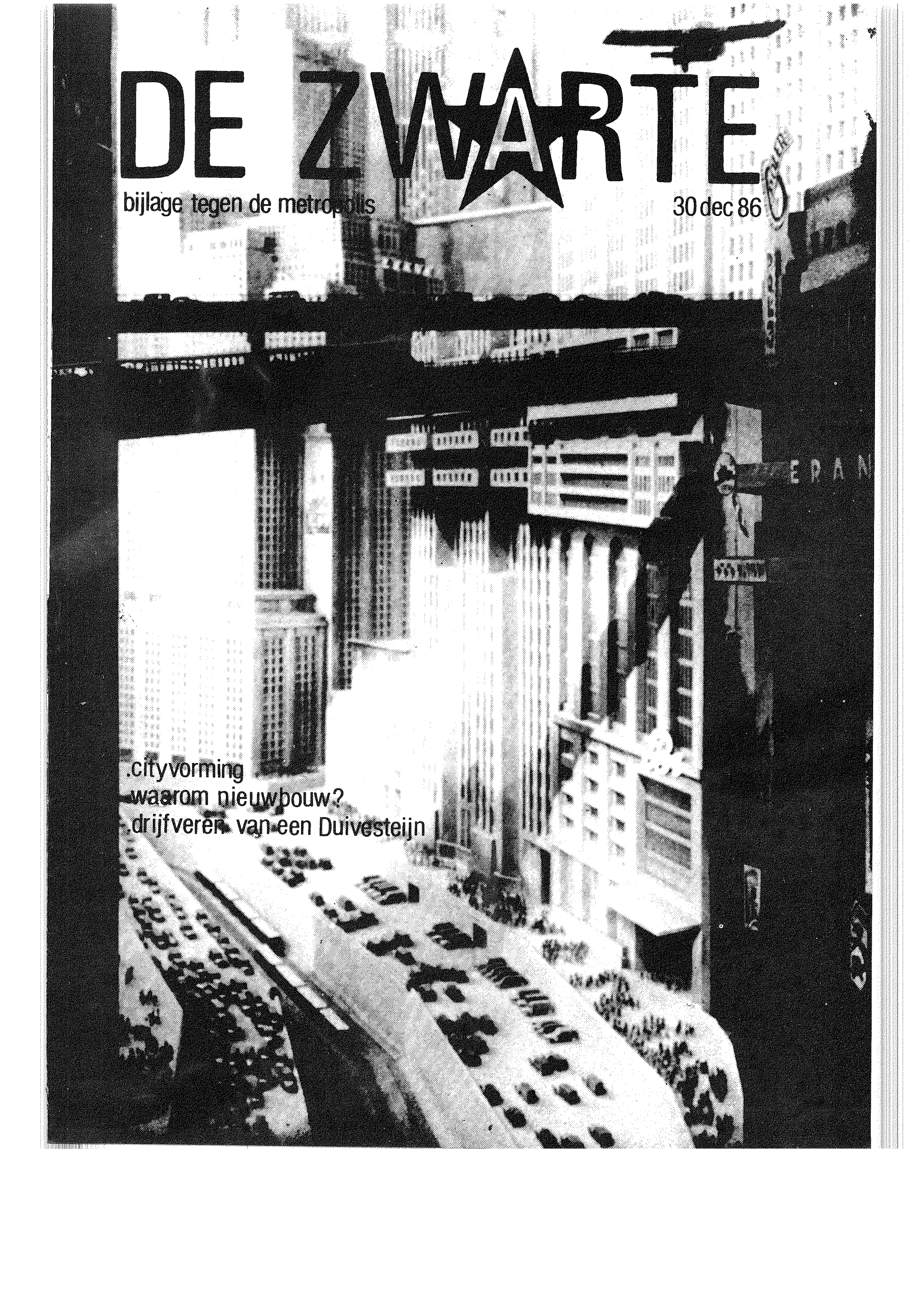
Maar we moeten ze de ste meer in de gaten houden, wanneer we de parameters bezien, op grond waar- van in het onderzochte model de kommunikatie wordt gemanipuleerd en gestuurd.

De eerste parameter is die van de schijnbare overeenkomst: "we zijn allemaal mensen met dezelfde proble- men". Ergduidelijk de geplande kreative van een groep waar- binnen gradueel konflikten (be- staande of mogelijke) tussen deel- nemrsters. Hierachter verborgen gaat een heel nauwkeurige bete- kenis: de structurering van een kollektieve instantie, die zich homogeen ervaart - de work-unit - en die haar zelfbewustzijn niet ontleent aan een klasse-identiteit (naar buiten toe gericht en auto- noom), maar aan een groepsiden- titeit van wederkerigheid (naar binnen gericht en ondergeschikt). Tweede parameter, voortbouwend op de eerste, is de herprogramme- ring van de behoefte aan open- heid. Deze instantie die effectief overall bestaat, van het in zeke- re zin zich deel voelen van ... (gezin, groep, organisatie, par- tij...) werkt wederzijds in dezelf- de work-unit, en altijd via de 'ge- stuurde kommunikatie'. Hierbij nog iets nieuws met betrekking tot vele sociaal-techniese experi- menten: geen herhaling meer van de grove fouten van de voorgaan- de participatie-schema's, die de identifikatie verlangden met de Organisatie, haar normen en waarden; in plaats hiervan de identi- fikatie met de unit, die evenzeer uitloopt op een dicht netwerk van handelingen, behoeften, waarden, veranderingen en met het vermo- gen tot zelf-verandering dat in een kontinuu proces de vernieuwin- gen zelf voortbrengt; en dit alles - anders dan bij de sociaal-techniese benadering - in de richting van de "gemotiveerde werknemer- ster die open staat voor verande- ringen.

Het is dus wel duidelijk, hoe de nieuwe structuur, die in de fa- briek langzaam maar zeker wordt ingevoerd, namelijk de structuur van de work-unit, veel verder gaat dan een puur techniese ver- andering van de arbeidsorganisa- tie. En het is ook wel duidelijk, welke pogingen van 'veralgemein- sering' van behoeften en doelein-

DE ZWARTE

bijlage tegen de metropolis

30 dec 86

.cityvorming
waarom nieuwbouw?
.drijfveren van een Duivesteijn

TEN GELEIDE

Ik ben géén Hagenaar. Ik loop hier alleen wel al zo'n tien jaar rond, als bezoeker van de stad en als bewoner. Wat ik me van tien jaar terug herinner is de kaalslag in het centrum: hier was onder leiding van Dudok's verkeersplannen wereldoorlog III al uitgebroken. Later leerde ik omliggende wijken kennen, zoals de Schilderswijk en Transvaal: dicht getimmerde afbraakwijken, sociale verpaupering en toevluchtsoord voor onze "buitenlanders" die niet teveel konden verhuren.

"Ich bin ein Schilderswijker" is de lijfspreuk van onze jonge wethouder die, en dat geef ik hem na, en in ieder geval voor zorgde dat veel kaalslag weer bebouwd wordt, en voortvarend de Schilderswijk afbrak.

Twee drie jaar geleden smeedde de directeur van het Gemeentemuseum de knuppel in Duivesteyn's hoenderhok: "stenen stapelen is nog géén architectuur", was het antwoord op het radikale slopen van bijv. de Schilderswijk en het neerpleuren van de meest vreselijke nieuwbouw, zonder rekening te houden met de sociale structuur van die wijk en met wat mogelijk behouden kon blijven. Als pleister op de wonde, neemt Adri Duivesteyn de Portugese architect Siza in de arm om hem nog wat vlaggen op zijn eigen strontschuit te laten zetten. En in de Volkskrant (6-12-86) krijgt Adri: het moet verdomme een buitenlandse architect zijn die begrijpt dat je in de Schilderswijk, met meer dan vijftig procent migranten, misschien rekening moet houden met hún wensen, met hén moet overleggen." Ja, ja!!

En nu dan zijn stadhuisplannen. Het slopen van sociale buurten is niet genoeg, héél Den Haag moet groots en meeslepend worden: de metropool, met Adri's handtekening. Amsterdam heeft z'n warme bakker, die meer wilde, Den Haag heeft z'n Schilderswijker die nog meer wil. In de NRC (6-12-86), in de rubriek *HollandsDagboek* schrijft hij: "Zijn sterke enthousiasme (burg. Havermans -red-) plaatst de plannen op een nivo dat enigszins boven de partijen uitkomt en daar ben ik blij mee, want het gaat ook om de stad." Precies dat zouden we bijna weer vergeten in ons enthousiasme voor prestigieuze drollen. Het gaat om de stad én zijn bewonersters, en niet om het prestige van ene Duivesteyn, niet om "yuppie-torens" en "futuristische stadhuisen". Den Haag voor de Hagenaars en niet voor Schilderswijkers die allang geen Schilderswijker meer zijn.

STADHUISKWESTIE

Wat zou het worden? Krijgt Duivesteyn voor straf een kantoorklont van de architect Boot, of zal het lukken het Spuikwartier echt af te maken met een prachtig schaaap met vijf poten? En wie gaat dat betalen? Hoeveel arbeidsplaatsen gaat dat kosten?

Vragen alom bij eenieder die benieuwd was naar de resultaten van de meervoudige opdracht van vijf combinaties van projektontwikkelaars en architecten.

Hoofdprijs voor de aannemerscombinaties? De bouw van een kantoor voor de gemeente in de binnenstad, plus de bouw van een woonwijk op het burgemeester de Monchyplein, plus de verbouw van alle panden welke nu nog gemeentelijke diens + ten huisvesten.

Inzet? Kwaliteit en Vernieuwing van Spui en Archipel volgens Duivesteyn; concentratie en afslanking van het gemeentelijk ambtenaren-apparaat volgens de MC.

Prestigieuze pracht

Ongetwijfeld is het een goede greep van dit kollege van B&W om het plan Ellerman niet door te zetten - een klonterig ge-patio in projektontwikkelaarsesesthetiek op het Monchyplein. Destijds is dit plan door Links Den Haag en DAK programmatisch en ruimtelijk bekritiseerd.

Oók is het een goede greep van het kollege om als gemeente het initiatief te nemen op het stede - bouwkundig meest problematische punt van de binnenstad - namelijk waar de prestigieuze pracht van het moderne Spuikwartier het overwoekerde winkelcentrum raakt.

Echter, wat het programma betreft, kunnen we konstateren dat dit linkse kollege vasthoudt aan de wijze waarop ook Nyquist het ambtelijk apparaat met een gebouw wilde stroomlijnen. Alleen voor de relatie stadhuis-stad, met name op het punt van de bevolkingshal, is Duivesteyn's transplantatie van betekenis.

Programma Stadhuis

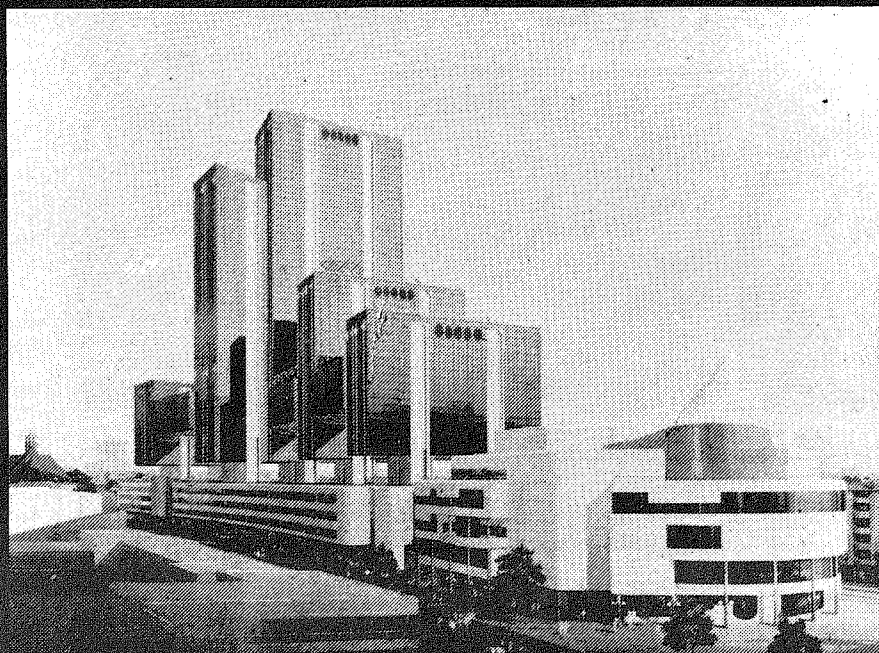
Voor wat betreft de Haagse Ambtenarij zijn er een drietal ontwikkelingen gaande.

Allereerst is dat een reorganisatie om tot een efficiënter apparaat te komen dat zich bedient van moderne werkmethode en minder energie verliest aan interne wrijving.

Ten tweede is er een decentralisatie op til, waarbij de gemeente in stadsdelen wijkkantoren gaat openen. Net zoiets als de GSD al heeft zou je kunnen zeggen. Welke diensten deze wijkkantoren zouden moeten opleveren is vooralsnog onduidelijk.

Ten derde is er een voortdurende noodzaak voor met name de grote steden om ernstig te bezuinigen,

IR. J. BOOT
ARCHITECTENGEMEENSCHAP
VAN DEN BROEK EN BAKEMA

immers Lubbers houdt niet van de stad en het rijk houdt steeds meer geld achter en de gemeenten kunnen niet op de kinderopvang bezuinigen zonder op hun eigen apparaat te bezuinigen.

Hoe bestaat het dat tegen deze achtergrond er toch zo'n 300 miljoen verslingerd gaat worden aan een centralistisch bolwerk als een Stadhuis?

De eerste veronderstelling is dat de gemeente aan huisvestingskosten daar niet veel meer kwijt is dan ze nu betaald voor kantoorruimte, en die huurt ze weer van projektontwikkelaars. Bovendien zou ze de vrijkomende kantoorpanden tot woonruimte kunnen terugverbouwen.

De tweede veronderstelling is dat concentratie van ambtenaren efficiënter werken bevordert (iedereen van alle diensten op loopafstand bereikbaar).

De derde veronderstelling is dat een stadhuis de binnenstad en het stadsbestuur identiteit geeft.

De vierde veronderstelling is dat het stadhuis zodanig kan worden gebouwd dat het eventueel door de gemeente ook te verhuren is - als een superprojektontwikkelaar dus die haar eigen bestemmingsplannen en regelingen kan aanpassen als ze wil.

En de laatste veronderstelling is dat wanneer de gemeente het initiatief neemt de particulieren weer vertrouwen in de stad krijgen en zodanig aan het investeren slaan dat de verpaupering gestopt kan worden: dan komen de hogere in-

komensgroepen weer in de stad wonen, betalen belasting aan Den Haag ipv aan Leiderdorp en Wassenaar, nemen weer werkgelegenheid mee, enzovoorts.

Op alle veronderstellingen valt wel wat af te dingen. Zo hebben de architecten moeite gedaan een symboliese uitdrukking te zoeken voor een stadhuis in 1986.

Wat moet je met het image van zo'n gebouw als je hele verdiepingen verhuurt aan AEGON of de AMRO-bank?

Ook zijn er inmiddels moderne communicatiemiddelen door glasvezelkabels ontwikkeld welke efficiënter zijn dan de "loopafstand" én de gezochte decentralisatie mogelijk maken. Trouwens door centraliseren bespaar je op bodes en koncierges, niet op de veel duurdere topambtenaren.

Als de gemeente zich de moeite getroost oude kantoorpanden weer terug te bouwen tot woonruimte, waarom huurt ze dan niet gewoon leegstaande kantoorruimte erbij?

En als die te duur is, waarom vordert ze die ruimte dan niet?

En waarom moet het ambtenarenapparaat een symboliese uitdrukking krijgen terwijl de politieke macht die verdient: die draagt immers de verantwoordelijkheid en heeft haar kist al op de Groenmarkt staan.

Tenslotte - Amsterdam heeft 't, Rotterdam doet 't - blijft de problematiek van het verval van de grote steden over. De verwaarlozing hiervan door de laatste regeringen en de pertinente weigering

hiervoor een structureel beleid te voeren, werpt de gemeentebesturen terug op het zoeken naar promotiemogelijkheden binnen de eigen beperkingen. Afgezien van het feit dat dit een overbodig soort concurrentie oplevert (Ajax-Feyenoord) zal het geen stad lukken diegenen te werven die nu in de USA investeren, in Zuid-Amerika of in de Bondsrepubliek.

Woningbouw Monchyplein

Voor het woningbouwprojekt op het Monchyplein koos Duivesteyn de architect Bofill uit, ex-structuralist en verdienstelijk zg. Klassieccoiffeur van grote woningcomplexen in Barcelona, Parijs en Montpellier.

Deze keuze veroorzaakte een storm van verontwaardiging: de Hollandse traditie zou die van de Stijl zijn, classicisme zou fascisties zijn, de architectuur repressief, kortom vele notities werden aan zijn werk verbonden, behalve architectoniese notities.

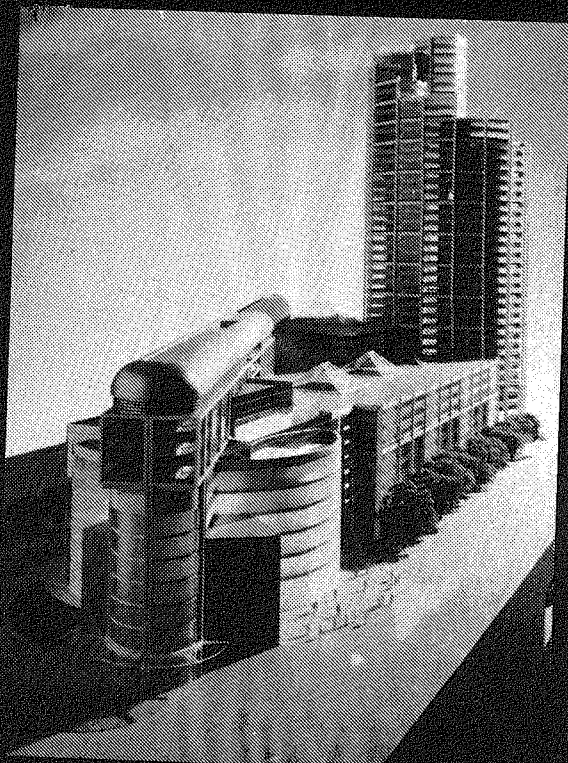
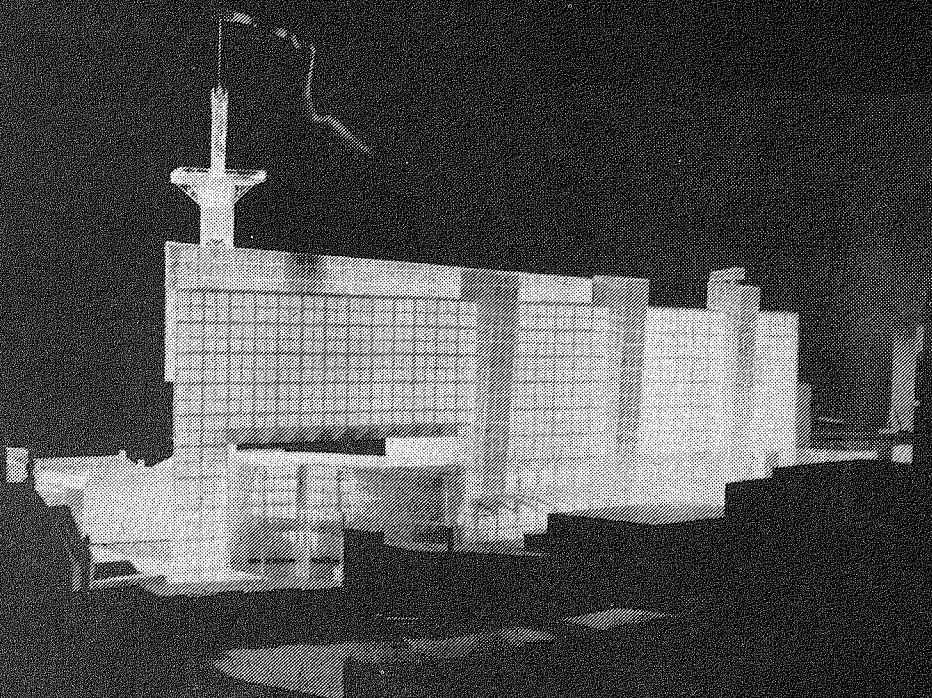
Waarmee maar weer werd bewezen dat witte architectuur net als 60 jaar geleden met calsinisme verkocht moet worden.

In de wijze waarop Bofill's UFO's in de stad staan - uitgezonderd het Montparnasse-projekt in Parijs wellicht - doen ze niet onder voor welke moderne architectuur dan ook, namelijk een drol op een kleedje. Het belangrijkste verschil zit 'm in de kwaliteit van de gemeenschappelijke buitenruimte. Zo

HELMUTH JAHN

MURPHY/JAHN

**CABINET SAUBOT
ET JULLIEN/
WEBB ZERAF A MENKÈS**
HOUSDEN PARTNERSHIP

DE ZWARTE 3

ook in zijn plan voor het Monchyplein.

In details roept het plan nog vraagtekens op (voor- en achterkantenproblemen), maar als ontwerp van een chique en keurig ingerichte enclave in het Haagje is het plan wel uitermate geslaagd.

Een écht probleem vormt de voorgestelde differentiatie: meer dan de helft zou uit premie- en vrije sektorwoningen moeten bestaan, nou niet wat je noemt de categorie woningzoekenden waarvoor de gemeente grond vrij moet maken.

Stadhuis/Bibliotheek

Terug naar het Stadhuis. Om genoemde drie doelstellingen te realiseren - het stoppen van het plan Ellerman, het afmaken van het Spuikwartier en het stroomlijnen van het ambtenarenapparaat - is de **ARCHITEKTUUR** ingezet, gekoppeld aan de in de aanhef genoemde hoofdprijs voor combinaties van aannemers en architecten.

De wijze waarop de politiek hier de architectuur inzet heeft een lange traditie en is volstrekt legitiem. Nieuw echter is dat de politiek een pluriforme architectuur inzet, en dat maakt de Haagse politiek én architectuur postmodern: een afknapper voor de moralisten onder ons, maar een voorwaarde om wat van de grond te krijgen!

Voor de Stadhuislokatie werd enige druk uitgeoefend op de aannemers om toch wel beroemde architecten te vragen. Nadat de twee verrassendste architecten van deze tijd,

Stirling en Foster, door de betreffende opdrachtgevers aan de dijk waren gezet, bleven er nog vier over. Koolhaas werd op de valreep ingehuurd, en zodoende finishten een hele hand vol kanshebbers: Boot, Meier, Jahn, Saubot-Julien en Koolhaas.

Over de architektoniese en stedenbouwkundige kanten kunnen we het sneller eens worden dan over het programmatiese of kostenaspect. Als we de plannen bekijken valt het plan met de dure, lelijke en als monument zinloze hoogbouw af (Saubot-Julien). Ook de dure, ruimtelijk lelijke en naar gebruik zinloze poort over de bibliotheek valt af (Jahn). Het plan van Boot valt af omdat de bibliotheek aan de Fluwelen Burgwal verscholen ligt achter een reeks spiegelende dozen in projektontwikkelaarsstijl waarop - als brochures en oorbellen - wat konstruktie zit. Eén Binnenlandse Zaken gedrocht (als een kameel: een laagbouw met twee torens erop) is meer dan genoeg.

Blijven over het plan Koolhaas en Meier.

Koolhaas heeft de bibliotheek aan de Fluwelen Burgwal gepland en een raadszaal aan Spui- Kalvermarkt.

Ook bij dit projekt zegt hij weer dat er binnen het konsept altijd wel uit te komen is en dat hij zich als architect daarin flexibel wil opstellen. Of het plan het als ontwerp dan nog redt blijft de vraag: het konsept van de drie verknijpte en op elkaar geplakte schijven moeten het dan doen mét de oorbellen-esthetiek welke deze dozen hier en daar opsmukt of aantast.

Verrassendst blijft het beeld van de als coulissen op elkaar geplakte kantorens - 'n Manhattan van karton - en de stedenbouwkundige restruimte waarmee het plein aan het Spui tegenover de Nieuwe Kerk

ongegeneerd wordt vergroot.

In de onderkant van het gebouw stelt Koolhaas een fantastiese Haagse wereld voor: een combinatie van de Marathon, Hommerson, de biep aan de Vondelstraat, de Uithof en wat kroegen.

Meier zet heel braaf een los bibliotheek gebouw vóór het stadhuis en kan met dat taartje zo de achtergelegen kantoorkist richting binnenstad inpassen. Het kantoorge-deelte is de rust zelve en als zodanig goed in te passen in het Spuikwartier.

Het gebouw is in Meiers populaire maar gratuite witte taal ontworpen.

Meier of Koolhaas?

Het is aan ieder voor zich voorlopig een oordeel te vellen over de plannen.

Mijn persoonlijke prognose is dat Meier het wint: het is het enige plan dat zich rekenschap geeft van de stad, in Den Haag gelukkig een belangrijk criterium. Bovendien is het het zgn. "mooiste plan" van een architect bovendien welke veel prestige aan de stad toevoegt.

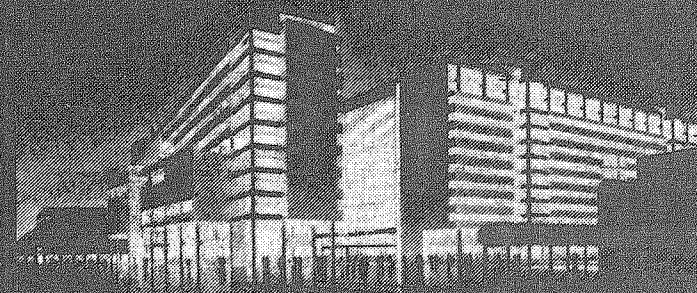
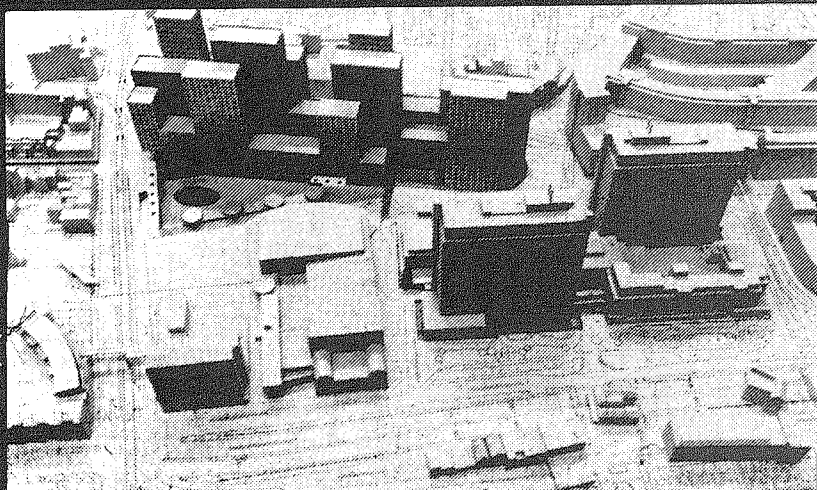
Koolhaas moet winnen, ook al omdat zijn opdrachtgever niet op Woensdrecht bouwt en die van Meier wel.

Als je Koolhaas' plan bekijkt kan je je tenminste nog daklozen, alkoos en junks voorstellen die de wereld nu eenmaal ook bevolken. Bij Meiers witte wereld moet je deze als smet wegpoetsen.

peter drijver 24-12-86

REM KOOLHAAS
OFFICE FOR METROPOLITAN ARCHITECTURE

RICHARD MEIER
RICHARD MEIER & PARTNERS ARCHITECTS

filisteijn

Veel mensen willen, hoe tegenstrijdig het ook klinkt, na hun dood voortleven. Zelf heb ik daar absoluut geen last van. Dood is dood. Gooi mij maar, onder het spelen van "Farewell my lovely", op de komposthoop en gebruik mijn bundels als kladpapier.

Ook zijn er grote groepen mensen, die uit religieuze overwegingen niet aan die onzin meedoen; zij hebben hun eigen onzin. Zo zijn christenen heilig overtuigd van een hiernamaals. Reden voor het bestuur van het christen-demonkratische pretpark "De Zendeling" op de Catsheuvel om er Hier & Nu voor ons een hel van te maken. Alles zal reg komen straks hebben we immers toch het eeuwige leven. De godganse dag psalmen kwelen met kollega-kwezels.

Vooraf oosterse religies hangen de reïncarnatie aan: na je dood kom je in een andere hoedanigheid terug. Als je dit leven volkomen braaf leidt maak je promotie. Leid je een slecht leven degradeer je en kom je terug als worm, varken of dichter.

Religies als Valium voor het volk. Duidelijk mag zijn dat deze na-de-doodsverwachtingen erop zijn gericht om de clubleden nu rustig te houden. Bek dicht, opzitten en pootjes geven, dan krijg je het straks beter.

Maar daar gaat het hier niet over. Hier gaat het over lieden die hun uiterste best doen om dit leven te prolongeren.

Vooraf in kringen van omhooggevallenen is de drang tot voortbestaan erg groot. Egyptische farao's trachtten in hun sterven onsterfelijk te worden door slaven gigantische graftombes te laten bouwen. En, waar is waar, dat is ze gelukt. Door de pyramides weet tegenwoordig nog ieder kind wie Toetanchamon en Ramses Shaffy waren.

Het proberen voort te leven door middel van bouwwerken heeft zich in de moderne tijd voortgezet. Napoleon liet de Arc de Triomf op de Champs Elysées neerpoten, wetende dat daar ieder jaar de Tour de France zou eindigen en zodoende de hele wereld aan hem herinnerd zou worden. Ook Hitler, de voormalige Oostenrijkse huisschilder, bleek het wat hoog in de bol te hebben. Hij zette Albert Speer aan het werk. Er zou zelfs een pandje moeten komen dat zo groot was, dat het mogelijk was dat er wolven ontstonden onder het dak; naar buiten als je de bui ziet hangen.

Recenter, weer terug naar Frankrijk: Pompidou zette zijn punt met het grote Parijse kunstwarenhuis Centre Pompidou. En zeer onlangs opende de "socialist" Mitterand ook zo'n waanzinnig museum in een afgedankte station. Het betekende de nekslag voor een lieflijk museum als Jeu de Paume.

Dit soort grootheidswaan eist zijn slachtoffers. Slaven, Joden, kunstliefhebbers. Bovendien blijkt dat het geen reet uitmaakt of de omhooggevallene "links" is of oprecht rechts.

En zo kom ik vanzelf op onze Haagse Adri Duivesteijn. Een omhooggevallene Schilderswijkker.

Het begon al met zijn oude wijk. Laat een Portugeese architect volkomen over de sociale structuur van de Schilderswijk heenwalsen. Met als gevolg dat alle nieuwbouw die opgeleverd wordt binnen enkele maanden alweer verpauperd is.

(Mijn moeder, geboren in Den Haag, maar reeds jaren in een randgemeente wonend, ging laatst weer eens met de tram naar de Haagse Markt. Lijn 6. Later, verbouwereerd: "Adriaan, jongen, de hele Ravesteijnstraat bestaat niet meer!!". Ze heeft er nog gewoond. "Duivesteijn, mams, Duivesteijn").

Maar hij is bang dat het verkloten van de Schilderswijk te weinig is voor de geschiedenisboekjes. Hij wil meer, hij wil groter. Een gigantisch stadhuis aan het Spui. Adri in de geschiedenisboekjes en Den Haag weer een stadshart.

Een hart, ja, maar beton klopt niet. Een hart gebouwd uit kolossen en andere draken. Een hart dat het Forumgebied en het Spuikwartier beslaat.

Het wonderbaarlijkst is wel, dat het lijkt of de gehele stad beschaafd applaudiseert bij deze ongein. Van links naar rechts. Terwijl een blinde kan zien dat het beslist geen gezellige binnenstad oplevert, terwijl dezelfde blinde kan zien dat het financiële plaatje is getekend door iemand die zwaar reumatisch is.

Laat dit een waarschuwing voor jullie zijn kinderen: kijk in godsnaam uit voor voormalige provo's, kabouters en sociale akademiekanten. En pak er geen snoepjes van aan.

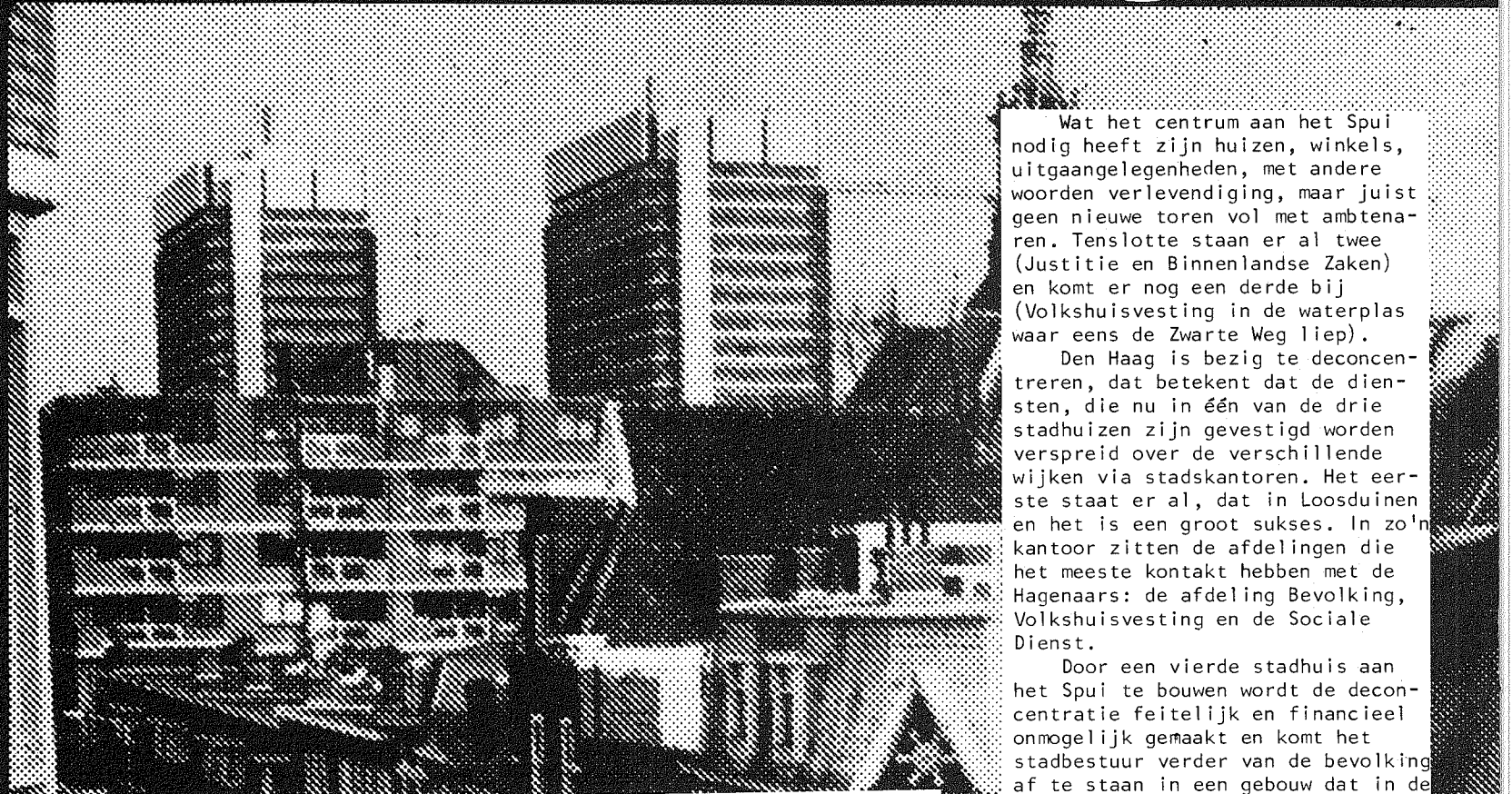
PS In 1987 wordt het Spuise deel van het Bernardviadukt afgebroken. De kontakten met de RAF (de Engelse luchtmacht in dit geval) zijn al gelegd: "letsje verder dan in 1945, boys".

PPSS En wanneer gaan we nu eindelijk voor de kust van Scheveningen en Kijkduin bouwen, Adri?

- Bontebal -

het zwarte gat

"The Hague goes international" aldus Jan Tromp in de zaterdagbijlage van NRC/Handelsblad, gewijd aan Duivesteijns sinterklaaskado, het stadhuis aan het Spui. De expositie in het Gemeentemuseum is niet toegankelijk door het vele publiek dat er al binnenstaat. In de marge een kritische stem, het personeel van het stadhuis dat zich ertegen uitspreekt; kleine ondernemers in de buurt die tegen zijn; een enquête in de Haagsche Courant waar zeventig procent van de Hagenaars zich niet voor verklaart en die we daarna niet meer terug zien.

An Salomonson in NRC/Handelsblad trekt een vergelijking met de architectuur van Albert Speer, een treffende als je weet dat Duivesteijn in de wandelgangen van het stadhuis bekend staat als de "kleine Hitler".

Al die tegenstemmen kunnen niet op tegen het konsert ter ere van Den Haag, ter ere van het zogenaamd links stadsbestuur, ter ere van de geboren Schilderswijk een progressieve proletariër bij uitstek Adri Duivesteijn. Een orkest en een dirigent die het niet moesten hebben van argumenten, tenslotte heeft Den Haag al drie stadhuizen (aan het Mochyplein, aan de Javastraat waar je goedkoop kunt trouwen en aan de Groenmarkt) en heeft het centrum wel wat anders nodig dan nog eens tweeduizend ambtenaren erbij. Die het niet moet hebben van geld, want als dit doorgaat dan zal het zwarte gat dat ontstaat honderden miljoenen opslokken ten koste van

uitgaven voor kunst, buurtwerk, dienstverlening. Die het niet moet hebben van kleinschaligheid, het wordt juist verkocht als het Haagse Manhattan. Nee, die moet het hebben van een propaganda die grootmeesters in dit vak niet misstaan zou hebben.

In maart/april 1987 valt de beslissing en er is een grote kans dat deze waanzin doorgaat, omdat "tout La Haye" zich laat meeslepen. Hieronder een poging tot analyse van dit verschijnsel, argumenten die in de draaimolen waarop we zijn gezet ontbreken.

DE SOCIALE NOODZAAK

Als je iets bouwt, dan moet dat in de kontekst van de buurt noodzakelijk zijn. Deze noodzaak is de laatste halve eeuw niet aan de orde geweest, totdat, zonder dat er tijdens de laatste raadsverkiezingen over werd gesproken, de vergroting van het stadhuis aan het Monchyplein werd stopgezet en de architect daarvan, Ellerman, werd afgekocht (de eerste kapitaalvernietiging in een ontzettende reeks).

Het idee schijnt te zijn geboren tijdens een kopje koffie (en een borrel naar we veronderstellen) in het Atlantic-hotel te Kijkduin. In het hoofd van de nieuwe onderkoning van deze stad, de loco-burgemeester Adri Duivesteijn. De man met het record aantal voorkeurstemmen uit de laatste raadsverkiezing, de man die het internationaal wilde gaan maken.

Wat het centrum aan het Spui nodig heeft zijn huizen, winkels, uitgaangelegenheden, met andere woorden verlevendiging, maar juist geen nieuwe toren vol met ambtenaren. Tenslotte staan er al twee (Justitie en Binnenlandse Zaken) en komt er nog een derde bij (Volkshuisvesting in de waterplas waar eens de Zwarte Weg liep).

Den Haag is bezig te deconcentreren, dat betekent dat de diensten, die nu in één van de drie stadhuizen zijn gevestigd worden verspreid over de verschillende wijken via stadskantoren. Het eerste staat er al, dat in Loosduinen en het is een groot succes. In zo'n kantoor zitten de afdelingen die het meeste contact hebben met de Hagenaars: de afdeling Bevolking, Volkshuisvesting en de Sociale Dienst.

Door een vierde stadhuis aan het Spui te bouwen wordt de deconcentratie feitelijk en financieel onmogelijk gemaakt en komt het stadsbestuur verder van de bevolking af te staan in een gebouw dat in de eerste plaats prestige betekent.

De gedachte achter het stadhuis aan het Spui is nog in een andere zin hoogdravend en doorslaand. Men wil hiermee de spitstechnologie en de bedrijvigheid in het centrum een nieuwe stoot opwaarts meegeven, in het kielzog van de informatica-universiteit. Wat dit met progressief stadsbestuur te maken heeft is onduidelijk. De omgeving wordt voor de weinige overgebleven bewoners nog onleefbaarder (weer een kantoorgebouw in plaats van woningen) en als de idee aanslaat moeten de kleine bedrijfjes in de buurt wijken voor projektontwikkelaars en huren die door het dak gaan. Ruurd Ruward, werknemer van een boekenzaak aan het Spui vreest dat zijn zaak zal moeten verhuizen als het idee van Manhattan-vorming aanslaat, omdat hij dan de pacht niet meer kan opbrengen. Andere zaken aan het Spui, een kunsthandel, een antiquariaat, een muziekimpresariaat, een alternatieve modewinkel en dergelijke, zijn te weinig kapitaalkrachtig in de versie van city-vorming en zullen plaatsmaken voor publieksvriendelijke bedrijven als softwarewinkels en automatiseringscentra. De binnenstad fleurt hier echt van op.

We willen een laatste idee van Duivesteijn geven voor wat het waard is. Een verlicht stadhuis geeft 's avonds de binnenstad meer uitstraling. Wanneer de ministeries van Justitie en Binnenlandse Zaken 's avonds hun lichtjes ontsteken, energie- en milieubewust als ze zijn, lijkt er al uitstraling genoeg.

van duivesteijn

Tenslotte is het de vraag of het Spui wel zo verpauperd is. Den Haag heeft niet echt een centrum; de gedachte achter de stadsdeelkantoren naar de wijken te brengen was juist dat die wijken vaak een eigen centrum hebben.

We missen niks als er geen stadhuis aan het Spui komt, de resterende plekken aan het Spui worden nu al volgebouwd met een muziektheater, een margetheater en een hotel. Misschien is er nog een klein plekje over voor een bibliotheek (al is de grond er waanzinnig duur) maar meer centrum komt er niet van.

De eigenlijke gedachte achter het stadhuis aan het Spui lijkt het opvijzelen van het prestige van Duivesteijn, die wil worden vereeuwigd in een onvergetelijk monument met Manhattan-achtige vormen. Onvergetelijk inderdaad kwa financieringstekort en de gemiste kans op deconcentratie.

Wat verbazingwekkend is, dat onze loco-burgemeester het "progressieve stadsbestuur" zo ver heeft gekregen. Een poging tot verklaring, de persoon van Duivesteijn en de geest die er in B&W van Den Haag heerst. Tenslotte is niet alleen Adri verantwoordelijk, maar het hele college en de raadsleden die voor hem hebben gestemd.

DE PERSOON, HET COLLEGE EN DE POLITIEK

Een bezoekje van de Projektorganisatie Stadsvernieuwing aan Berlijn. De ambtenaren gaan met de bus, Adri gaat met het vliegtuig. De ambtenaren komen op tijd aan op de plaatsen van vergaderingen, Adri komt vijf minuten te laat en vestigt de aandacht op zich. Hoe is dat gekomen?

De meest waarschijnlijke verklaring voor dit gedrag is een sociaal-psychologische: Den Haag

is verdeeld in arme en rijke wijken. De deftige wijken in het Noorden en Westen, de arme wijken in het Oosten en het Zuiden. De klassetegenstelling in Den Haag is al terug te voeren op de manier van bouwen. Den Haag is haaks, louter met rechte hoeken gebouwd, anders dan Amsterdam (in en rond de grachtengordel) of Rotterdam (concentrisch rond de maasoevers). Integratie van rijk en arm is in zo'n stad heel moeilijk. De welvaart van de Haagse buurten en bewoners is af te leiden uit de grondstructuur: veengrond en verzakkende huizen arm en zandgrond (duintoppen, hoger gelegen dus) rijk. Als je naar de resultaten van de raadsverkiezingen over een aantal jaren kijkt, zie je dat in ongeveer de helft van de wijken de VVD de grootste partij is en in ongeveer de helft van de wijken de PvdA. Bewoners van de arme wijken kun je ondermeer herkennen aan het dialect dat ze spreken (of hebben moeten afleren, wat ook nogal eens voorkwam).

Adri komt uit de Schilderswijk, een buurt met net zo veel inwoners als Gouda, maar zonder middelbaar onderwijs. Hij is via de Jongeren Aktiegroep Schilderswijk (JAS), de sociale akademie (die bijvoorbeeld ook Jack Verduyn Lunel heeft afgeleverd) en een enorme strijd tegen de rijkere afdelingen van de PvdA (die hem altijd op onverkiesbare plaatsen wilden stellen) opgeklimmen tot wethouder tegen de verdrukking in. Hij heeft altijd moeten vechten. En nu nog komt de enige waarderling voor hem uit de Haagse arbeiderswijken waar hij zijn voorkeurstemmen weghaalt en waarmee hij zich sterk probeert te maken tegen de bureaucratie in zijn eigen partij (rijke wijken) en tegen zijn vele vijanden.

Hij is behoorlijk geïsoleerd in zijn omgeving. Zo zit hij als enige wethouder niet aan het Monchylein, maar in een eigen gebouwtje aan de Javastraat. Zo introduceerde hij de wethoudersassistent, die voor hem kontakten moest leggen. Kontaktueel staat hij als een moeilijke bekend, om het zacht uit te drukken. Wie niet voor hem is, is tegen hem.

Uit een minderwaardige positie opgeklimmen tot een meerderwaardige positie; dan zoek je erkenning en compensatie. Is er geen erkenning in je eigen stad dan moet je naar het buitenland, wat zijn internationale gerichtheid verklaart (nu met Bofill en de vijf deelnemende architecten, vroeger al met de Siza, de Portugees die de stadsvernieuwing in de Schilderswijk begeleidt).

Is je minderwaardige afkomst in je eigen stad nog niet geaccepteerd, wat het niet is en wat het nooit zal zijn, dan kun je eenvoudig blijven of je ontwikkelt een meerderwaardigheidskompleks waarbij je voortdurend om bevestiging vraagt, maar tegelijkertijd vecht om die meerderwaardigheid te helpen instandhouden tegen beter weten in. Dit kan welliswaar de persoonlijke tragedie van Duivesteijn zijn, maar voor Den Haag is het een ramp dat het college van B&W hem zo ver laat gaan.

Wat Adri in het groot heeft, heeft het college van B&W in het klein. Het zich waarmaken en het gekorrumpeerd worden door de macht die je als wethouder uitoefent. Je reet wordt in zo'n functie gelikt en je moet een sterke zijn als je jezelf wilt blijven.

Het politieke resultaat van dit college is vrijwel nihil. De bezuinigingen zijn een jaar uitgesteld en bij de voorjaarsnota van '87 komt de grote klap. De GEB-tarieven zijn minder verlaagd dan mogelijk was, er worden miljoenen bespaard door vakante ambtenarenplaatsen niet op te vullen (wat de werkgelegenheid allerminst ten goede komt). Er wordt louter gescoord op grootschalige projecten die je van de VVD verwachtte: een informatica-universiteit, een stadhuis aan het Spui, het margetheater aan het Spui (een zoethoudertje voor progressief Den Haag). Dat laatste is, gezien de a-kulturele opstelling van een aantal wethouders, voornamelijk te danken aan Verduyn Lunel (slechts enkele jaren terug stemden wethouders uit dit college, zoals Duivesteijn, tegen de vestiging van het Dans-theater aan het Spui; men kon het geld beter steken in de arme wijken, een waar woord zou men zeggen).

Als troefje achter de hand wellicht een yuppietoren bij het centraal station om de financiering van het stadhuis rond te krijgen. (Je zou bijna vergeten dat wethouder Van Otterloo, de grote man achter de grote flats, ooit meedraaide in de drukkerij van de Kabouterpers aan de Amsterdamse Veerkade en als kabouter ooit raadslid was; van kleinschaligheid moet hij nu niets meer hebben).

Even technokratisch en grootschalig is de houding van het college ten aanzien van de voorrechten die je als wethouder hebt. Het eerste besluit van het "progressieve" stadsbestuur was de aanschaf van twee Ford Scorpio's voor de wethouders en een Renault 25 voor de burgemeester; naast de zes Mercedesen die er al voor het stadsbestuur liepen. Met telefoon

en katalisator tegen de looduitstoot, want je blijft progressief! Slechts Vooy's-Bosma was tegen, die maakte gebruik van het openbaar vervoer. De auto met chauffeur is gedurende de week en in het week-einde beschikbaar voor B&W. Er is al geruime tijd een onderzoek gaande om de individuele wensen van de wethouders te inventariseren. Dit is nog niet afgerond. Wat wel doorloopt is f750,- auto-kostenvergoeding per maand voor leden van het kollege, die naast hun dienstauto ook gebruik maken van hun eigen auto. Van links dat met de Scorpio's speelt moet Duivesteijn het hebben en hij heeft ze meegekregen.

Politiek is men minder eensgezind. De machtsstrijd tussen Duivesteijn en Martini is in de PvdA al vijf jaar gaande. Martini gaat daarom zondermeer met het voorstel mee, omdat hij hoopt dat Duivesteijn op zijn bek gaat. Duivesteijn daarentegen gokt op het CDA, dat zo gauw mogelijk terug wil in B&W.

Havermans (CDA en burgemeester) is al druk aan het lobbyen bij het kabinet om ekstra geld los te krijgen voor Den Haag. Wat kan direkt een mooiere uitruil zijn, dan het CDA terug in het kollege tegen ekstra geld voor een stadhuis van partijgenoot Runding (die met de Hofvijver al blijk gaf van zijn liefde voor Den Haag).

In kringen van links Den Haag verwacht men dat Verduyn Lunel bij zo'n scenario blijft zitten als minst slechte van de twee kwaden. Als men eruit stapt is het kollege nog rechtser. Wat de progressiviteit dan nu is, is moeilijk te zeggen.

CENTEN

Ook voor links kan geld een struikelblok zijn. Het plan Ellerman, de vergroting van het stadhuis aan het Monchyplein, kostte 180 miljoen gulden. Voor de nieuwe openbare bibliotheek is 35 miljoen gereserveerd. Totaal 215 miljoen. Ellerman is afgezegd voor zeg een paar miljoen en de stadhuis-procedure kost ook een paar miljoen. Laten we het voorbereidende werk van het plan Ellerman niet meetellen, dan komen we tot de volgende berekening.

Het plan Ellerman werd gedeeltelijk gefinancierd door het wegvallen van 115 arbeidsplaatsen bij Gemeentewerken. Ook gaan deze arbeidsplaatsen verloren bij het stadhuis aan het Spui, dus als ruil wat minder stratenmakers. Volgens berekeningen van het blad Vastgoed kost de verwerving van Lummus en Hulshof vijftig miljoen. Het stadhuis aan het Monchyplein heeft een boekwaarde van twintig miljoen. Eksklusief de sloop van het Monchyplein (wat ook het een en ander kost) is er buiten de bibliotheek voor het stadhuis aan het Spui 110 miljoen over en met de bibliotheek 145 miljoen. Je kunt rustig stellen dat de feitelijke bouw het dubbele gaat kosten.

Dit valt maar op één manier op te brengen (behoudens leningen van het rijk): bezuinigingen op personeel, dienstverlening en subsidies. Stel dat de financiering lukt, dan zijn er twee grote "maars":

- 1) In verschillende plannen (bijvoorbeeld dat van Boot) is ruimte in het stadhuis gereserveerd voor particulieren: het is de vraag of deze ruimte kan worden verhuurd.
- 2) De financiering wordt gedeeltelijk gedragen door het vrijkomen van panden van afzonderlijke diensten en het is maar de vraag of je die panden kwijtraakt.

Daartegenover staat dat de kosten voor stadsdeelkantoren nu voorgoed van de baan zijn. Kleinschaligheid is voor decennia uit de Haagse politiek geschrapt.

DE VOORWAARDEN

De architecten moeten voldoen aan scherpe voorwaarden, de deskundigen van het stadhuis stellen die. Dankzij onze bron op het stadhuis had "De Zwarte" inzag in de wijze waarop de voorwaarden worden gesteld.

De stemming bij de ambtenaren die de projektontwikkelaars tegen spel moeten bieden is er één van: het komt er toch, we zien wel. Praktische vragen omtrent de gebruiksvriendelijkheid en de gebruikswaarde zijn nauwelijks gesteld.

Van Otterloo, ingenieur en wethouder van financiën, vond met betrekking tot Meier (die met Boot

de grootste kans maakt), dat als de vloer dertig centimeter zakt per verdieping, er best nog een etage bovenop kon. De hoogte zakt dan van 3.30 naar 3 meter; als je daar de ruimte voor leidingen af-trekt hou je een hoogte van 2.50 over, met deuren tot aan het plafond. Meier heeft dat wel nodig, want zijn vloeroppervlak (50.000 m²) is net zo groot als het huidige vloeroppervlak aan het Monchyplein. Er kan dus geen dienst bij, terwijl juist de gebouwen die vrijkomen een bron van financiering vormen.

Van Beuzekom, de gemeentesekretaris, sluit de plannen van enkele topambtenaren niet uit. Zij willen het stadhuis aan de Groenmarkt verbouwen. Het oude gedeelte tot museum voor negentiende eeuwse kunst, het nieuwe gedeelte tot museum voor moderne kunst. En de raadzaal bij het plan Meier projekteren in de Nieuwe Kerk!!

De financiering van Meier, Richard Ellis en Bredero is ook belangwekkend. Er zijn nu konstrukties bedacht om via het buitenland belastingaanslagen te ontlopen. Volkomen legaal, natuurlijk, maar heette dit stadbestuur niet progressief? Terwijl de kompensatie voor de marginale winst aan het Spui wordt gevonden in het Bofill-projekt aan het Monchyplein. En wie weet in nog onderhands te vergeven projekten (of durven de stadbestuurders glas-hard te ontkennen dat zo iets niet speelt?). De strategie is een goedkope prijs aan het Spui, zodat elders winst wordt gemaakt.

Over de verkeerstechnische voorzieningen, die aan het Spui moeten worden getroffen (en die blijkens de ervaringen met de Pleingarage tientallen miljoenen kosten) wordt met geen woord gerept.

Wel staat vrijwel vast dat Jahn geen kans maakt. Hij heeft gangen van 250 meter, kaarsrecht, en meer archief- dan kantoorruimte.

Voorwaarden met betrekking tot banden van bouwondernemers met Zuid-Afrika zijn er niet. Overige voorwaarden zijn er nauwelijks.

De konklusie is voor de lezer, met respect voor de propaganda-machine van Duivesteijn en het kollegiale stadsbestuur, dat een denkpaauze houdt.

MODERNISME-POSTMODERNISME

De laatste jaren duikt in allerlei beschouwingen steeds opnieuw de term Postmodernisme op, zonder dat er uitleg gegeven wordt. Zo ook weer in de verschillende kranten-artikelen rond het Stadhuis van Den Haag. Daarom hier een aantal kenmerken, zonder volledig te zijn, want het postmodernisme laat zich niet omvatten in een of andere theorie.

Allereerst is het misschien belangrijk om in te gaan op het begrip "modernisme", als voorloper en gedeeltelijke tegenpool van het "postmodernisme".

Het begrip eigentijds of modern ging voor het eerst een grote rol spelen in het midden van de vorige eeuw, toen de Realisten onder aanvoering van de Fransman Courbet (die later verbannen werd vanwege zijn aandeel in de Commune van Parijs) zich bezig gingen houden met het schilderen van onderwerpen uit de eigen leefwereld en de eigen tijd, zonder dat dat in mythologische vorm gegoten werd. Hierop kwam een storm van kritiek van de officiële academische zijde. De laatsten vonden dat de schilder het meest gebaat (daar viel letterlijk het meeste eer aan te behalen) was bij het schilderen van bijbelse of mythologische gebeurtenissen. Na de Realisten gingen de Impressionisten (- 1870) nog een stapje verder: zij schilderden impressies van dagelijkse dingen, waarbij ook de kleur een steeds belangrijker rol ging spelen. Vanwege de lichtval tijdens de impressie was hun schilderkunst gebonden aan een deel van de dag. Het Modern was hiermee bijna tot norm verworven, zowel in figuratieve als later in de abstracte kunst. Belangrijk in dit verband is de visie dat de kunst iets is wat altijd vooruitgaat, dus dat je eigenlijk met iets nieuws moet komen: originaliteit is een voorwaarde om kunst te maken. (let wel dit is een grove generalisatie, er zijn natuurlijk talrijke uitzonderingen). Dit originaliteitsidee zette zich door en vond een hoogtepunt in de Conceptuele kunst (eind jaren '60- begin '70), waarbij een aantal kunstenaars zich bezighielden met het verkopen van een Idee, zonder dat het uitgevoerd was, in de vorm van certificaten.

Het "Idee" was dus voor hen belangrijker dan de uitvoering. Ook volgden de kunststromingen en theorieën daarover zich in steeds sneller tempo op; er lijkt een race aan de gang om met nieuwe dingen te komen.

Een ander belangrijk aspect van het Modernisme, vooral wanneer het de architectuur betreft, is de verwerping van het ornament. Door de uitvinding van het gewapend beton was men in staat steeds sneller te bouwen, waarbij de functionaliteit voorop stond. Dit is te zien in de V.S. vanaf ongeveer 1900 en in Europa iets later. De gebruikte vormen waren vooral rechthoekig, daarnaast werd er veel glas gebruikt (bv. De Stijl, de Nieuwe Zakelijkheid en Bauhaus). Het gebruik van glas had overigens ook een ideologische achtergrond: veel licht zou de geestelijke gezondheid van

de bevolking verbeteren. In Duitsland volgen in de jaren '20 de eerste doorzonwoningen. Ook verschijnen de eerste flats, mede om een oplossing te vinden voor de woningnood.

Deze gedachtengangen waren toonaangevend tot ver in de jaren 70 en ook nu vormen ze nog het uitgangspunt voor veel architecten.

Aan het eind van de jaren 70 is er een verandering merkbaar, die begint bij de schilderkunst. In Duitsland zijn het de "Nieuwe Wilden" die figuratief schilderen en die kwa vorm en thema teruggrijpen naar het "Expressionisme" (uit de jaren '15-'20). Zij breken dus eigenlijk met het Modernistische idee dat je niet mag citeren (=pikken) van vroegere kunstuitingen. Ze werden dan ook aanvankelijk beticht van na-aperij.

Na een tijdje worden ze wel geaccepteerd (door het officiële kunstcircuit) en volgen er internationale tentoonstellingen. Ook anderen gaan zich nu bezig houden met het citaat, bv. Sandro Chia die in zijn werk fragmenten van Rubens gebruikt. Ook buiten de schilderkunst zet deze tendens zich door: op het gebied van design (ontwerpen van interieurs, gebruiksvoorwerpen) is er een groep ontwerpers die het "strakke" interieur verlaat en uitbundige meubels gaat ontwerpen, compleet met bloemetjesbekleding en gekrulde leuning, en die kleurencombinaties maken die de Modernisten taboe verklaarden. (De Memphis-groep). In de architectuur zijn er mensen die de rechthoekige functionaliteit verlaten en proberen om gebouwen te ontwerpen waarin een zekere spanning verborgen zit: onverwachte hoeken, het door elkaar gebruiken van rechte en ronde vormen en vaak verwijzingen naar de plaatselijke architectuurtraditie, dit in tegenstelling tot de modernistische architectuur die internationaal van karakter is.

De bekendste postmodernist van dit moment is Bofill, die veel gebruik maakt van elementen die ontleend zijn aan de klassieke bouwkunst: zuilen, bogen, pleinen. Zo heeft hij in Parijs een nieuwe woonwijk ontworpen, waarbij de woningen veelal gesitueerd zijn rond een plein of een amfi-theaterachtige vorm, compleet met triomfbogen. Bofill heeft ook een ontwerp gemaakt voor het Burg. Monchyplein, hier zouden ook dergelijke woningen moeten komen, bestemd voor alle inkomensgroepen.

Achter de hierboven genoemde, volstrekt willekeurige voorbeelden zit wel een bepaalde gedachtengang, die echter geen theorie te noemen is. Want het postmodernisme bedient zich niet van manifesten en verklaringen, het is er. Zoals gezegd is het citeren van belang (al is het geen Noodzaak of Voorwaarde). Hierachter zit het idee dat originaliteit niet bestaat, omdat alles wat je doet al eerder gedaan is. Als je iets maakt of doet dan put je uit beelden en gebeurtenissen die je gezien of beleefd hebt; het is een soort synthese van kennis, die je in de loop der jaren hebt opgedaan en die je verwerkt op je eigen manier. Daarom verwerpt men het citeren niet: waarom zou je geen gebruik maken van iets dat je mooi vindt, ook al is het duidelijk aan een ander ontleend, want hetgeen je tot voorbeeld neemt is op zijn beurt ook weer een samenstelling en een citaat.

op een terrasje

Alsof Den Haag een voliëre met kunstvogeltjes is geworden, zo kwettert iedereen hetzelfde liedje, dat het allemaal zo levendig zal worden:

Overdag de politieke en administratieve bedrijvigheid en 's avonds verdringt het volk zich om de theaters als beminde onderdelen van de openbare voorzieningen.

Een tekstfragment uit een manifest, dat in november 1979 op de omslag van Wonen-TABK, een vakblad voor architecten en stedenbouwkundigen werd afgedrukt. Het manifest had echter betrekking op Amsterdam en de Stopera. De toepasbaarheid van de inhoud van dit fragment doet een meer dan oppervlakkige overeenkomst tussen beide gevallen vermoeden. Het heeft er alles van dat politiek Den Haag het spel echter aanzienlijk slimmer speelt dan destijds Amsterdam (of het stedelijk verzet....?). Het is echter gevaarlijk om deze oppervlakkige overeenkomst zonder meer te hanteren als uitgangspunt voor een bestudering van de recente ontwikkelingen in Den Haag.

De gepresenteerde plannen vormen, zowel in Amsterdam als in Den Haag (maar ook in andere grote steden zijn gelijksoortige ontwikkelingen aanwijsbaar) fragmenten van beleidsstrategieën, die door gemeentelijke bestuurders ontwikkeld worden. Dit beleid lijkt gericht op de omvorming van de ruimtelijke samenhang van de stad, feitelijk een intensivering van fragmenten in de bestaande situatie. De kapitaalsvernietiging die daar eventueel mee gepaard gaat, zoals slopen van goede gebouwen, levert blijkbaar geen problemen op.

Kern van het beleid is een poging een antwoord, een gedrag te formuleren ten aanzien van de problematiek, welke ontstaan is als gevolg van de "economische crisis", de crisis van de stedelijke economie.

Er zijn inderdaad een aantal aanwijzingen om de recente ontwikkelingen binnen het stedelijk gebied met zorg te bezien. De traditionele stedelijke werkgelegenheid is grotendeels verdwenen, de tertiaire en kwartaire werkgelegenheid (de nieuwe dragers van de stedelijke economie) is, hoewel sterk toegenomen de afgelopen jaren, toch weer ge-

stagneerd en gezien de gevolgen van automatisering en bezuinigingen zal het alleen maar minder worden. Veel mensen die nog werk in de stad hadden en hebben zijn naar het platteland verdwenen in het rijtjeshuis en zitten elke dag 2x in de file naar de stad.

De grotere gemeenten zien zich opgescheept met grote hoeveelheden mensen die afhankelijk zijn van inkomsten via overdracht (via de staat .... ja, die!) met weinig perspectief op verbetering.

Daar tegenover staat al jaren een aanhoudende lobby van allerlei belangengroeperingen uit het bedrijfsleven, welke hun inkomsten achteruit zien gaan als gevolg van een afnemende koopkracht van de stedelijke bevolking.

Alle grote gemeenten reageren hierop met een beleid dat gericht is op de herwaardering van de centrale stad, de "kompakte stad". Kort en bondig en dus onvolledig samengevat is de kompakte stad een politiek-ideologisch concept om consensus te bereiken ten behoeve van "ingrepen" in het stedelijk lichaam.

Deze ingrepen zijn nodig om een mogelijk nieuwe, in ieder geval tijdelijk dominante dragersstructuur voor de stedelijke economie in te bedden in het stedelijk lichaam, daarbij ruimte biedend aan die groepen mensen die dit kunnen duwen of trekken. Deze dragersstructuur is uiteraard meervoudig. Het absorberen van op nieuwe producten en nieuwe produktiewijzen gerichte bedrijven is daarbinnen een belangrijke operatie. (High-tech).

Den Haag kent nog steeds het voordeel van een positieve uitstraling van de rijksambtenarij en heeft ook alles gedaan om dit binnen de gemeentegrenzen te behouden.

Een ander aspekt is het culturele klimaat. Met name dit komt sterk naar voren in het door Den Haag (met een stomp potlood) uit-

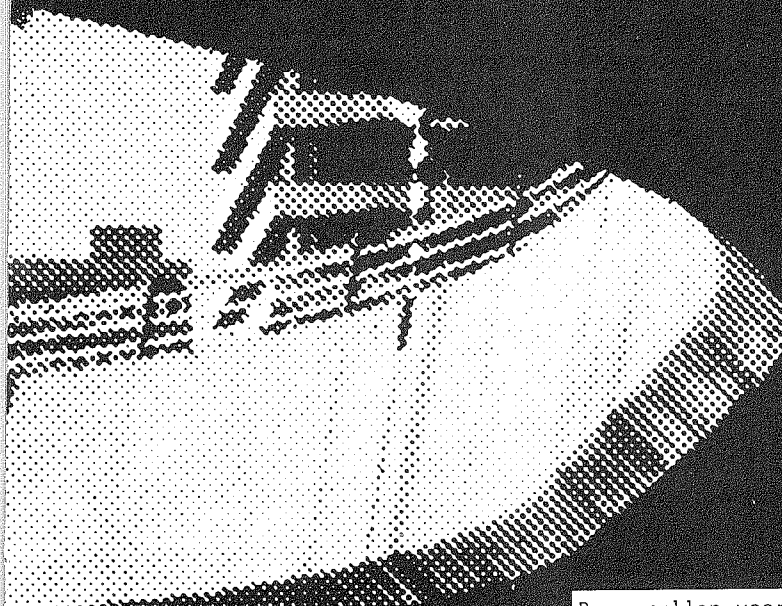
gestippelde beleid. Hiermee wordt gereageerd op een verschuiving in levensstijl van de "post-moderne" mens en wordt de nadruk gelegd op het specifieke kulturele in het stedelijke.

De vorm welke hierbij gekozen wordt (in het weinig metropolitane Holland) is die van de centripetale stad, waardoor de middelpuntzoekende krachten ontketend kunnen worden, de stad met het enkelvoudige centrum.

Het Forum is de open ruimte waar de vrije burgers verkeren en nu dus consumeren, consumer city, fun city. Dit is niet meer de city die we kennen uit de 50- en 60-ger jaren, welk concept reeds lang niet meer voldoet als gevolg van congestie, maar ook van "Footloose" worden van bedrijven en kantoren (telecom-satellieten, glasvezelkabels). Nee, dit is de city die geschikt is voor de cultuurconsumerende massa van vrije stedelingen, yuppies, toeristen en andere wereldbewoners, vanuit hun tijdelijke onderkomens.

in kijkduin

Dat de nieuwe stedeling ook moet wonen naar zijn of haar wensen wordt in de dubbelzinnigheid van de stadhuis-operatie ook duidelijk. Den Haag heeft per slot van rekening niet één groot historisch centrum als Amsterdam dat zich leent voor een proces van centrifugation. Hier past een prestigieus verbouwingsproject in een gebied met een zekere status. De Archipelbuurt bijvoorbeeld. In de toekomst misschien een aantal woontorens aan het eind van de Utrechtse Baan in de Koekamp.

Zo zal de sterkst vergrijzende stad van Nederland even het jongste centrum mogen herbergen. Wel een centrum dat door zijn ligging bijna de stad binnenste buiten keert.

Als gevolg van de jarenlang aanhoudende onzekerheid met betrekking tot de planvorming in het Forum-gebied, is nu duidelijk dat de vulkaan van ontwikkelingen in en rond het gebied nog lang niet slapende is en de nodige uitstraling naar de directe omgeving zal hebben. Vooral de ontwikkelingen langs de Utrechtse

Baan zullen voorlopig doorwerken, ook in andere delen van de stad. Voor de Utrechtse Baan als ontsluiting van het centrum zal nog het nodige autoverkeer naar andere delen van de stad moeten "vloeien".

Een spontane opwelling op een terrasje ergens in Kijkduin van zo maar een wethouder blijkt mooi te passen binnen de ontwikkelingen van het gemeentebestuur. Een cultureel jasje voor een ingreep welke uiteindelijk zijn oorsprong vindt in een platvloerse theorie over de stedelijke economie.

Nadat Amsterdam 't had en Rotterdam 't kreeg, de Olympische spelen en de Stopera Amsterdam tot wereldstad maakten en in Rotterdam de metropolitane allure de vorm van een ponskaart met een potlood krijgt, blijkt ook de Haagse politieke opinie rijp voor "mondain lokalisme".

In tegenstelling echter tot de Amsterdamse Stopera discussie (overigens minstens zo oud als de Amsterdamse stadhuis kwestie) lijkt het erop dat in Den Haag zowel de feitelijke discussie buiten het politieke gehouden wordt, als dat alle tegenstanders bij voorbaat al de architectuurkritische wind uit de zeilen genomen wordt.

De instelling van een prijsvraag impliceert een cultureel-actieve daad, waarbij de problematiek gekoppeld wordt aan en te gebracht wordt tot de opgave van de prijsvraag. Door de keur van "wereldberoemde" architecten is alle kritiek gereduceerd tot platvloerse Hollanditis.

Daarnaast zijn in de jury die mensen opgenomen die in de afgelopen jaren op vaak fijnzinnige wijze kritiek hebben geleverd op het Nederlandse bouwen in de grote steden (Aldo van

Eyck) en op het gemeentebestuur ten aanzien van het proces van re-urbanisatie (Yap Hong Sen). Bepaalde vormen van kritiek lijken hierdoor bij voorbaat te zijn uit(in)gesloten.

Je kunt Adri Duivesteijn niet ontzeggen dat hij erin is geslaagd heel wat op gang te brengen. Zeker als bespeler van de publieke opinie komt deze jonge en energieke politicus goed uit de verf.

Het is alleen pech voor hem dat hij niet 's werelds ALLERBESTE architecten heeft kunnen strikken en vasthouden, en wat nog meer pech is: van alle architecten die hun werk nu hebben neergelegd is er niet één, die tot in het diepst van zijn buidel heeft getast.

Maar goed, iedereen heeft samen met Adri even mee mogen werken aan "Den Haag Wereldstad". Met veel plezier heb ik groepen scholieren door het gemeentemuseum zien trekken met stembiljetten in de hand. Per slot van rekening wordt het later hun stad waar hun toekomst in ligt en je kunt nooit jong genoeg kennismaken met de rijkdom van de democratische keuze, al staat de keuze al bij voorbaat vast (Meier, toch?). En al is het in dit geval een keuze voor het paleis waar de macht gevestigd wordt.

NOTEN

Voor mensen die meer achtergrondinformatie willen hebben over de onderwerpen die in bovenstaand stuk aan de orde komen een korte lijst met tijdschrift-artikelen.

Plan 12 1985: Themanummer over de vele kanten van het veranderende stedelijk leven in Amsterdam.

Wonen-TABK nr 19 1981: De binnenstad als vrijetijdscentrum.

Archis (voorheen Wonen-TABK) 12/1986: Vrij baan voor de city; de Utrechtse Baan in Den Haag.

Sociaal Geografisch Tijdschrift 1/1986: Verstedelijking en milieu in de randstad. Vergelijkingen tussen de grote steden in de randstad en toekomstperspectieven.

Over de rol van projektontwikkelaars en architecten in Den Haag (en Scheveningen): Archis 8/1986 "Stedebouw in brokstukken", en vele andere artikelen vanaf 1979 in diverse tijdschriften.

'Ik vind het goed dat er een idee is,
het is heel goed dat er een idee is.....
het is alleen het verkeerde idee,' aldus
Aldo van Eyck, die tijdens de pauze
van een vergadering van de beoorde-
lingscommissie voor het stadhuis door-
gaat met enthousiast filosoferen.

den, afgeleid uit de sociale strijd maar onder een ander voorteken, hier nu worden ondernomen, pogingen die duidelijk het fundament van het Emery-model blootleggen. Ook hier weer geeft Emery verklaringen voor.

Om te beginnen noemt hij het principe van de hiërarchie; zowel in de maatschappij als in een organisatie is het hiërarchische principe sinds de bewegingen van de jaren 60-70 in een onherroepelijke crisis geraakt; dit werd bijna een integrerend element voor die fase. Paralel daaraan hebben de klassieke zwaartepunten als gezin en politieke partij sterk aan waarde ingeboet. Juist uitgaande van deze crisis kan Emery van boven af een "herstel" voorstellen van het kollektief, zoals werd nagestreefd bij social-engineeringsprojecten, aangezet op een nivo van desolidarisering van de arbeidersklasse en van de samenleving in het algemeen.

Positief geformuleerd heet het dan: het sociale netwerk wordt bewerkt en omgevormd met een beeld van een sociale beweging; afhankelijk van het belang van de gezamenlijke doelen, het hebben van idealen, gelijkwaardige informatie-uitwisseling tussen de betrokkenen, het niet-bestaan van een bureaucraties middelpunt en de communicatiemechanismen - zowel naar binnen als naar buiten toe -; dit zijn typische kenmerken van de structuur van een sociale beweging: gelijkwaardig, snel, direkt, gebaseerd op direkte praktijk en daarom in staat op hun beurt het vernieuwingsproces verder voort te zetten. Alles bij elkaar genomen zijn het dezelfde elementen, die door de psychologen worden gebruikt in de fase van het open gesprek met de werknemers ter introductie van de vernieuwing. Hier moet nu een vraag nader bekeken worden, namelijk die van de kwaliteitsbewakings-units. Op zich zelf genomen of geïsoleerd beschouwd kunnen die ook als klassieke ontdekking worden gezien van Japanse en Amerikaanse oorsprong, die onmiddellijk in Europa werd gekopieerd, met FIAT voorop. Maar als ze worden geanalyseerd als onderdeel van een uitgebreid systeem, zoals hierboven werd beschreven, krijgen ze een heel andere waarde. Het is zo dat in een model als dat van Emery,

dus in een fabriek als huidige plaats van veranderingen op het gebied van arbeidsorganisatie, bedrijfsvoering en herprogrammering van het bewustzijn, de kwaliteitsbewaking zelfs totaal overbodig wordt.

Een andere vraag: hoe komt het dat juist de fabriek zelf steeds meer geïsoleerd wordt gezien als fundamentele plaats voor de programmering van het maatschappelijk bestel, de omzetting van waarden, de psychologische manipulatie? Om dit te verklaren, gebaseerd op wat er werkelijk gebeurt, op het belang, dat ermee verbonden is, is legitiem maar dreigt veelal uit te lopen op een verklaring die niets duidelijk maakt. Het te verklaren, zoals vaak wordt gedaan, vanuit een opnieuw de kop op steken van de protestante arbeidsmoraal (of van de 'gilde-mentaliteit', om niet op christelijke motieven te hoeven teruggrijpen) is altijd erg mager, omdat men altijd toch op het ideologische vlak blijft en het dan nog maar een klein stapje is om zich van de kapitalistische repliek te distantiëren.

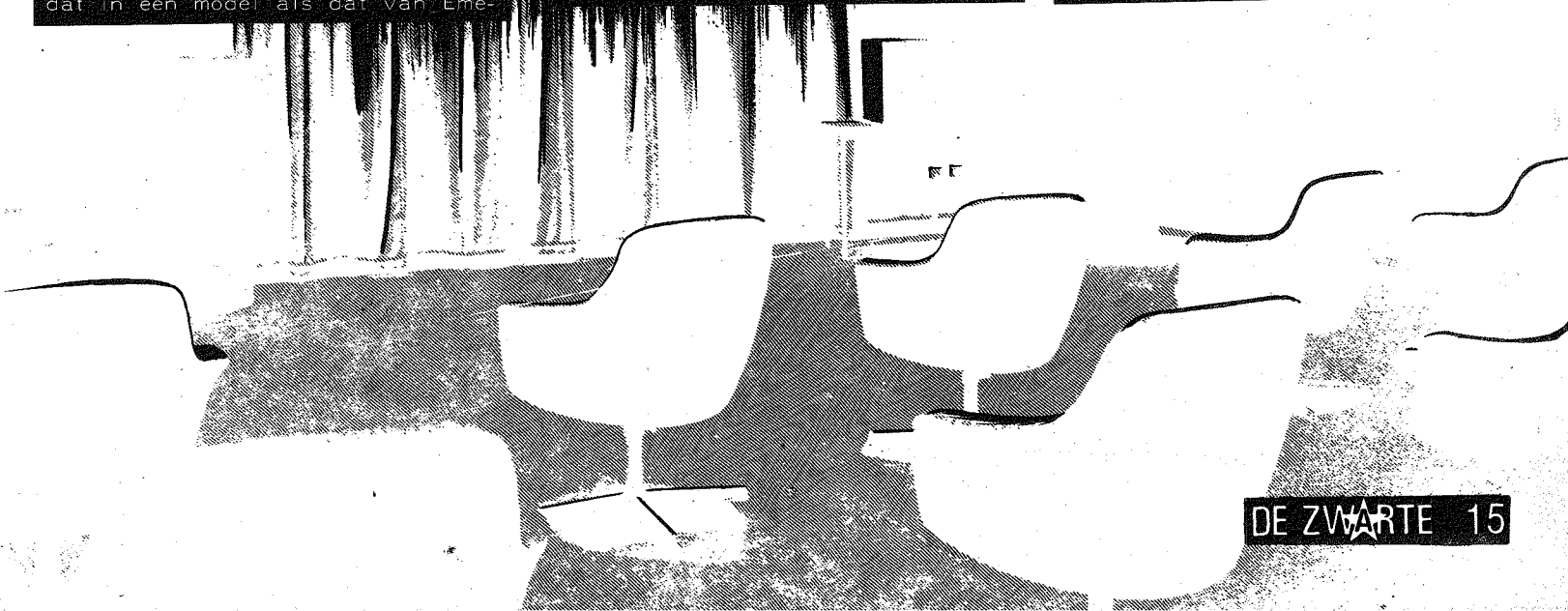
Me dunkt het beter om over het model, dus over schema's en projecten te spreken, en dan kan men ook op dit probleem een antwoord geven. Wanneer de waarde van het tayloristische onderbewijs is gesteld, baseert men in tweede instantie "op het punt van het vermogen tot onteigening van het arbeidersbewustzijn, van het vermogen tot vervanging en van door een 'wetenschappelijke' beheersing van het productieproces en van de arbeidsorganisatie, de waarde van een model voor vandaag, onder veranderde voorwaarden, op haar vermogen tot het opnieuw toeleggen (ter verificatie van alles) van de begrippen, de behoeften, de uitdrukkingen van het subjekt, hetgeen moet voeren tot een enkel sterk gereduceerde taal in de plaats van een breed scala van verschillende, tegenstrijdige en vaak geïnterrumpeerde taalpatronen en denkmodellen: de nieuwe taal van de internalisering bij iedere werknemer, de "verantwoorde controle" als middel voor het verlenen van een identiteit.

Het is wel duidelijk, dat zonder automatiseringsprocessen, die op z'n minst voor een deel de schadelijkheid van de werkomgeving, de

problemen van veiligheid, lichamelijke vermoeidheid en een groot deel van het individuele werk hebben geëlimineerd, geen netwerk zou kunnen worden opgezet als dat van Emery voorgesteld; net zo als het waarschijnlijk is, dat de kenmerken van zo'n soort netwerk, zo als hier wordt bedoeld, niet aangegeven kunnen worden, voordat een cyclus van uiteenzettingen en conflicten is afgesloten.

Dit duidelijke kenmerk, ontleend aan de Emery-methode in vergelijking met de sociaal-technische benaderingswijze, brent een nieuw verschil tussen beide methoden: terwijl bij Emery de organisatorische leiding van de fabriek (inklusief de hele er achter liggende bedrijfsideologie) een flexibel element in de functie van de bedrijfsorganisatie wordt en in die zin onderworpen wordt aan een radicale herprogrammering t.b.v. de structuur van dit netwerk, bleef in de sociaal-technische benadering de leiding een vaststaand gegeven en derhalve slechts aan marginale veranderingen onderworpen.

Een reorganisatie van de arbeid op basis van dit netwerk zou heel erg abstract blijven, indien ze geen herdefinitie van de werknemerster zou bevatten, in welke algemene termen dan ook (en dat is juist de functie van een model dat zich zo radikaal afzet tegen de tayloristische opvattingen over werk). Juist op dit punt, de definiëring van het beroep, sluit de Emery-variant volledig aan bij alle andere bestaande varianten, en wel zó precies, dat 5 jaar geleden overeenstemming werd bereikt over een publikatie met als titel "Manifest van de Nieuwe Amerikaanse Fabriek". Het onderwerp van deze publikatie is zeker niet de arbeiderster aan de lopende band; het is de werknemerster, bij voorkeur in een controlefunctie van het machinesysteem, met als beroepsomschrijving "multi-skilled", hetgeen zoveel betekent als multi-funktioneel, in staat om flexibel in verschillende functies te functioneren. In de bewoording van het manifest van de N.A.F.: "de overvloed aan functies per afzonderlijke werknemerster is veel nuttiger en minder kostbaar dan een overvloed aan arbeidskrachten". Het is niet eenvoudig te zeggen of de meervoudige waarde van iedere werknemer-

ster noodzakelijk voortvloeit uit de invoering van de nieuwe technologieën, die op hun beurt weer in de fabriek zijn ingevoerd, zoals Emery impliciet suggereert, uit de noodzaak van aanpassing aan een plaats waar de invoering van vernieuwingen een continu proces is, ongeacht het type van innovatie, dat om produktiviteitsredenen uiteindelijk ingevoerd wordt.

Nogmaals, het is uiterst boeiend om de theoretische uitwerkingen te onderzoeken, die ons worden gepresenteerd, de interessante veranderingen in de ideologie, zoals die uit de Amerikaanse industriële rapporten te ontnemen zijn, kortom de spelregels en hun uitwerkingen van het Reaganisme.

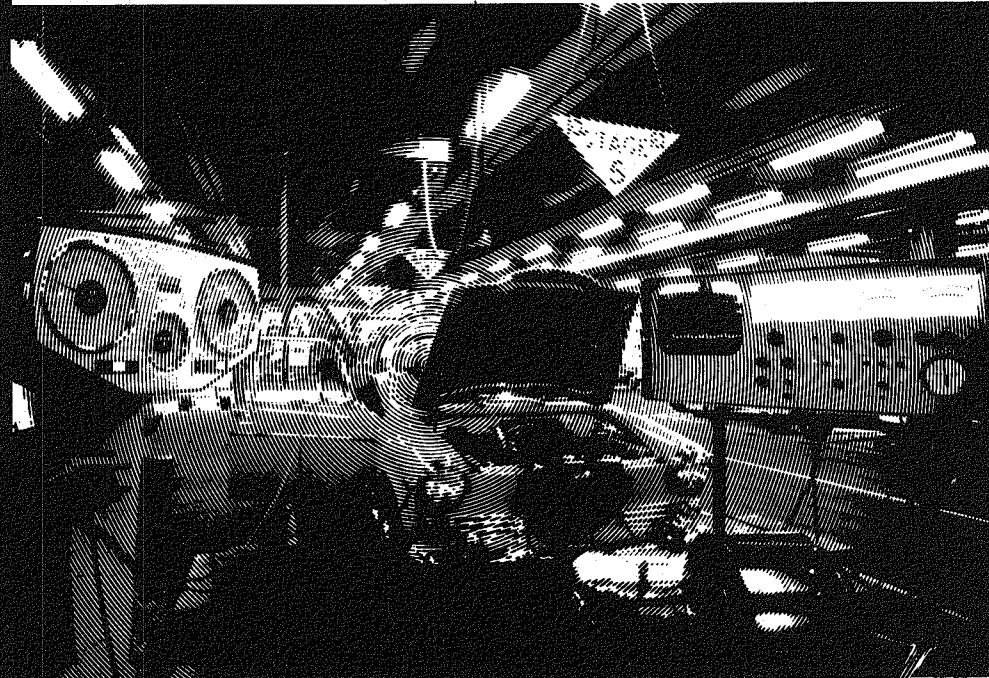
Volgens Emery zijn de bewegingen en de strijd uit de periode 1960-70 gelijktijdig oorzaak en gevolg van een dieperliggende verandering, waardoor de organisaties (inklusief het sociale stelsel), voorheen getypeerd als 'in een neergaande lijn', nu in een stijgende lijn verkeren, door

tuur, hetzij in termen van adequate socialisatie binnen de work-unit met als garantie zijn/haar geordend functioneren, hetzij in termen van beschikbaarheid en het vermogen van konstante, betrouwbare, intelligente, oplettendheid (ondanks de enorme psychiese stress) ter controle van het geautomatiseerde systeem, zijn manier van 'denken', zijn variaties en herprogrameringen, zijn fouten.

Even als baan en blijvende prestatie verschillen (zich steeds verder uit elkaar verwijderen) gaan ook definitief de pogingen te niet om banen opnieuw samen te stellen/te verrijken/te verbreden, en ook beroepen te definiëren anders dan als vermogen zich in voortdurend wisselende situaties vlot weten te bewegen, ook wel het "weten te maken" genoemd.

Professionaliteit en sociale identiteit, niet als bezit van een bewustzijn, dat korrespondeert met een zekerheid van rollen en bevoegdheden, maar als vermogen tot samenwerking tussen werkne-

in de nieuwe technologieën. De ruimte, die zich aanbiedt in het nieuwe model door de fictie van participatie, beslissingsbevoegdheid en arbeiderscontrole, wordt het gebied, waarop het nieuwe model gelijk even zijn aanval lanceert tegen een niet-technies, niet-wetenschappelijke kennis. Dat wil zeggen, dat de tegenstelling, die men zo graag naar voren brengt, het noodzakelijk (want van levensbelang voor het kapitaal) 'kunnen rekenen' op de konstante controle enerzijds en de samenwerking van de werknemers met het geautomatiseerde systeem anderzijds, de kwetsbaarheid laat zien. Met betrekking tot het tayloristische model dus bewijst het tweede thema zich steeds meer tegen de aktualisering van een vermogen van het systeem tot werkkontrolle door de werknemerster wat betreft het ononderbroken en vlekkeloos functioneren van het systeem zelf. Om als vermogen te kunnen dienen op nieuwe konfliktnivo's, die zich voordoen, moeten de integratiemechanismen het allersterkst zijn. Op dit punt overtreft het Emery-model ongetwijfeld alle andere varianten qua rigiditeit (op dit punt fundamenteel verschillend van het tayloristische model), dat ge-

dat ze noodgedwongen over gaan van een bureaucraties- autoritaire opzet t.o.v. hun werknemers (personen als overvloedige en vervangbare onderdelen) naar een konsept van personen als multi-funktionele onderdelen, die in staat zijn ook op ideële motieven te reageren.

Het nieuwe schema ziet er dus als volgt uit: overeenkomstig een waarschijnlijkheidslogika (paralel aan de transformatie van de produktiesystemen) is het netwerk een structureel flexibel element, dat overeenkomt het ontginnen en exploiteren van produktieve bronnen (mensen erbij inbegrepen) binnen een geheel van doeleinden, die van keer tot keer worden vastgesteld volgens de ontwikkeling van de navraag. In het perspectief van het schema, het denkvermogen en het vermogen om een veelvoud aan functies te integreren, stemt men, wat de afzonderlijke werknemerster betreft, in met deze struk-

mersters van dezelfde unit onderling, als vermogen tot samenwerking met de machines, als vermogen tot integratie in een levendig systeem, dat complexe informatie verschaft. Het is toch maar slecht een schim van arbeiderscontrole over dit soort produktieproces, waarmee het Emery-model zich onttrekt aan alle aanvalsmechanismen op dit punt, waarmee juist het tayloristische model is belast, de weg naar een "participatie-demokratie", die het systeem aanbiedt als speelruimte, die voor interactie wordt vrijgegeven en dus alleen daarvoor ook toegankelijk.

In feite hebben de twee centrale thema's van het tayloristische model - efficiëntie van het systeem en het "wetenschappelijk" vermogen van het systeem - in tegenstelling met een arbeiderscontrole/bewustzijn van het technies-wetenschappelijk type, al op ruime schaal ingang gevonden (produktiviteit en sociaal bewustzijn)

baseerd is op de noodzaak van het op vruchtbare en bevredigen de wijze laten samenvallen van manipulatie en bewegingsvrijheid van persoonlijke identiteit en groepsidentiteit door middel van begripsvervaging.

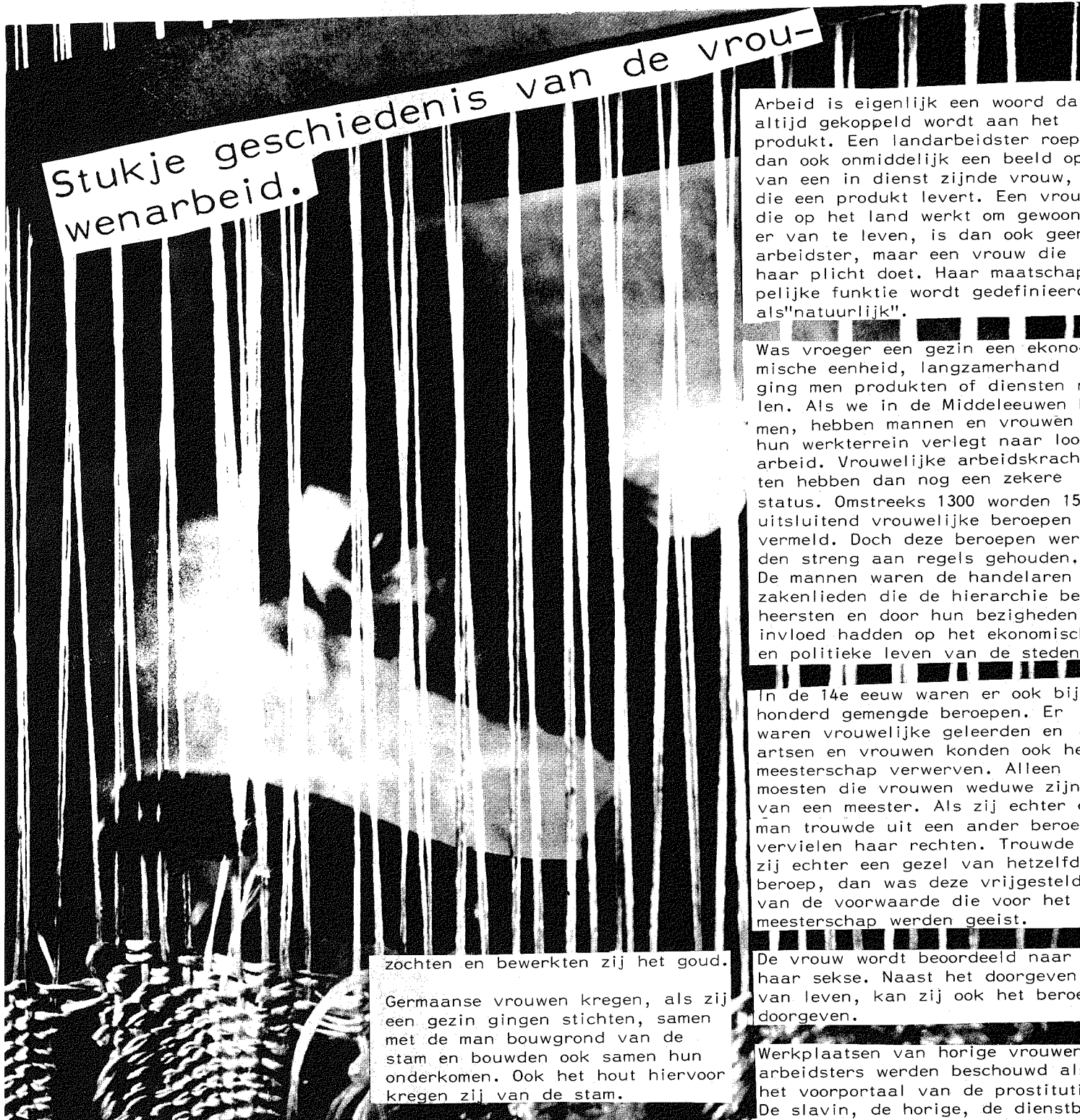
Ook wanneer we de exclusieve beperking tot het systeem achterwege laten, door eenvoudiger symptomen in de gaten te houden die ook in diezelfde richting wijzen, lijkt het echt niet zo profeties om te zeggen, dat de tegenstelling en de konfliktten die zich in dit scenario zullen voordoen zodanig zullen zijn dat ze met alle geweld zullen moeten worden voorzien van een rijker, meervoudig begripkader, hetgeen beslist het tegengestelde is van reductie. Omdat hier een theoretische uitwerking is gegeven van voorwaarden en aspecten "van de kant van" deze situatie, kan de Emery-variant een model genoemd worden en deste meer een model van wetenschappelijke arbeidsorganisatie, waarvan de wetenschappelijkheid, in overgang naar het tweede thema, wordt bereikt binnen de manipulaties van de kwaliteit, en tevens ook van de kwantiteit, dus van de sociale wetenschap überhaupt.

Op deze en de volgende zes bladzijden vind je artikelen over vrouwen en arbeid. Eerst een stuk over vrouwenwerk in de geschiedenis. De overige vijf bladzijden vormen een geheel hoewel de lay-out misschien anders doet vermoeden.

VROUWEN EN ARBEID

Stukje geschiedenis van de vrouwenarbeid.

In Gallie en Germanie leefden de stammen in gemeenschappen die nauwelijks prive-bezit kenden. Mannen en vrouwen hielden zich samen bezig met landbouw en veeveelt.

Gallische vrouwen trokken samen met hun mannen ten strijde, waren lid van de raad die besliste over oorlog en vrede. Ook waren zij rechter over mannen. Verder

zochten en bewerkten zij het goud.

Germaanse vrouwen kregen, als zij een gezin gingen stichten, samen met de man bouwgrond van de stam en bouwden ook samen hun onderkomen. Ook het hout hiervoor kregen zij van de stam.

Een ideale toestand zou men zeggen. Maar helaas, de Romeinse beschaving komt er aan en dan ook het eerste wetboek van de Roomse kerk voor een Germaanse volkstam. Het Fuero Juzgo van de Westgoten bepaalde dat de vrouw de helft van de man waard is en dat bijgevolg de moordenaar van een vrouw de helft van de straf van de moordenaar van een man krijgt.

Arbeid is eigenlijk een woord dat altijd gekoppeld wordt aan het produkt. Een landarbeidster roept dan ook onmiddellijk een beeld op van een in dienst zijnde vrouw, die een produkt levert. Een vrouw die op het land werkt om gewoon er van te leven, is dan ook geen arbeidster, maar een vrouw die haar plicht doet. Haar maatschappelijke functie wordt gedefinieerd als "natuurlijk".

Was vroeger een gezin een economische eenheid, langzamerhand ging men produkten of diensten ruilen. Als we in de Middeleeuwen komen, hebben mannen en vrouwen hun werkteerrein verlegt naar loonarbeid. Vrouwelijke arbeidskrachten hebben dan nog een zekere status. Omstreeks 1300 worden 15 uitsluitend vrouwelijke beroepen vermeld. Doch deze beroepen werden streng aan regels gehouden. De mannen waren de handelaren en zakenlieden die de hiërarchie beheersten en door hun bezigheden invloed hadden op het economische en politieke leven van de steden.

In de 14e eeuw waren er ook bijna honderd gemengde beroepen. Er waren vrouwelijke geleerden en artsen en vrouwen konden ook het meesterschap verwerven. Alleen moesten die vrouwen weduwe zijn van een meester. Als zij echter een man trouwde uit een ander beroep, vervielen haar rechten. Trouwde zij echter een gezin van hetzelfde beroep, dan was deze vrijgesteld van de voorwaarde die voor het meesterschap werden geeist.

De vrouw wordt beoordeeld naar haar sekse. Naast het doorgeven van leven, kan zij ook het beroep doorgeven.

Werkplaatsen van horige vrouwen en arbeidsters werden beschouwd als het voorportaal van de prostitutie. De slavin, de horige, de dienstbode en later ook de arbeidster staan van de ochtend tot de avond in dienst van haar meester.

In het Oude Egypte werd al de grondslag van de werkverdeling, die nu nog bestaat, gelegd. De mannelijke slaven werkten buiten en de slavinnen en vrouwen van vrije mannen werkten binnenshuis. Wat de vrije mannen deden laat zich raden.

Steeds weer komt men aan de onderdrukking van de vrouw via haar seksualiteit. Maar er is meer aan de hand, dan onderdrukking. Vrouwen zijn bij uitstek een prima groep arbeiders, die je gebruiken kunt, wanneer je haar nodig hebt en opbergt als er andere belangen spelen. Vrouwen zijn altijd in de arbeid onmisbaar geweest. In oorlogstijden nam zij de produktie over. Ze werken, ze ploeteren, ze produceren, maar nooit genieten ze echte, officiële erkenning voor haar bezigheden. Haar werk verschaft haar geen burgerrechten, geen rijkdom en zeker geen onafhankelijkheid. Bovendien missen vrouwen net altijd de boot als denkbeelden over arbeid evolueren en bepaalde activiteiten hoog worden aangeslagen. Ze werken hard in tijden dat werk niet in hoog aanzien staat en hoe langer hoe minder in tijden dat werk van zo groot maatschappelijk belang is dat men de mens karakteriseert door antwoord te geven op de vraag: Wat doet hij?

Gedwongen werknonnen

In de 19e eeuw ontstaat er een verschijnsel dat wel een typisch voorbeeld van vrouwenarbeid is: de interne arbeidsters in de weef-fabrieken. Een mengsel van puriteins moralisme en kapitalistische begerigheid stoppen meisjes en jonge weduwen zonder kinderen in een soort klooster. Ze leggen dan wel geen belofte af, maar de arbeidsters worden gedwongen tot een leven dat hen van de wereld ver-

wijderd houdt zodat ze tegen willen dank geen gelegenheid krijgen "te vallien". Het huis wordt dan ook door nonnen bestuurd. Alleen in bepaalde gevallen mogen de arbeidsters uitgaan en worden dan vergezeld door een non. Er is een kapel binnen in de fabriek en om contact met buitenaf te voorkomen, worden deze gelovigen niet toegelaten. Zij verdienen zo'n 40 tot 100 francs per jaar. Als men dan van dit salaris aftrekt wat zij aan hun bewaaksters moesten betalen, bleef er 16 centimes per dag voor hen over. En dan konden zij er alleen maar uitkomen door te trouwen en daar moesten zij een bruidsschat voor sparen.

Terwijl in de middeleeuwen de lonen niet veel verschilden ziet men in de 15e eeuw het verschil steeds groter worden, eind 14e eeuw is het driekwart, in de 15e eeuw niet meer dan de helft. In de 16e verdient de dagloonster 2/5 van haar mannelijke kollega.

Kapitalisme

Langzaam komt er een eind aan de feodale ekonomie, welke voornamelijk gebaseerd was op het gewoonterecht, d.w.z. dat bezit overerfd, de kapitalistische ekonomie zal gebaseerd zijn op het eigendomsrecht. Hebben tot dan toe de vrouwen dezelfde erfrechten, het in ere herstellen van het Romeins recht zal dienen tot rechtvaardiging van uitsluiting van vrouwen daarvan. Ook komen de beroepsopleidingen aan de beurt en naarmate het kapitalistische systeem er in komt maken de gilden daar steeds meer gebruik van.

In 1640 verbiedt het Parlement van Toulouse in zijn gebied het kantwerk, want dat onttrekt de vrouwen te veel aan de huishoudelijke bezigheden. De bourgeoisie van Valay en Aquitaine kon geen dienstmeisje meer krijgen. De verslagenheid onder de kantwerksters was zo groot dan zij samen een advocaat zochten die hun zaak bepleitte en won.

Dan de 18e eeuw dol op techniek, de 19e eeuw de industriële revolutie, vrouwen worden verlaagd tot thuiswerk, slecht betaald en zonder garanties. Zodra er een belangrijke mechanische voortuitgang plaats had gevonden bij de fabricage van een produkt of een voorwerp, ging die bron van inkomsten verloren voor de vrouw. Maar steeds wanneer er een beroep voor hen verloren gaat door mechanische vervolmaking en kapitaal-intensievere ekonomie, verzinnen de vrouwen een andere bezigheid die altijd slechts licht materiaal en een minimum aan installatiekosten behoeft.

Geschiedenis of aktueel?

Schrijf ik nu over geschiedenis of over deze tijd? Door de eeuwen heen zijn mensen uitgebuit maar ik denk dat vrouwen wel het meest en nog altijd worden uitgebuit. Als ergens in de geschiedenis een groep mensen wordt onderdrukt, volgt er meestal wel een opstand of revolutie. Vrouwen hebben door de eeuwen heen wel voor hun rechten gevochten maar mijn hemel hoe lang al niet. Komt het door haar enorme flexibiliteit dat zij voor de maatschappij zo belangrijk zijn, dat men steeds weer een middel vindt om haar weer te kunnen gebruiken? Ik denk dat vrouwen al zo lang gemanipuleerd zijn dat zij het zich vaak niet meer bewust zijn, wanneer ze gemanipuleerd worden.

Een voorbeeld: Bij aanvang van dit stukje waren vrouwen producent en vaak onafhankelijk. Nu zijn vrouwen konsumenten geworden. En wel hele machtigen. Op haar wordt de reklame afgestemt. Ten goede en te kwade. Maar dat zij via die reklame gemanipuleerd wordt tot het in stand houden van de ekonomie van de multinationals die het weer in de hand hebben of zij vrouwen op de arbeidsmarkt toe laten, dat kunnen of willen ze niet zien.

Zolang vrouwen nog steeds geloven dat politiek en hun dagelijkse boodschappen niets met elkaar te maken hebben, zolang zullen zij gemanipuleerd worden.

Een vrouw

gegevens gehaald uit: Evelyne Sullerot, geschiedenis en sociologie van de vrouwenarbeid.

'We doen het voor onze dochters'

VAN Toen... TOT NU!!

Voor de industrialisatie hadden veel Nederlanders in de vorige eeuw hun werk aan huis. Er waren ambachtlieden met een klein bedrijfje waarin man, vrouw en kinderen allemaal samenwerkten. Daarnaast waren er veel mensen die thuis 'aangenomen werk' deden. Zij waren dus niet hun eigen

baas maar kregen loon.

Doordat in de omliggende landen de industrialisatie eerder op gang kwam en daardoor importproducten goedkoper werden dan in Nederland, moesten veel mensen hier hun baantje of bedrijf op geven. In de grote steden had soms de helft van de bevolking geen werk.

Na 1870 kwam in Nederland geleidelijk de industrialisatie op gang. Voornamelijk mannen deden fabriekswerk, jongens en meisjes in mindere mate en getrouwde vrouwen werkten zelden in een fabriek.

De vrouwen waren niet nodig om de mannenlonen te drukken, door de werkloosheid waren er mannen genoeg om de fabriek goedkoop te bezetten. De lonen die ze kregen waren niet hoog genoeg om een gezin te kunnen onderhouden en dus moesten de vrouwen gaan 'bijverdienen'.

Ze deden niet bepaald het leukste werk. Vaak moesten ze suf, eentonig en pietepeuterig werk doen. Ze werkten op het platteland als boerevrouw of landarbeidster, ze waren dienstbode, fabrieksarbeidster of thuiswerkster. Soms werden ze prostituee.

De vrouwen en meisjes die in de fabriek terecht kwamen, deden meestal het bijwerk. Werk waar vingervlugheid, nauwkeurigheid en geduld gevraagd werd, zoals in textiel fabrieken, kaarsenfabrieken, porceleinfabrieken en later in de fabrieken voor elektrische apparaten.

De hoofdbewerking was een mannaangelegenheid. In de glasfabriek bijvoorbeeld moesten mannen het glas blazen en slijpen, terwijl de vrouwen polijsten, inpakten en het glaswerk naar het magazijn sjouwden. Veel vrouwen bleven ook 'thuiswerk' doen om het loon van hun man aan te vullen. Dit was meestal typisch vrouwenwerk, zoals kleding maken, breien, kanten borduurwerk.

Rond 1900 breidde de huisindustrie zich uit. Voor fabrikanten en werkgevers waren de thuiswerksters voordelige arbeidskrachten. Ze namen geen ruimte in het bedrijf in beslag en waren goedkoop. Ze verdienden veel minder dan bijvoorbeeld de fabrieksarbeidsters. Omdat de vrouwen geïsoleerd thuis werkten, waren ze niet in staat te protesteren tegen de lage lonen. Ze konden zich veel moeilijker organiseren dan de fabrieksarbeidsters, die veel meer contact met elkaar hadden.

De positie van de werkende vrouw verslechterde in die tijd zeer, doordat er nieuwe wetten werden ingevoerd. De eerste in 1871 was het 'kinderwetje'. Deze verbood kinderarbeid beneden de leeftijd van 12 jaar. Kinderen konden dus geen geld meer in de pot brengen, waardoor de vrouwen voor wat meer geld in bedrijven en fabrieken gingen werken. De vrouwen werkten hele dagen met het gevolg dat de kinderen thuis aan hun lot werden overgelaten. Deze negatieve ontwikkeling moest, volgens de arbeiders, een halt toegeroepen worden: als kinderen beschermd werden door een wet, dan moest dat bij vrouwen ook gebeuren. Zo kwam er in 1889 een nieuwe arbeidswet, waarin werd bepaald dat:

- vrouwen per dag niet langer dan elf uur mogen werken
- werken op zondag verboden is voor vrouwen
- 's nachts werken voor vrouwen verboden is
- vrouwen mogen pas vier weken na de bevalling weer aan 't werk gaan.

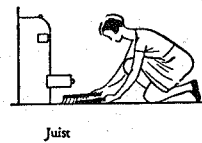
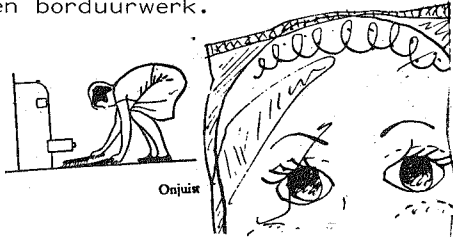
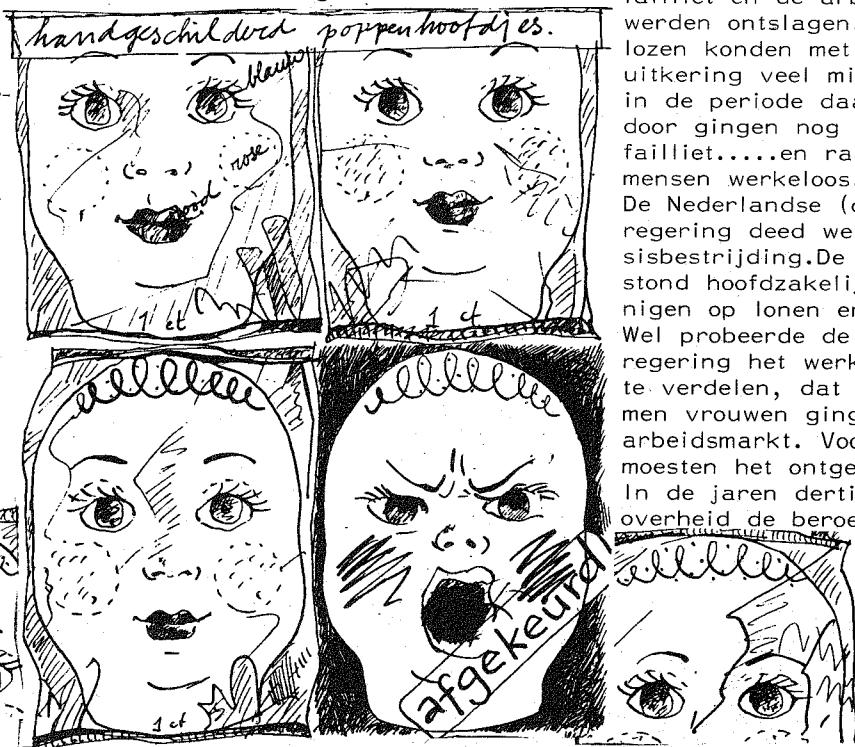
Een groep vrouwen organiseerde zich in de Vrije Vrouwen Vereniging (VVV). Zij keerden zich fel tegen deze wet. Volgens hun was de arbeidswet een smoes van de mannen om het werk van vrouwen af te pikken. Ook zorgde de wet er voor, dat de vrouw op die plaats gezet werd waar de mannen dat wilden: bij de kinderen, die net als vrouwen minder en zwakker waren dan mannen en dus apart beschermd moesten worden. De Vrije Vrouwen eisten dezelfde rechten als een man, en met hun vele andere vrouwen.

Pas in 1919 kwam er een wet waarin de arbeid voor vrouwen en mannen werd beschermd. Er kwam een 8-urige werkdag en de zondags- en nachtarbeid werd voor iedereen verboden. Voor vrouwen was de wet van 1919 vooral positief, omdat ze nu niet meer 'apart' beschermd werden. Ze konden vanaf die tijd weer vanuit een gelijke positie concurreren met de mannen op de arbeidsmarkt. Tenminste... in theorie, in de praktijk bleef in Nederland vrouwenwerk vrouwenwerk.

Aan de economische groei, die vanaf 1900 in Nederland en in 't buitenland had geheerst, kwam rond 1930 een einde. De crisis brak uit in de V.S. van Amerika. Doordat er jarenlang veel meer geproduceerd dan er verkocht werd. Bovendien was er veel meer geld van de banken geleend dan kon worden terugbetaald. De Amerikanen kochten geen producten meer uit het Westen. Dit betekende dat veel West-Europese bedrijven met hun producten bleven zitten. Deze bedrijven gingen failliet en de arbeiders werden ontslagen. De vele werklozen konden met hun minieme uitkering veel minder kopen dan in de periode daarvoor. Hierdoor gingen nog meer bedrijven failliet... en raakten nog meer mensen werkloos.

De Nederlandse (conservatieve) regering deed weinig aan crisisbestrijding. De politiek bestond hoofdzakelijk uit bezuinigen op lonen en uitkeringen. Wel probeerde de Nederlandse regering het werk 'eerlijker' te verdelen, dat wil zeggen dat men vrouwen ging werven van de arbeidsmarkt. Vooral getrouwde moesten het ontgelden.

In de jaren dertig probeerde de overheid de beroepsarbeid van

„Overheid miskent produktie in huishoudens”

vrouwen terug te draaien. Vooral beroepen die in dienst waren voor de overheid, zoals onderwijzeressen en ambtenaressen konden ze makkelijk met de maatregelen treffen. Werkloze mannen wilden in de crisistijd graag dit redelijk betaald werk doen. De maatregelen van de regering tegen het buitenshuis werken van vrouwen waren vooral bedoeld om de werkloosheid onder mannen tegen te gaan. De vrouwen werd te verstaan gegeven dat ze vooral het huishouden moesten doen en de kinderen opvoeden. Verder mochten ze wel 'vrouwelijk' werk doen, zoals werkster of schoonmaakster.

In de oorlog spelen vrouwen ook een belangrijke rol. In de eerste plaats mogen ze de rust in het gezin bewaren. Eten, verzorging, troost: elementaire dingen om het uit te houden, die in een extreme situatie als oorlog waarschijnlijk nog meer het terrein van vrouwen worden. Die 'vrouwelijke' vaardigheden zullen echter niet alleen in het gezin, maar ook in de ruimer verband nodig zijn; vrouwen kunnen ingezet worden bij hulpverlening aan gewonden, voedselversterking en dergelijke. Ze worden dan opgeroepen via arbeidsburo's of vrouwenorganisaties, zoals de Nederlandse Vrouwenraad. In de oorlog zitten veel mannen aan het front, waardoor er veel

banen vrij komen, die overgenomen moeten worden door vrouwen. Baantjes, zoals telefoondiensten, chauffeurdiensten, administratieve werkzaamheden, als tolk optreden enz. Dit werk mogen vrouwen alleen doen als er echt geen man voor te krijgen is. In de eerste en tweede oorlog zijn in verschillende landen vrouwen in wapenfabrieken ingezet. Omdat de mannen lang van huis waren kregen de vrouwen weinig geld en waren dus wel gedwongen om dit werk te gaan doen.

De tweede wereld-oorlog deed Nederland veranderen in een economische puinhoop. Als oplossing van dit probleem zag de overheid vooral de herleving en modernisering van de industrie. Vanaf 1948 brak de industrialisatie in Nederland door. Hierdoor waren er veel arbeidskrachten nodig. Mannen en jongens waren er niet genoeg om alle arbeidsplaatsen te vullen. Meer dan tot dan toe ging het bedrijfsleven jonge meisjes werven. In het begin van de jaren vijftig werd duidelijk dat deze meisjes het tekort aan arbeidskrachten niet konden opvullen. Getrouwde vrouwen moesten dus ook worden ingeschakeld om het arbeidsproces op gang te houden. Dit in sterke tegenstelling met de opvattingen, dat getrouwde vrouwen thuis bij het gezin en in de keuken moesten zijn.

Bedrijven namen steeds meer getrouwde vrouwen in dienst. Maar ook als vrouwen werkten, werden ze nog betutteld en gewezen op hun eerste taak; die van huismoeder. Ze werden vaak op vernederende arbeidsvoorwaarden aangenomen. In 1955 bestond er geen wettelijke bepaling meer die vrouwen ervan kon weerhouden om te gaan werken. Verschillende bedrijven maakten het werk voor vrouwen aantrekkelijker door deeltijdarbeid en crèches in te stellen.

Hoewel er na 1955 gelijk recht op werk was, betekende dit niet dat vrouwen onder dezelfde arbeidsvoorwaarden als mannen werkten. Vrouwen kregen vaak ongeschoolde, dus slecht betaalde banen. Het loon van vrouwen was ook lager. Dit wekte wrevel op. Pas in 1974 nam de tweede kamer een wetsontwerp aan, waarin gelijke beloning voor mannen en vrouwen voor gelijkwaardig werk werd voorgesteld. 1 Januari 1975 ging deze in werking.

Duidelijk is dat wanneer het slecht gaat met de economie en er veel werkloosheid is, wordt dus benadrukt dat de plaats van de vrouw in het gezin is en als er veel werk is worden de vrouwen weer in banen geleid. Vreemd genoeg zijn het altijd mannen die ze besturen.

MACHTSVERSCHIL MAAKT V

ONDERZOEKSTER MEISJES TIMIDE

21-10-86

Handtaste!

Van onze verslagge
UTRECHT — M
choel

ren ontmoeten geen verzet

...ERESSE VAKVROUWEN GEPREZEN
...bedrijf tevreden met
...elijke automonteur

Als je als meisje geboren bent

Verplicht exact vak ka
meisjes flink opbreken
Stap toe op opbreken
DE ZWARTE 20
Huishoudelijke man
lapt ramen en vindt koken kunst

De volgende stukjes komen uit een boekje over de Franse horlogefabriek LIP. In 1973/4 was hier een staking en een bezetting. Bij LIP werkten veel vrouwen; ze vertellen hier over hun ervaringen in het bedrijf, bij 't werk en de strijd.

Fatima
Stukwerk houdt de vrouwen in de werkplaatsen van elkaar gescheiden. Om een hoger loon te krijgen of om bij de opzichter in een goed blaadje te komen probeert iedereen de beste te zijn. Terwijl eigenlijk iedereen solidair zou moeten zijn, om tegen het systeem te vechten, dat ons, ieder aan z'n machine, isoleert en ons ervan weerhoudt, met de buurvrouw te praten. Als je je halve leven in een fabriek doorbrengt, kun je dan aksepteren dat je er alleen bent om te produceren, produceren, produceren?

Reine J.
Ik werk in een rot-herrie. 's Avonds heb ik het gevoel dat m'n hoofd uit elkaar barst. Aan tafel kan ik soms zelfs niet tegen 't gerinkel van een vork, maar ik zou... toch niet met het werk ophouden. Om te beginnen omdat we dat niet kunnen. Maar ook als ik de keus had, zou ik gaan werken, om te praten, om me te kunnen uiten, om het contact met anderen te bewaren. Het huishouden maakt je dom en is vervelend. En je hebt de hele tijd het gevoel dat je niks gedaan hebt, hoeveel je ook doet. Iedere dag moeten de bedden opgemaakt worden, iedere dag moet je koken en dat verdwijnt gewoon, er blijft niks van over. Als de mannen met elkaar praten zeggen sommigen nog - "Mijn vrouw? Die doet niks, mijn vrouw blijft thuis."!
Ook al is het in de fabriek hard, je bent tenminste met anderen samen.

Marie-Christine

In de horlogemakerij durfden een hoop vrouwen het werk niet neer te leggen. Vast en zeker uit angst voor de opzichter. Aan het begin van het konflikt waren er twee soorten opzichters, degenen die steeds weer tegen je zeiden - "werken, werken, anders gaat het bedrijf failliet!", en degenen die probeerden ons te beïnvloeden, door ons niet serieus te nemen - "Ach vrouwtje, geloof je nu echt in je aktiekomitee?" Een vrouw die nog niet zo vastbesloten was, ging twifelen en gaf dan misschien de strijd op. Maar eigenlijk hadden de vrouwen schuldgevoelens, omdat ze bleven zitten zonder iets te doen.

Marie-Christine

Ik geloof dat we niet duidelijk genoeg gemaakt hebben dat de arbeiders iedereen werk geven, en het bedrijf op gang houden, en dat het niet de chefs zijn, die de arbeiders werk geven, zoals de leiding steeds beweert. Ze willen de arbeiders aanpraten dat ze minderwaardig zijn, arme zielen. Maar in werkelijkheid zijn zij 't die produceren. Als zij het werk neerleggen, blokkeren ze de machine. Dat zal men zich de volgende keer herinneren.

Monique

De arbeidsters in de werkplaatsen denken teveel dat stenotypistes en sekretarissen het goed hebben; ze weten gewoon niets af van de kleine pesterijen en vernederingen, die zij elke dag moeten verdragen. Het werk is niet zo zwaar, dat klopt, het werktempo is veel draaglijker, dat klopt ook. Maar de chefs denken, dat ze alles van hun sekretarisse kunnen eisen, ze behoort hun toe, is hun dienaar... en sommigen zouden haar zelfs graag af en toe als minnares hebben! Ze moet er altijd zijn, diskreet, altijd klaar staan. Ongetwijfeld heeft ze meer moed nodig dan de lopende-band werksters om te gaan staken, want ze is geïsoleerd. Ze ziet de hele dag niemand anders dan de leidende werknemers.

Suzy

Ik ben alleenstaand en heb een kind. Dat alleen verklaart al, dat ik genoeg te knokken had om in de maatschappij geakcepteerd te worden. Ik heb m'n dochter netjes opgevoed, hoewel ik de hele wereld bedrieglijk vond. Ik dacht steeds dat ik de enige zonder rechten was. Toen de strijd bij LIP begonnen was, heb ik me meteen in het strijdgewoel gestort, en ik zag dat de arbeiders op dezelfde manier door de ondernemers als rechteloos behandeld werden als het in mijn leven gebeurt. Ik vond het fantastisch toen we de fabriek bezetten, iedereen die ons ondersteunde kwam om ons moed in te spreken. We hadden gelijk dat we niet alles akcepteerden... In de 20 jaar dat ik bij LIP ben, heb ik nog nooit zoveel vrienden leren kennen. Vroeger was er alleen een afstandelijk goeienavond, goeiendag, dat was alles. En nu werden er tijdens discussies ook persoonlijke dingen besproken over het gezin. Als ik 's nachts kwam om wacht te houden, had ik het gevoel echt mijn belang te verdedigen. Ik was niet meer alleen maar had een hoop vrienden. Toen de politie tot een massale aanval overging, kon ik niet anders dan huilen, tot ik echt ziek was en ik geloof niet dat dat mij als enige overkwam, ik wist, dat we niemand wat aangedaan hadden

en om dan te zien hoe die horde op die moedige mensen insloeg, bracht me bijna tot razernij. Ik geloof dat, als ik meer als kiezelstenen in m'n handen had gehad, dan had ik me niet in kunnen houden,...

Ik heb gezien hoe vaak de pers, radio en TV onwaarheid verspreiden. Voor mezelf weet ik dat niks zo blijven zal als 't was. Nu weet ik ook dat je niet stil in een hoekje moet blijven zitten,

als er iets moet veranderen, maar je moet er voor vechten. Je moet vrienden zoeken, discussiëren, niet alleen aan jezelf denken, maar degenen die ook vechten helpen - arbeiders, boeren en buitenlandse arbeiders. Vooral altijd aan de kant van de lijdenden blijven staan. Want onze tegenstanders staan nooit alleen, zij hebben de staatsmacht.

Monique

Van kleins af aan was ik me van de door mannen geregeerde wereld bewust - de man als gezinshoofd (ook als hij er niet toe in staat is), de pastoor, de aartsbisschop, de agent, de burgemeester, de President van de Republiek zijn allemaal mannen. Ik betreurde deze eenzijdigheid, maar ik dacht dat 't niet anders kon. Later kwam ik dezelfde problemen tegen - de echtgenoot die zijn autoriteit niet kwijt wil raken, de chefs, de fabrieksdirekteur, de vakbondsbestuurders... altijd mannen! En wij vrouwen konden, hoewel onze manier van nadenken net zo is als die van de mannen, hoewel we allerlei vaardigheden hebben, niet veel doen... Ik herinner me dat wij ons in het aktiekomitee het beste konden uitdrukken. Daar waren we vaak talrijker dan de mannen en konden voor 't eerst onze mening over andere dingen zeggen dan alleen maar kinderen, koken, mode. We verdedigden ons werk en daarna werden de discussies dieper, politieker en ook hartstochtelijker. Ik heb vergaderingen georganiseerd zoals de anderen, d.w.z. de mannen! We hebben heel Frankrijk rondgereisd, redevoeringen gehouden. Maar er volgde een periode waarin al deze dingen niet meer nodig waren; de strijd speelde zich bijna helemaal op vakbonds- en politiek nivo af. De mannen probeerden hun macht terug te krijgen. Er werden wel een paar vrouwen in de commissies gezet, maar de oude structuren kwamen weer te voorschijn. Wij vrouwen voelden ons van onze strijd beroofd. Zo werd voor ons ook de noodzaak van de aaneensluiting duidelijk. Ik keek naar de vakbondsmannen, hoe ze hun progressieve politiek aanprezen, hoe ze over de betrokkenheid van vrouwen praatten, omdat het mode was; deze mannen die verandering willen en zeggen - "met rechts aan de macht gaat het niet goed in Frankrijk, we moeten het met links proberen." Hoe komt 't, dat er niemand is die zegt - "met de mannen, die op alle nivo's regeren, gaat het niet goed, we moeten 't misschien de vrouwen laten doen!" Ik weet zeker dat dit idee ze aan 't lachen maakt, ze nemen 't als grap op; maar verbergt hun gelach niet een

stuk angst? De angst hun macht te verliezen?

Men moet niet denken, dat ik niet van mannen hou. In tegendeel. Om werkelijk lief te hebben, moet je begrip hebben. De een mag niet tegen de ander werken, niemand mag de anderen domineren. In een beter begrepen eensgezindheid zouden we de klassenstrijd meer naar tevredenheid kunnen voeren. In deze strijd om LIP, waarin we onze principes overhoop gooiden, heb ik intensiever geleefd. In de loop van dit jaar heb ik meer geleerd en begrepen dan in 10 jaar van m'n leven daarvoor.

Fatima

In dit soort van harde, lange strijd, waar ieder aanwezig moet zijn, hebben de vrouwen de meeste problemen om deel te nemen aan de aktie; omdat ze aangepraat is dat ze geen echte arbeiders zijn. Er wordt de hele tijd gezegd dat hun loon een bijverdienste is, sommigen zeggen ook dat ze zodra ze kunnen, ophouden met werken. Waarom zou je bij zulke voorwaarden vechten? In werkelijkheid zijn bij LIP 200 vrouwen, alleenstaande, ongetrouwde en gescheiden vrouwen, weduwen, ongehuwde moeders, zonder hoop om verder te komen. En wat erg is; dat vrouwen onder het mom van 'bijverdiensten' (veel) slechtere arbeidsvoorwaarden (lopende band werk) met (veel) lagere lonen krijgen. En een groot deel van de mannen uit de arbeidersklasse akcepteert deze verdeling.

In onze samenleving is de vrouw trouwens geen volwaardig individu. Ze is een arbeidster met korting, een huismoeder, die zich zonder kosten moet opofferen, of ook een sexobjekt, maar men ziet haar niet als autonoom wezen. Het is de taak van de vrouwen, te begrijpen, dat ze moeten vechten in de bedrijven, zodat de ongelijkheid t.a.v. het werk, die mannen en vrouwen scheidt, verdwijnt - slechtere opleiding, slechtere kwalifikaties, te kort aan plaatsing in een hogere loonklasse, druk van de leiding, minder mobiliteit, maar de vrouw zou zin en de mogelijkheid moeten hebben om te knokken

Wat kunnen we doen, om als vrouw geakcepteerd en geduld te worden? Demannen kunnen 't zich permitteren om zaterdagmiddag aktie te voeren. Voor de vrouwen is dat de dag van de kinderen, de inkopen en de was. Maar meerdere vastbesloten militante vrouwen kunnen een andere vorm van arbeid in de groep afdwingen - beter verdeelde vergaderingen, betere aanpassing van de tijden van de huishoudelijke taken, meer verdeling van de verantwoordelijkheden enz.

Er moet niet alleen over de vrouwen gepraat worden, omdat de arbeiders ook slachtoffer van het kapitalistische systeem zijn. Sommige van hen hebben 't ook moeilijk om gehoord te worden in de vakbonden. Worden uiteindelijk de problemen, die wij de problemen van de vrouwen noemen, niet in de een of andere vorm door de hele arbeidersklasse ervaren? Ze worden negatief versterkt bij de vrouwen en tonen duidelijker, dat wij in een samenleving van onrechtvaardigheid, gewelddadigheid en verachting voor het individu leven.

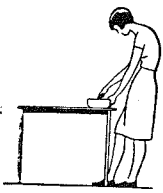
Bron: Frauen bei LIP!
Packpapier-Verlag, Darmstadt, 1981

Vrouwen weer terug naar aanrecht en kraambed?

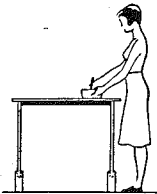
Vrouwenwerk Nu

Onjuist

Onjuist

Juist

Onjuist

Juist

LIEFDE + UITBUITING
(oftewel - waar doe je 'tvoor?)

Man

"Ben je tevreden met je leven? Nou, hoemoet ik het stellen, ik geloof dat ik het er tot nu toe aardig afgebracht heb. Zolang als mijn vrouw en mijn zoon tevreden zijn, kan ik ook tevreden zijn. Ik geloof dus dat als je huisgezin tevreden is dan mag je zeggen dat je redelijk geslaagd bent. Zo gauw je vrouw en je kinderen je verwijten gaan maken moet je ergens gaan denken - "Ja ik ben totaal mislukt, ik heb 't fout gedaan."

Maar zolang die je steunen in je werk en met je meeleven en moeilijkheden opvangen kun je wel zeggen - "Ik ben ergens wel geslaagd". Ik geloof dat elk mens die werkt de steun van zijn vrouw hard nodig heeft, dat die 'm goed begrijpt, dan werk je makkelijker."

Vrouw

"Ik vind het dus zo, als ik getrouwd ben en ik heb kinderen en ze zijn een jaar of zes, dan wil ik wel weer gaan werken, maar hoeveel vrouwen willen dat niet? En dan wil ik helemaal niet stellen dat je dus de hele dag moet gaan werken. De kinderen moeten een thuis hebben en liefde hebben. Dan moet je niet een sikkeneurige moeder thuis vinden."

De maatschappelijke positie van de vrouw wordt voor een groot deel bepaald door het rollenpatroon - d.w.z. de man zorgt voor de produktie (betaald werk buitenshuis), de vrouw zorgt voor de reproductie. Reproductie betekent vooral - lichamelijke verzorging, voedselbereiding en het schoonhouden van het huis enz., maar er zit ook aan vast dat de huisvrouw haar man psychisch opvangt, dat ze hem een reden geeft om door te blijven werken, dat ze een soort compensatie biedt voor alles wat hij tekort komt op zijn werk. Zij zorgt ook voor de toekomstige generatie, kinderen dus, die het rollenpatroon moeten voortzetten. Dit alles gebeurt binnen het gezin. Het gezin ende ideologie van het rollenpatroon zijn onontbeerlijk voor het kapitalisme, het is de meest praktische

Krisis betekent voor vrouwen dat er meer reproductiewerk moet worden verricht, dus werk dat niet betaald wordt, en daarom ook niet in statistieken te zetten is -

- zoals al gezegd wordt er meer vrijwilligerswerk verricht. Dit betreft vooral reproductiearbeid (gezondheidszorg, welzijn), die eerst wel betaald werd en nu niet meer.
- huisvrouwen gaan gewoon harder werken om dezelfde levensstandaard voor het gezin te behouden door minder kant- en -klare produkten te kopen, kleren zelf maken of te verstellen i.p.v. (nieuwe) te kopen, meer te doe-het-zelven, verder te lopen naar winkels die goedkoper zijn.
- wanneer het werk van de man zwaarder wordt, doordat bijv. ploegendienst wordt ingevoerd of de lopende band sneller wordt gezet, betekent dit dat de man meer stress oploopt en dus de opvang van de man meer werk is voor de vrouw. De lieve vrede bewaren in een gezin met een werkloze vader kan helemaal een zware klus zijn.

eenheid om reproductie en konsumptie te organiseren, omdat -

- 1) het gezin de meest hechte eenheid is.
- 2) het gezin op een heel verspillende manier consumeert (elk gezin z'n eigen auto, wasmachine, enz.)
- 3) de arbeiders thuis zich kunnen afreageren, hun machteloosheid op het werk kunnen compenseren door hun macht over vrouw en kinderen, bij kunnen komen van het harde werk. De volgende dag zijn ze dan weer in vorm.
- 4) huisvrouwen een flexibel arbeidsreservoir vormen. In tijden van economische groei komen zij op de arbeidsmarkt en worden eerder aangenomen omdat ze niet zoveel eisen stellen, goedkoper zijn, enz.. In tijden van crisis komen ze weer 't eerst op straat, omdat ze er als nieuwkomers 't eerst uitvliegen. Ze zijn makkelijker vervangbaar.

In een Duits artikel over vrouwenarbeid* merken de schrijfsters over de laatste twee jaren op, dat het hier een 'boom'-periode betreft. In deze periode zien we zowel dat meer vrouwen in de statistieken over loonarbeid voorkomen, en tegelijkertijd werd de (officiële) werkloosheid onder vrouwen relatief groter.

Hoe valt dit te verklaren?

"Het kapitaal heeft versterkt nieuwe, tot nu toe nog niet werkende of als werkzoekend aangemelde vrouwen (de zgn. 'stille reserve') in de produktie betrokken. Tegelijkertijd werden vooral oudere

vrouwen massaal van de officiële arbeidsmarkt uitgesloten en in werk zonder sociale verzekeringen, of zwart werk, of ook de huishouding gedrongen. Dit soort werk staat in geen enkele statistiek, en zijn alleen schattingen, die in 1979 (!) op 1 miljoen vrouwen met werk zonder sociale verzekeringen, van onder de 15 uur per week, kwamen.

Daarentegen stijgt de tewerkstelling van jongere vrouwen. Steeds meer vrouwen werken. In de VS steeg het aantal werkende vrouwen tussen 1950 en 1984 van 31,4% naar 53,9%. Een derde van alle moeders gaat weer werken voor het kind 6 maanden oud is. Het sterkst gestegen percentage werkende vrouwen is de groep met kinderen onder 6 jaar."

Wat voor soort werk doen deze vrouwen?

"Na 1973 werden in de BRD elektronische en textiel fabrieken gesloten en naar Zuid-Oost-Aziatische landen [Hongkong, Taiwan, Singapore e.d.-vert.] verplaatst, die met de allerlaagste lonen en gedweë vrouwelijke arbeidskrachten lokten....

De nieuwbouw van chipsfabrieken en montagewerkplaatsen in de eu-

ropese periferie [bedoeld zijn Griekenland, Spanje, Turkije, e.d.-

vert.] en zelfs in de BRD laat opnieuw zien dat de propaganda van

de 70er jaren: in de metropolen [= de rijke westerse landen -vert.]

het ontwerpen, in de derde wereld de massaproductie, herzien moet

worden.

In de ontwikkeling van machines en automaten voor het maken van chips en prints [=elektronische industrie] is in de laatste jaren veel geld geïnvesteerd. Voor het werken aan deze machines en als aanvulling op deze arbeid in flexibele montagegroepen zijn arbeidskrachten nodig die verschillende vaardigheden in zich verenigen en toch goedkoop zijn. Over de bijzondere geschiktheid van vrouwen voor fijn montagewerk is al veel geschreven: het oefenen van zulk werk van jongsaf aan, de overeenkomst met de typisch vrouwelijke handwerken als naaien, borduren, enz, de zorgvuldige omgang met breekbare spullen, de vaardigheid tot onderlinge communicatie om de afzonderlijke produktiestappen op elkaar af te stemmen. Omdat de dure machines continu moeten lopen, wordt ook nog de bereidheid tot ploegendienst verwacht. In de twee jaar, waarin de elektronische industrie een grote groei had, werden dus massaal vrouwen aangenomen. Vrouwen uit alle lagen van de bevolking, met de meest uiteenlopende opleidingen."

Door de flexibilisering van de arbeid en andere zgn. werkverruimende maatregelen, zoals instelling van deeltijdwerk, kontraktarbeid, oproepwerk, uitzendwerk, komen allerlei vrouwen in de montageafdelingen van de elektronische industrie terecht: werkloze verpleegsters, huisvrouwen, vrouwen die moeten

werken om de hypotheek af te betalen, arbeidsters uit andere bedrijfstakken...

De vrouwen uit Karlsruhe stellen

dat deze vervanging van mannelijke door vrouwelijke arbeidskrachten betekent dat er een groep ar-

beiders ontstaat die altijd beschikbaar is, en dat er loon wordt uitgespaard. De vrouwen zijn in de laagste loongroepen gedrukt (zoals ook jongeren en buitenlanders). Door de vervanging van arbeiders door arbeidsters worden de oude machtsverhoudingen in de fabrieken -werkgevers en werknemers/vakbonden onderhandelen over de CAO - doorbroken. De arbeidsters hebben immers geen CAO.

HET KAPITALISME WENTELT ALLE PROBLEMEN AF OP DE VROUWEN

"Er bestaat een tendens naar plaatsing van vroeger binnen het gezin verrichte onbetaalde reproductiearbeid naar de samenleving. Vrouwen verrichten industrieel georganiseerd tegen loon hetzelfde werk als vroeger. De grootste groei vond in de afgelopen 10 jaar bij de gezondheidswerksters plaats.... Parallel met de industrialisering van reproductiearbeid is er ook een terugplaatsing van tot nu tot betaalde reproductiearbeid naar het proletarische gezin, dwz. op de schouders van de vrouwen. De vrouwen moeten de tegenspraken van het kapitalistische systeem [krisis, onderdrukking] met alle vezels van hun lichaam, van hun specifieke arbeidsvermogen opvangen. Juist van deze 'natuurlijke hulpbron' wil het kapitaal in de direkte produktie gebruik maken. Het duidelijkste voorbeeld zijn hier de Oost-Aziatische vrouwen die in hun eigen land als chipsproducenten, in de metropolen als

verpleegsters (betaald reproductiewerk), of als 'echtgenotes' (onbetaald reproductiewerk) gevraagd worden.

De 'humanisering van de arbeidswereld' wil de hele mens uitbuiten -en daarom speelt vrouwenwerk een bijzondere rol.... Vrouwen worden tot overal inzetbare arbeidskracht. Daarnaast speelt een rol, dat het

werk tot weinig verschillende functies wordt teruggebracht: montage, inpakken, communicatievaardigheid, netjeshouden, organiseren, schoonmaken, dat zijn vaardigheden waarvoor vrouwen niet speciaal opgeleid hoeven te worden, die ze als 'natuurlijke hulpbron' meebrengen."

DE DIALOOG, DE STRIJD, HET

EKONOMIESE EN HET POLITIEKE

ana guadalupe analyseert de situatie in el salvador

Interview van "El nuevo Diario" (Managua, Nicaragua) met Ana Guadalupe (comandante Maria) van het FMLN. 12 nov '86.

Ana Guadalupe Martinez, de legendarische comandante van Frente Farabundo Marti para la Liberacion Nacional (FMLN) geeft in een exclusief interview voor El Nuevo Diario, verschillende stellingen over de huidige politieke, militaire en sociale situatie waarin El Salvador zich bevindt.

Een diepgaande analyse over wat de dialoog betekent voor het FMLN en voor de regeringen Duarte en Reagan, over de militaire strategie en tactiek, die de guerilla-beweging in praktijk brengt om de plannen van de Noord-amerikaanse regering te dwarsbomen.

Comandante Ana Guadalupe woonde als gaste van de viering van de 25e verjaardag van 't Frente Sandinista bij, samen met Guillermo Ungo en Shafick Handal van het FMLN/FDR.

END: Volgens bronnen van de oppositie was de aardbeving in San Salvador, afgelopen oktober, een bewijs dat de regering van Napoleón Duarte geen werkelijke macht heeft, omdat er superieure krachten boven haar bestaan. Waarom eist het FMLN een dialoog met Duarte en waarom niet met deze superieure krachten (USA)?

AGM: In El Salvador is er een formele regering als onderdeel van een Noord-Amerikaans project, welke dient om een bepaalde politiek te bedekken. Hoofddoel van deze politiek is om het FMLN te verslaan. Maar deze politiek is niet eenvoudig van aard, maar juist verweven met een aantal situaties die, als we die niet kunnen ontmaskeren ten aanzien van het volk en de internationale gemeenschap, verwarring kunnen stichten, als dat er bv een populaire burgerregering zou zijn, hervormingsgezind, wier doel het zou zijn het volk uit de moeilijke omstandigheden te halen en haar in een nieuwe periode te leiden.

Deze regering is slechts een instrument van de N-Amerikaanse politiek. Het is echter niet een-

voudig dit aan de belangrijkste sectoren van ons volk duidelijk te maken. Evenmin om de internationale gemeenschap hiervan te overtuigen, want deze heeft verkiezingen altijd beschouwd als de vorm waarmee regeringen zich legitimeren.

In deze zin is onze stellingname niet militair, maar politiek. Doordat we een politieke oplossing voorstellen dmv de weg van de dialoog, dwingen we de Salvadoriaanse regering ertoe een standpunt in te nemen: wél of géén dialoog. Zo wordt ook zijn beleid duidelijk: het FMLN verslaan met militaire middelen.

Gedurende lange tijd wilde Duarte de dialoog niet aangaan en de wereld veroordeelde hem daarvoor. Toen hem de politieke kosten hiervan duidelijk werden, werd besloten zijn lijn aan te passen door de dialoog als tactiek te gebruiken, niet om een politieke oplossing te zoeken, maar om rechtvaardiging te krijgen.

Dat wil zeggen ze begonnen de dialoog-stelling te hanteren met andere doeleinden: het verder bedekken van hun militaire plannen terwijl wij een echte oplossing voor het konflikt wilde, welke het volk ten goede zou komen.

Al tijdens de eerste bijeenkomsten werd duidelijk dat Duarte de dialoog misbruikte voor zijn propaganda. We denken dat in de komende verkiezingsperiode Duarte opnieuw een stellingname tav. de dialoog zal lanceren, omdat blijkt dat het volk een politieke oplossing voor het konflikt wil en geen militaire.

Alleen de alliantie FDR-FMLN biedt haar werkelijk deze mogelijkheid.

Aan de andere kant is het ons gelukt ons te rechtvaardigen tav. de internationale gemeenschap. Het feit dat we ontvangen worden door regeringen in Europa en Zuid-Amerika is niet omdat we een gewapende beweging zijn, maar omdat we een beweging zijn die de noodzaak van een politieke oplossing en van vrede stelt.

Regeringen en volkeren zijn bezorgd, omdat de N-Amerikanen een militaire oplossing voorstaan, terwijl ze hun nivo's van interventie verhogen.

Het feit dat Duarte niet zelf de leiding heeft is het element dat ons heeft doen zoeken naar de dia-

loog, om deze realiteit in de praktijk te tonen; dat hij de diktaten van het N-Amerikaanse beleid volgt. Als we nooit gesproken zouden hebben over een dialoog zouden ze rustig bij een militaire lijn gebleven zijn. Maar op dit moment moeten ze antwoorden op de nationale en internationale eisen voor deze dialoog. Doordat ze met lege handen naar de bijeenkomsten komen, wordt duidelijk dat ze én geen werkelijke macht hebben én dat ze geen belang hebben bij een politieke oplossing.

Voor ons is het uiteindelijk de dialoog

Voor ons is uiteindelijk de dialoog een strategies onderdeel van de politiek van de Frentes en houdt ook verband met de militaire capaciteit die het FMLN wel of niet heeft. Als we niet werkelijk een machtige kracht waren, zou deze regering zich nooit gedwongen hebben gezien met ons te praten. Het was hun duidelijk dat op het moment dat ze aksepteerden met ons te praten wij als andere partij gerechtvaardigd zouden zijn door hen. We zijn dus niet de nagejaagde subversieven, maar we zijn de andere konflikt-partij.

De strijd om aan te tonen wie degenen is die een rechtvaardige politieke oplossing wil in El Salvador die moeten we leveren.

Als wij de dialoog negeren, verliezen we niet alleen geloofwaardigheid, maar vooral zouden we het volk gefrustreerd en in wanhoop achterlaten, terwijl het verder lijdt onder bombardementen en repressie. In het land zijn er 500000 ontheemden, in het buitenland zijn er ruim 1 miljoen vluchtelingen. Het volk heeft geleden onder de scheuringen in families: enkelen in de USA, anderen in de guerilla, etc. Het volk wil dat alles stopt.

wisselwerking en dilemma

END: Als Duarte dus geen enkele autoriteit heeft, wat verwachten jullie dan van de dialoog?

AGM: De dialoog is ook een kwestie van wisselwerking tussen krachten. Op dit moment is er geen dialoog die echt iets oplost, omdat de vijand niet in staat is ons te verslaan. En we bevinden ons in een proces van krachtsversterking om naar een hogere etap-

pe over te kunnen gaan als de dialoog de problemen niet oplost. Dit is het moment waarop de regering Reagan zich moet buigen over het dilemma: het aanvaarden, of niet, van de politieke oplossing of intervenieren. Omdat er een algemene oorlog dreigt waarin het volk tot wanhoop wordt gebracht, zodat ze de kritiese situatie zal willen oplossen met andere middelen.

Maar dit moment is nog niet aangebroken. Daarom heeft deze dialoog nog niets opgeleverd. Slechts een proces van krachten-opeenhoping van het volk zal deze situatie verbreken.

We kunnen geen "nee" zeggen tegen de dialoog en het volk dat ook tonen. Het leidt nl. in de huidige situatie tot niets, mits het volk de dialoog opdringt aan

de regering Duarte en de USA-regering.

END: De inmenging van het Salvadoraanse leger in de plannen tegen Nicaragua is bevestigd door de N-Amerikaanse adviseur Eugene Hasenfus. Wat zal het antwoord van het FMLN zijn als de USA in Nicaragua binnenvalt?

AGM: De interventie in Nicaragua kan niet los gezien worden van wat er in de hele regio gebeurt (Z-Amerik.).

Wat betreft El Salvador moet de USA ook tot een oplossing komen, want ze kunnen geen twee oorlogen voeren: een open oorlog als ze in Nicaragua intervenieren en een andere in El Salvador, die ze een konflikt noemen van "lage intensiviteit".

Als ze gaan intervenieren in Nicaragua moeten ze dat noodzakelijkerwijs ook in El Salvador doen.

Het FMLN is zich bewust van deze situatie en heeft als voorbereiding geen grote plannen. Dat wat voorbereid is, is de bereidwilligheid niet slechts van onze troepen, maar van heel het volk om ons te verzetten tegen een interventie. Bovendien zal het gedrag van het volk veranderen bij een interventie van troepen in het land, om-

dat de strijd dan slechts niet een sociale zal zijn, maar ook voor de nationale onafhankelijkheid.

Als FMLN geloven we dat de regio zal veranderen in een oorlogstheater, omdat een N-Amerikaanse invasie grenzen zal doen vervagen, hetgeen met zich mee zal brengen dat onze troepen dáar zullen gaan waar 't nuttig en nodig is.

Omdat het ons gelukt is om weerstand te blijven bieden in al die afgelopen 6 jaar oorlog, ondanks de N-Amerikaanse technologie en adviseurs, zijn we op dit moment voorbereid om verzet te bieden tegen een interventie. Deze strijd-bare voorbereiding geeft ons zeer grote mogelijkheden om deze interventie te kunnen weerstaan en te overwinnen.

Duarte en de aardbeving

END: De aardbeving heeft de economiese situatie van het land zeer verergerd, de reden waarom de N-Amerikaanse regering besloot Duarte 50.000.000 dollar te geven. Is het mogelijk de Salvadoraanse economie te reaktiveren terwijl er een oorlog gaande is?

AGM: De aardbeving helpt Duarte om solidariteit te vinden en hij heeft een demagogiese lijn gebruikt welke we aan het ontmaskeren zijn. Duarte gelooft dat men door deze tragedie het voorafgaande wel zal vergeten: de schending van de mensenrechten, staat van beleg en de oorlog. Dit is niet mogelijk. De hulp is niet op de manier gekomen zoals hij had gehoopt, omdat andere regeringen er bang voor zijn dat het gebruikt zal worden voor de oorlog. En de enige die het aangeboden heeft, is de USA.

Het FMLN stelt dat op dit moment de bouw van woningen de prioriteit heeft, omdat 200.000 inwoners van San Salvador geen plek hebben om te kunnen wonen. De prioriteit voor de regering is het herstellen van de gehele staatsinfrastructuur en dat wat het partikuliere bedrijfsleven wil is het herstel van de gehele commerciële en produktieve infrastructuur. Het voorstel van de heersende sectoren is rekonstruktie vanuit het gezichtspunt van hun belangen en dat het volk moet wachten totdat de staats-, commerciële-, financiële infrastructuur opgebouwd is.

Het volk zegt: NEE, eerst water, licht en huizen. Met andere woorden de 50.000.000 dollar "hulp" verscherpt de sociale strijd, omdat het volk niet blij zal zijn dat de regeringsgebouwen herbouwd worden terwijl zij onder de blote hemel leeft.

Een valse eenheid

END: Geloof U dat de christendemokratische regering er in zal slagen de heersende sectoren te verenigen rondom de noodtoestand?

AGM: De nationale eenheid waartoe Duarte onlangs heeft opgeroepen is niet nieuw. Het plan "Verenigd door de Heropbouw", welke al vóór de aardbeving gepropagandeerd werd, was vooral bedoeld voor de opstandelingen-zones om te proberen daar de organisatie-mogelijkheden te verminderen, evenals 't verhinderen van volkseisen die zich kunnen ontwikkelen op korte termijn in de hoofdstad.

Duarte besloot, op intelligente wijze, of daartoe geadviseerd, dat de hulp voor de getroffen van de aardbeving gestuurd moet worden naar een commissie van het partikuliere bedrijfsleven, opdat deze sektor zich deelgenoot zal voelen van het regeringsproject. Het partikuliere bedrijfsleven geeft zich er ongetwijfeld rekenschap van dat de regering politiek gebruik maakt van de hulp want, terwijl de commissie van het partikuliere bedrijfsleven zich op het vliegveld bevindt en daar de balen en kisten die aankomen telt, onderzoekt en sorteert, is het de kristen-demokratische partij die het volk via het stadhuis van San Salvador en andere door haar georganiseerde instellingen slechts een klein deel van haar hulp

geeft.

Omdat de hulp niet snel terecht komt bij de volkssectoren wordt er veel onbehagen veroorzaakt en beschuldigen de kristen-demokraten het partikuliere bedrijfsleven ervan de distributie te vertragen. De laatste geeft de regering weer de schuld. Hierdoor begonnen ze de commissie af te wijzen, hetgeen tot onderlinge ruzies leidde.

END: Het laatste anderhalfjaar heeft het FMLN geen spektakulaire acties meer uitgevoerd (innames van steden, aanvallen op kazernes) en heeft zich toegelegd op het leggen van hinderlagen en het voeren van mens tegen mensgevechten.

Is dat een verandering in de militaire strategie of taktiek van het FMLN?

AGM: Dit is het gevolg van een aanpassing van het FMLN datrend uit '84, toen een ontwikkelingsfase van de Noord-Amerikaanse plannen in El Salvador geheel was doorlopen.

Als we zouden zijn doorgegaan met het innemen van steden, zou dat grote bloedbaden hebben opgeleverd omdat het leger een ontwikkeling doorlopen heeft en de mogelijkheid heeft om snel versterking door de lucht aan te voeren.

Vanaf '82 tot '84 gaven de USA zich er rekenschap van dat de oorlog niet van korte duur zal zijn en moeten de situatie herdefiniëren op basis van een langdurige oorlog. Daarom werd het Salvadoriaanse leger versneld vergroot van 17.000 naar 50.000 soldaten, werd zijn mentaliteit veranderd, nl. dat de vijand nu niet meer het Hondurese leger is, maar de guerilla. Bovendien werd de capaciteit van het Salvadoriaanse leger verbeterd: onderwijs in tactieken, modernisatie van de luchtmacht en ten slotte de levering van helikopters om de, zoals zij dat noemden, helikoptertransport te ontwikkelen.

Hoe het hoofd te bieden aan de nieuw ontstane situatie?

Door het vormen van kleine eenheden die geen doelwit zijn voor de luchtmacht. Eenheden die de capaciteit hebben slagen toe te brengen aan dit leger dat begonnen is zich te bewegen over het gehele territorium. Hun aan te vallen als ze bezig zijn zich te verplaatsen van de ene positie naar de andere. Deze beweging van het leger is geen offensief, maar een defensief plan.

De aanpassing is niet vanwege een zwakte van ons, maar is een mogelijkheid om weerstand te bieden aan de anti-opstandelingen-plannen van de N-Amerikanen. Ze hebben ons niet kunnen verslaan, noch een belangrijke verwoesting kunnen toebrengen. Integendeel: wij zijn in staat geweest het project te verzwakken, waardoor Duarte in een crisis belandde en we erin slaagden om hun economische plan te doen mislukken. Bovenal heeft onze aktiviteit de N-Amerikanen ertoe gedwongen om een schijnbaar semi-open situatie te creëren. Het is dus een combinatie van militaire en politieke strijd die op dit moment aan de gang is in El Salvador.

END: Waarom is het FMLN bezig dorpen te bezetten waar zich geen militaire detachementen, noch burgerbescherming (para-militaire groepen -vert-) bevinden?

AGM: Omdat dat propaganda voor het volk is. Als we gaan praten met de bevolking leggen we haar uit wat het anti-opstandelingen project inhoudt, wat Duarte en de N-Amerikanen willen. Bovendien geeft het ons de mogelijkheid te weten wat de direkte belangen zijn van die bevolking. We kunnen ze overhalen om water, licht en het gezondheidsaandeel op te eisen. Daaruit komt een politieke houding voort van deze bevolking, waarbij ze het project van Duarte afwijst en verder haar rechten opeist. Dit werpt een groter probleem op (voor Duarte -vert-) dan dat een gevechtseenheid van de guerilla soldaten doodt. De aanwezigheid van ons in enkele plaatsen waar zich noch het leger, noch de burgerbescherming bevindt, is politiek.

Het leger probeert van haar kant de bevolking te overtuigen dat ze veranderd zou zijn. Het is een behoorlijk ingewikkelde oorlog, waarin we geen ruimte kunnen verliezen, maar deze vullen door onze aanwezigheid, daar waar het nodig is.

END: Er is waargenomen dat u bezig bent om uw troepen te verspreiden over het gehele Salvadoriaanse grondgebied. Is dat nodig om u te verweren tegen een invasie?

AGM: Dat hebben we niet speciaal gedaan vanwege de interventie; het is echter een gevolg van een tactiese planning. Welnu deze situatie waarin in het hele land zich kleine eenheden bevinden, er gepraat wordt met de bevolking en deze wordt georganiseerd geeft ons betere mogelijkheden tot het weerstaan van een interventie.

De twee jaren van Reagan

END: Reagan rest nog twee en een half jaar tot het einde van zijn presidentiele ambtsperiode. Wat denkt u dat hij zal doen als hij nog 1 jaar of 6 maanden de macht heeft. ermee rekening houdend dat hij zijn aanhangers heeft beloofd deze situatie te doen oplossen?

AGM: Dat hangt af van de positie waarin we ons zullen bevinden. Als we zwak zouden zijn en zijn projekt zou ons overwinnen waar zou hij zich dan nog druk over maken?

Maar als onze situatie anders zal zijn en hem nog minder dan twee en een half jaar rest, dan zal hij er meer tegenover moeten stellen. Hij zou kunnen besluiten tot een interventie en dit overlaten aan een nieuwe regering, een ingewikkeld probleem en van beslissende aard. De beslissing hangt af van de ontwikkeling van onze mogelijkheden, niet van hem (Reagan-vert) Als we zwak staan zullen we nog zwakker worden als zijn plan werkelijk slaagt.

Maar als het tegenovergestelde zal gebeuren, kan hij óf besluiten tot een interventie en deze genomen beslissing overlaten aan de andere regering, óf naar andere mogelijkheden zoeken; maar wat ons betreft zijn er geen andere mogelijkheden, die ze hebben zijn ineffektief gebleken.

END: Waarom respecteert 't Salvadoriaanse leger de autoriteit die u hebt opgezet in de dorpen?

AGM: Dat klopt niet precies. Dat wat we gedaan hebben is het niet accepteren dat de christen-democratie of andere rechtse partijen burgemeesters hebben in de zones waarin wij ons bewegen. Anderhalf jaar geleden hebben we er velen gevangen genomen, anderen gingen naar de provinciale overheden toe. We hebben geen nieuwe autoriteiten geïnstalleerd, omdat die bij de komst van het leger vermoord zouden worden.

Bij het zien van het ontbreken van een autoriteit hebben de mensen gezocht naar manieren hoe zich te organiseren en hoe juridische wetgevende elementen te vormen, een plaatselijke macht welke de problemen van de bevolking oplost. Het is duidelijk voor deze mensen dat ze niets kunnen doen wat ingaat tegen de belangen van het volk en het FMLN. Het is niet zo dat wij komen en nieuwe autoriteiten installeren, maar het is de be-

volking zelf die zich organiseert in buurtraden, in gemeentebesturen, welke water, licht en gezondheidszorg opeisen. Het is zelfbestuur van de betreffende bevolking. Eerst door respect op te eisen van het leger en van onze kant. Daarna door het planten van de neutraliteitsvlag. Dat wil zeggen dat het leger deze autoriteit niet moet ontwrichten en dat wij de organisatie die van de mensen zelf komt, moeten respecteren.

Dit is wat er gebeurd is in ongeveer 100 dorpen in het land, welke wij achtergelaten hebben zonder burgemeesters en burgerlijke autoriteiten. Dat is het bestaan van de dubbele macht.

END: Hoe is de invloed van het FMLN in deze zones?

AGM: Deze mensen blijven in hun zones, omdat ze geen angst hebben voor het FMLN. En omdat ze daar willen blijven wonen, moeten ze zaaien. Daarom bestaan er vele vormen van relatie-nivo's, bv. van commerciële aard. Ook is er de wederzijdse beïnvloeding. Dat is een groot voordeel; 't lijkt een macht van ons te zijn, maar het is een volksmacht.

Volksorganisatie

END: De laatste jaren is het nivo van organisatie van de volksen vakbondsbeweging verhoogd. Welke rol kan deze organisatie spelen in het isoleren van de regering Duarte en weerstand bieden aan een mogelijke N-Amerikaanse interventie?

AGM: Het feit dat grote aantallen mensen, op dit moment georganiseerd in vakbonden, associaties en beroepsgroepen, hun eisen stellen op straat, heeft grote conflicten opgeleverd voor de regering. Dit omdat ze niet de capaciteit heeft om aan de behoefte van al deze sectoren te voldoen. Dat wat in eerste instantie schuchtere eisen waren, is omgevormd tot een steeds radikaler wordend proces. We geloven dat er nu zeer vooruitstrevende sectoren zijn.

Hoewel het zo is, dat de onderdrukkingsnivo's van 3 á 4 jaar geleden er niet meer zijn, toen ze ongeacht de persoon, iedereen vermoordden, is er nu een behoorlijk rottige selektieve repressie. Bv. een arbeidster die ontslagen wordt vanwege deelname aan een staking, wordt, baanloos geworden, gekonfronteerd met een ernstige gezinssituatie. Maar de nieuwe situatie is dat hij/zij niet ontmoedigd wordt verder te knokken. Zes maanden geleden is er de Algemene Associatie voor Baanlozen opgericht, hetgeen nog nooit is voorgekomen in het land. De regering probeert onderdrukkingsnivo's te creëren om de volksstrijd stimulanzen te ontnemen. Maar het tegendeel is gebeurd. De radikaliserende van deze hele beweging brengt veel voort, ondermeer een nog grotere aansluiting bij het FMLN. Voor wat

betreft de opstand van 79 (in Nicaragua-vert-) kunt u er van uit gaan dat het moment waarop mensen zich aansloten was, toen ze merkten, dat ze niets meer konden doen dan meedoen aan de strijd. Dit moment is nog niet aangebroken in El Salvador, maar staat te gebeuren. Vooral zal de situatie door de aardbeving binnen 1 jaar erg moeilijk zijn. Nu nog niet, want er wordt nog een klein deel van de hulp verdeeld, er is wellicht een stuk plastic te bemachtigen, maar dit zal de komende winter geen uitweg bieden. We denken dat over 1½ jaar de situatie in El Salvador zeer krities zal zijn.

de persoon Ana Guadalupe Martínez:

Van de universiteit naar de loopgraven.

Geboren op 19 juni 1952 in Santa Ana, El Salvador.

Ze studeerde medicijnen aan de universiteit van El Salvador, waar ze, in 1968, haar politieke activiteiten begon binnen de studentenbeweging. Vijf jaar daarna sloot ze zich aan bij de revolutionaire beweging, als militante in de basis van de ERP (revolutionaire volksleger). In 1975 werd ze overgeplaatst naar San Miguel met de verantwoordelijkheid van de militaire krachten in de oostelijke zone.

In 1976 werd ze gevangen genomen en later vrijgelaten dankzij een belangrijke operatie van haar compañeros. In de gevangenis schreef Ana Guadalupe met hulp van enkele compañeros, een boek met de titel "de klandestiene gevangenen van El Salvador". Daarin klaagde ze de kwellingen en martelingen aan waaronder zij en andere politieke gevangenen leden.

In 1980 werd ze lid van de nationale leiding van de ERP en in datzelfde jaar ging ze deel uitmaken van de Politiek-Diplomatieke Commissie van het FLMN/FDR. Sindsdien heeft ze verscheidene landen bezocht en deelgenomen aan internationale konferenties en privé-bijeenkomsten met politieke persoonlijkheden.

In september dit jaar nam Comandante Guadalupe samen met Jorge Villacorte en Salvador Samayoa deel aan een bijeenkomst met leden van de Salvadoriaanse regering. Deze bijeenkomst, gehouden in Panama, had als doel de derde ronde van de onderhandelingen voor te bereiden tussen FLMN/FDR en de Duarte-regering. De dialoog werd niet voortgezet, omdat de Salvadoriaanse regering weigerde Sesorí, de stad waar de ontmoeting zou plaats vinden, te demilitariseren.

AGENDA

**schep geen verwachting van het nieuwe jaar,
want het nieuwe jaar verwacht jou toch niet.**